

นางนพมาศ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระมหाराชครูพิทักษ์วิสุทธิคุณ

(พราหมณ์สวาสดี วังสุพิราหมณกุล)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๓๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๓

นิพนธ์โดย

ม.ล. ป๋วย มาลากุล และ อาภาภ

นางนพมาศ

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระมหाराชครูพิศลวิมลวิสุทธิคุณ

(พราหมณ์สวาสค์ รั้งดีพราหมณกุล)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๓๑ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๓

บริจาคให้หอสมุดแห่งชาติ

โดย ม.ล.ปิยะ มาลากุล และทายาท

9 ก.พ. 42

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาราชครูพิชิตวิสุทธิ-
คุณ (พราหมณ์เสวียด วัณโณพรหมณกุล) กำหนดวันที่ ๑๓ กันยายน
๒๕๐๓ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เจ้าภาพได้แจ้งความประสงค์แก่
เจ้าหน้าที่แผนกคนควา กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร
ว่า ความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเรื่อง “นางนพมาศ” อันเป็นเรื่อง
ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพราหมณ์ แจกจ่ายเป็นอนุสรณ์แก่ผู้มาร่วมงาน
กรมศิลปากรมีความยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์แจกจ่ายได้ตามประสงค์
หนังสือเรื่องนางนพมาศนี้ ได้มีเจกกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ได้ทรงเรียบเรียงคำอธิบายไว้ดังต่อไปนี้

“หนังสือเรื่องนี้เรียกกันมาแต่ก่อน ๓ ชื่อ เรียกว่าเรื่องนาง
นพมาศชื่อ ๑ เรียกว่าเรื่องเวรดินพมาศชื่อ ๑ เรียกตำราบพิตร
จุฬาลักษณ์ชื่อ ๑ แต่ความจริงหมายความว่าอันเดียวกัน เพราะผู้ท
แต่งหนังสือเรื่องนกเงือกนั้นว่าชื่อนางนพมาศ บิดาเป็นพราหมณ์รับ
ราชการในตำแหน่งที่พระศรีมโหสถทรงนครสุโขทัยเป็นราชธานีของ
สยามประเทศ มารดาของนางนพมาศชื่อนางเวรดิ บิดามารดาได้นำ
นางนพมาศถวายทำราชการในสมเด็จพระร่วงเจ้า ได้เป็นพระสนมเอก
ตำแหน่งท้าวศรีจุฬาลักษณ์ อาศัยประวัติของนางที่ปรากฏดังนี้ จึง
เรียกชื่อหนังสือต่าง ๆ กันดังกล่าวมา

ส่วนข้อความของหนังสือเรื่องนี้ ตอนต้นกล่าวด้วยมนุษย์ชาติ
และต่อมากล่าวแสดงเหตุที่บิดามารดานำเข้าไปถวายตัวเป็นพระสนม
แล้วพรรณนาถึงหน้าที่ราชการฝ่ายในตลอดไปจนแบบวิถี ๑๒ เดือน
ซึ่งมีเป็นราชประเพณีในกรุงสุโขทัยเป็นที่สุด

ว่าโดยทางอาหาร ใคร ๆ อ่านหนังสือเรื่องนด้วยความดังเกด
จะเห็นได้โดยง่าย ว่าเป็นหนังสือแต่งในกรุงรัตนโกสินทร์เอง
แต่งในระวางรัชกาลที่ ๒ กับที่ ๓ ไม่ก่อกวนชนไป และไม่เป็นด้านวน
ภายหลังนั้นลงมาเป็นแน่ ถ้าจะหาพยาน จงเอาด้านวนหนังสือเรื่องน
ไปเทียบกับด้านวนหนังสือจากรกรุงศรีอยุธยา หรือหนังสือซึ่งเชื่อว่า
แต่งกรุงศรีอยุธยาเช่นหนังสือไตรภูมิพระร่วงเป็นต้น หรือแม่ที่สุด
จะเอาไปเทียบกับหนังสือแต่งเพียงในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
ก็จะเห็นได้แน่นอนว่า ด้านวนหนังสือเรื่องนางนพมาศเป็นหนังสือแต่ง
ใหม่เป็นแน่ และยังซำความทักถ้าวผิด ทักได้โดยแจ่มแจ้งว่าเป็น
ของใหม่หลายแห่ง ยกตัวอย่างดังตรงว่าด้วยชนชาติต่าง ๆ หนังสือ
นี้ออกชื่อฝรั่งหลายชาติ ซึ่งจริงไม่ว่าชาติโดยังไม่เข้ามาในประเทศ
นี้ เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเป็นแน่ ออกชื่อ ๑ ทว่ากรุงศรีอยุธยา
มีพื้นที่ใหญ่ขนาดนี้ด้วยหลายหาบ พื้นที่ในครั้งนั้นยังไม่เกิดขึ้น
ในโลก แต่ที่ผิดน่าพิศวงยิ่งกว่าอย่างอื่นนั้นแห่ง ๑ ที่ลงชื่อว่าชาติ
ฝรั่งอเมริกันลงไว้ในนด้วย ชาติอเมริกันเพิ่งเกิด จะมีในครั้งพระร่วง
อย่างไรได้ แม้แต่คำว่าอเมริกันเองก็เพิ่งเกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยา
เป็นราชธานี เพราะฝรั่งชาวทำแผนที่คนหนึ่งไปทำแผนที่ให้ปรากฏ
ได้ชัด ว่าเป็นทวีปหนึ่งต่างหาก มีชื่ออินเดียฝ่ายตะวันตกตั้งเข้าใจกัน
มาแต่ก่อน จึงได้เรียกทวีปนั้นว่าอเมริกา ตามชื่อข้างแผนที่ที่ไป
พบความชอบ เมื่อด้านวนหนังสือเห็นได้ว่าเป็นหนังสือกรุงรัตน-
โกสินทร์ ด้วยเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ประการ ๑ ยังว่าหนังสือเรื่องน
ฉบับที่ข้าพเจ้าเคยได้พบมาแต่ก่อน ล้วนเป็นฉบับที่มลายูในทางหนังสือ
ได้แทรกแซงแปลงปลอมเติมเจือจนเลอะเทอะด้วยออกประการ ๑ แต่ก่อน

มาซาฟเจ้าจึงมิได้มีความนิยมต่อหนังสือเรื่องนางนพมาศ จนถึงได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในที่ประชุมโบราณคดีสโมสรว่าข้าพเจ้าไม่เชื่อหนังสือเรื่องนี้ ว่าเป็นหนังสือของนางนพมาศจริงดังอ้างไว้ในตัวเรื่อง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายว่า หนังสือเรื่องนี้ได้เคยทอดพระเนตรเห็นฉบับหลวง แต่ฉบับหลวงก็เป็นหนังสือแต่งใหม่ในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์อย่างข้าพเจ้าคิดเห็นนั้นเป็นแน่ไม่มีสงสัย แต่ท่านผู้ศึกษาโบราณคดีแต่ก่อนมา มีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เป็นต้น ทรงนับถือหนังสือเรื่องนี้อยู่ ชะรอยเรื่องเดิมเขาจะมีอยู่บ้าง แต่ฉบับเดิมจะบกพร่องผิดพลาดขาดหายไปอย่างไร จึงมีผู้ใดในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์แต่งใหม่ โดยตั้งใจจะปฏิสังขรณ์ให้เรียบร้อย แต่ผู้แต่งมิได้ถือเอาความจริงแท้ในพงศาวดารเป็นสำคัญอย่างเรานิยมกันทุกวันนี้ แต่จะจะให้ไพเราะเพราะพริ้งเรียงลงไปตามความรุ่มอยู่ในเวลาแต่งหนังสือ เรื่องหนังสือจึงผิดพลาดไป

ได้ทราบกระแสพระราชดำริดังกล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้ายังหาหนังสือเรื่องนางนพมาศที่เป็นฉบับไม่ได้ จึงยังมิได้พิจารณาหนังสือเรื่องนี้ต่อมา จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้จัดหอพระสมุดวชิรญาณขึ้นเป็นหอสมุดสำหรับพระนคร เมื่อปีมะเด็ง พ.ศ. ๒๔๔๘ และโปรดฯ ให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จดำรงพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเป็นสมณนายกของกรรมการ ได้หนังสือเก่ามารวบรวมไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณอีกมาก ในพวกหนังสือที่หาได้ มี

(๑) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชดำริในสมัยต่อมาว่า ข้อที่
เรียกว่า “นพมาส” เดิมเห็นจะหมายเพียงว่าพิธี ๕ เดือน คือวันพรรษา ๓ เดือน
นอกจากนี้ นพพรรษามนต์ตามตำราทุกเดือน จะมีใช้เป็นคน.

การฝ่ายในเป็นผู้แต่งแล้ว รับราชการมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ ได้เคย
กราบบังคมทูล ว่าหนังสือเรื่องนางนพมาศนี้ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์แทรกไว้ตอน ๓ เปรียบเทียบ
กิริยาอาการของข้าราชการฝ่ายในเป็นเชิงทรงบริภาษ แต่จะเป็น
ตรงไหนไม่ปรากฏ เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบความขอมมาตรวจค้นฉบับ
เห็นความในคือนางนพมาศเจรจากับบิดามารดาเมื่อก่อนจะเข้าไปรับ
ราชการ คือตั้งแต่หน้า ๒๖ จนถึงหน้า ๕๖ ในหนังสือทพิมพ์ฉบับเป็น
ความว่าเปรียบเทียบกับหญิง และโหวดทแถมมาก คือนนทอาจ
เป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ควร
อ่านจะสังเกต

หนังสือเรื่องนางนพมาศนี้เป็นหนังสือสำคัญในภาษาไทย
เรื่อง ๓ ด้วยเหตุดังกล่าวมาแล้ว และเป็นเรื่องโบราณคดีซึ่งพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนิยม และพระบาทสมเด็จพระจุ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงอ้างถึงหนังสือเรื่องนางนพมาศไว้ใน
พระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธี ๓๒ เดือนหลายแห่ง หวังใจว่าจะเป็น
ที่พอใจแก่ผู้ที่จะได้อ่านทวกัน

กรมศิลปากรขอเสนอไมทนาทุกศรัทธาศักขณานปทาน ที่เจ้าภาพ
ได้บำเพ็ญอุทิศส่วนกุศลแด่ พระมหाराชครพชัรวิธัทธิคุณ
(พราหมณัธวาลัธ ริงัธพราหมณกุล) ผู้ล่วงลับไปแล้ว และได้ให้พิมพ์
หนังสือออกแจกจ่ายเป็นวิทยาทาน ขอทุกศตทงปวงจงดลบันดาลให้
พระมหाराชครพชัรวิธัทธิคุณ (พราหมณัธวาลัธ ริงัธพราหมณกุล)
ได้ประสพสุคติตามควรแก่วิสัยในสัมปรายภพจททุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๔ สิงหาคม ๒๕๐๓

ชาตะ วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๔๑
มรณะ กลางคืนวันพฤหัสบดี ที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๐๓

(สำเนา)

ที่ ๑๘๘๘/๒๕๐๓

สำนักพระราชวัง

๒๒ สิงหาคม ๒๕๐๓

เรื่อง พระราชทานเพลิงศพพระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ

เรียน นางเล็ก มหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ

ตามที่แจ้งมาว่า พระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ (พราหมณ์
ด้าวดี รังดีพราหมณ์กุล) ต.จ.ว. บัณฑิตจบด้วยบัณฑิตกิตติมศักดิ์
กรรมด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๐๓ และได้
กำหนดขอรับพระราชทานเพลิงในวันที่ ๓๑ กันยายน ๒๕๐๓ ณ เมรุ
วัดมกุฏกษัตริยาราม นนทบุรี

ความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานผ้าไตร ๓ ไตร ถวายพระสงฆ์สังฆมณฑลในการพระราชทาน
เพลิง เพื่อยกศพพระราชกุศลพระราชทานแก่พระมหาราชครูพิธีศรี-
วิสุทธิคุณ เป็นกรณีพิเศษ.

ขอแสดงความนับถือ

พลจัตวา ทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์

(หม่อมทวิวงศ์ถวัลย์ศักดิ์)

เลขาธิการพระราชวัง

สำนักงานเลขานุการ

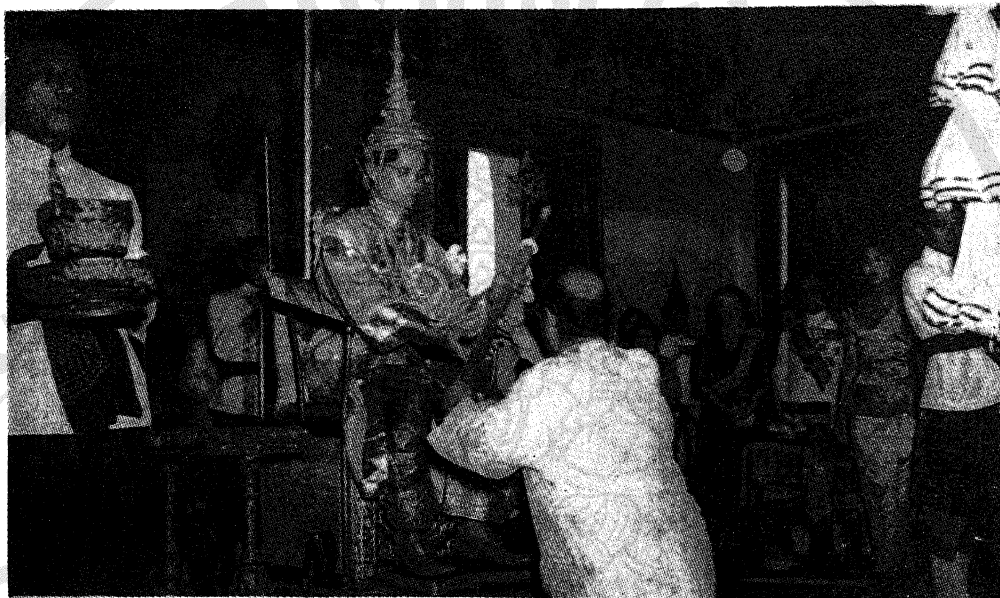

พระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ น้อมเกล้า ฯ ถวายน้ำเทพมนตร์
ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ พระที่นั่งอัฐทิศ

ปรารภ

เพื่อเป็นอนุสรณ์ในคราวพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อ ข้าพเจ้า
จึงได้ขอให้พิมพ์หนังสือเรื่องนางนพมาศ (ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ)
แจกเป็นพระดก ข้าพเจ้าเห็นว่าหนังสือเรื่องนี้เป็นหนังสือที่เกี่ยวกับ
พระราชพิธีของ ๑๒ เดือน เป็นหนังสือที่คมคาย แบบแผน ประเพณี
และเป็นเรื่องของนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่มั่งคั่งด้วยปัญญาเฉลียวฉลาดดัง
เช่นพระศรีมโหสถผู้อบรมบุตรให้มีความรู้ฉลาดหลักแหลม ซื่อสัตย์
กตัญญูเจริญอุปนิสัยและอริยาบดียเป็นทศทิศแห่งวงศ์สกุลจากรักย่อมมี
บุญคุณ เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือเรื่องนแล้วทำให้ข้าพเจ้านึกถึงคุณ
พ่อผมเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เจริญด้วยอุปนิสัยอริยาบดีย
เป็นพระกตและชื่นชมแห่งบิดามารดาของท่าน ตลอดจนเป็นพระกตและ
เคารพแห่ง ภริยา บุตร ธิดาญาติมิตร คนทวไปทั่วทุกและคุ้นเคย
เมื่อท่านถึงแก่กรรมจึงเป็นทอาด้อยอย่างสุดซึ้งแก่ข้าพเจ้าผู้เป็นบุตรและ
ธิดา เพราะข้าพเจ้าได้สูญเสียพระพรหมผู้ประเสริฐของข้าพเจ้าไป
เสียแล้ว ฉะนั้นกรรมใดที่เป็นกุศลของข้าพเจ้า ผู้เป็นบุตรธิดาจึงขอ
น้อมอุทิศให้ไปสู่วิญญาณคุณพ่อในสัณปรายภพนั้นด้วยความเคารพ
อย่างสูงสุด.

บุตรธิดา

พระมหाराชครูพิเศรวิสุทธิกุล น้อมเกล้า ฯ ถวายราชกกุธภัณฑ์
(พระแสงขรรค์ชัยศรี) พระราชพิธีบรมราชาภิเษก

อาลัย

คุณพระมหาราชาครูกับข้าพเจ้าเป็นเพื่อนร่วมโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ปากคลองตลาดมาด้วยกัน เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วเราก็ไปรับราชการกระทรวงวังในพระราชสำนักร่วมกันอีก ยิ่งกว่านั้นมาถึงในชนบท ทั้งของท่านและของข้าพเจ้ากรวดถ่านศึกษาแห่งเดียวกันอีก คือโรงเรียนเซนต์คาเบรียล จึงเป็นที่สนิทสนมคุ้นเคยกันทั้งสองฝ่าย ด้วยความสัมพันธ์ซึ่งมคอกลั่นเสนห์ เราทั้งสองจึงมีความรักใคร่สนิทสนมกันมาก ตลอดระยะเวลา ๔๐ ปีที่เราทั้งสองได้ร่วมราชการกันมา ไม่เคยมีอะไรที่จะทำให้ผิดพ้องหมองใจกันเลย

คุณพระมหาราชาครูเป็นผู้สนใจต่อการศึกษาในวิชาการต่าง ๆ เช่น โหราศาสตร์ พฤษศาสตร์ ที่สนใจมากที่สุดก็คือวิชาการทางศาสตร์พราหมณ์ ซึ่งนอกจากท่านจะได้รับการอบรมสั่งสอนวิชาการเป็นอย่างดีจากท่านบิดาของท่านแล้ว ท่านยังได้ศึกษากับท่านศาสตราจารย์ชาวอินเดียที่หอสมุดสำหรับพระนครอยู่ได้มาหลายสมัยของศาสตร์จารย์อินเดียที่ประจำอยู่ ณ หอพระสมุดนี้ ท่านจึงได้รับความรู้เพิ่มเติมในทางลัทธิพราหมณ์ขึ้นอีกเป็นอันมาก จนสามารถที่จะอ่านหนังสือพราหมณ์ได้ คุณพระมหาราชาครูใจคอสุขุมเยือกเย็น โอบอ้อมอารีต่อเพื่อนฝูง และเผื่อแผ่แก่ผู้ใดบังคับบัญชาและผู้เป็นน้องอย่างดี และด้วยมารยาทอันละมุนละม่อมเรียบร้อย จึงเป็นที่รักและพอพระทัยของพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อย เป็นที่เคารพนับถือของบุคคลผู้รู้จักคุ้นเคย

ข้าพเจ้าและภรรยาตกใจมาก เมื่อได้รับโทรศัพท์แจ้งว่า คุณพระมหाराชครูเสียแล้ว ไม่นึกเลยว่า ท่านจะด่วนจากไป ทั้งไม่เคยได้ข่าวเลยว่าท่านป่วยเจ็บมาก่อน ข้าพเจ้าและภรรยาเสียใจและเสียายเป็นอย่างยิ่งที่ของสูญเสียเพื่อนที่หาได้ยากอย่างนี้ ขอให้ดวงวิญญาณของท่านจงไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นด้วยเถิด.

จมนลิวังรัตน

บ้าน กมลลลริ
ซอยเจริญใจ เอกมัย

NATIONAL LIBRARY

ไหนด ไหนด เราจกต้องตาย

เจ้าภาพได้มาขอร้องข้าพเจ้าในนามนายกสมาคมพฤษชาติ
แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ให้เขียนคำไว้อาลัยในการ
พระราชทานเพลิงศพพระมหาพรหมพรพิศร์วสุตคุณ ซึ่งท่านผู้
ข้าพเจ้ารู้จัก

ด้วยความสนิทสนมเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ท่านได้เคยปรารภให้
ข้าพเจ้าฟังบ่อย ๆ ว่าหนังสือพิมพ์แจกในงานศพนั้น “มักชอบเขียน
ประวัติกันยืดยาวและชมกันเลิศลอยจนเกินไป”

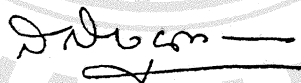
เมื่อมานึกถึงคำนี้ ข้าพเจ้าจึงอยากจะให้เป็นไปตามที่ท่านได้
กล่าวไว้ จะไม่นำประวัติของท่านมาพูดมากมายนัก ณ ที่นี้ แต่อย่างใด
ก็ตามในฐานะที่พระมหาพรหมพรพิศร์วสุตคุณ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ท่าน
ประกอบด้วยเมตตา อันเป็นคุณธรรมประจำใจของท่าน คือ เมตตา
ปรานีแก่ปวงชนโดยทั่วไป ใช้สติปัญญาของท่านนอกจากในหน้าที่
ราชการสนองพระเดชพระคุณรับราชการตลอดมาแล้ว ยังใช้เวลาว่าง
เป็นวิทยาทานแก่ชนทุกชน เพื่อให้มีความรู้สึกละเอียดใจ ปราศจาก
ภัย ปราศจากทุกข์ ท่านได้บำเพ็ญเป็นอาคันตุกร จนทุกท่านที่ได้รับ
และที่เป็นเพื่อนสนิทกล่าวเป็นใจเดียวกันว่า “คุณพระใจพระ” เพราะ
คุณธรรมความดี จึงเป็นที่เคารพนับถือของบรรดาญาติมิตรและ
เพื่อนฝูงโดยทั่วไป

พระมหาพรหมพรพิศร์วสุตคุณ ได้เป็นผู้หนึ่งที่ริเริ่มตั้งสมาคม
พฤษชาติแห่งประเทศไทย และได้มีสวนท่อนบำรุงจรจรโดงสมาคมให้
เจริญตลอดมาทั้งได้รับหน้าที่เป็นกรรมการของสมาคมตลอดมาจน

กระทั่งท่านได้ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อมาถึงแก่กรรมโดยปัจจุบันทันด่วน
เช่นนี้ จึงเป็นทนายเสียตายและอาลัยยงนักแก่คณะกรรมการและมรดก
สมาชิกของสมาคมตลอดทั้งญาติมิตร เพราะความที่ท่านมีอริยาบดีย
โอบอ้อมอารีให้อภัยและเสียสละ สัมเป็นผู้ใหญ่ที่น่านับถือโดยทั่วไป
สมาคมจึงขาดผู้ใหญ่ที่เป็นหลักอันสำคัญไปอย่างน่าเสียดาย

ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะมึนและคร่ำครวญในพุทธวจนะข้อหนึ่งที่พระ-
องค์ท่านได้ตรัสเป็นใจความว่า “สังขารทั้งหลายย่อมไม่เที่ยง มีเกิด
แล้วย่อมแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา สังขารย่อมแตกสลาย
ดับไปในที่สุด สังขารทั้งหลายเมื่อดับเสียได้ก็ดับทุกข์” ความดี
ทั้งหลายเป็นอมตะย่อมเป็นที่ประจักษ์แก่ปวงชน ข้าพเจ้าไม่ยาก
จะนึกเชื่อว่า พระมหากษัตริย์ศรีวิสุทธิคุณ ผู้เป็นมิตรและเพื่อนที่ดี
ของมรดกสมาชิกได้สิ้นชีวิตไปแล้ว นักชนคงได้กย่องจดจำบุคคลอัน
ของอาจสั่งงามตลอดจนน่าเลื่อมใสพดพิพัฒน์มโนธรรมของท่านได้อย่างชัดเจน
เสมอ กระทั่งบางครั้งก็เผลอนึกว่าท่านยังมีชีวิตอยู่

ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย ด้วยกุศลผลบุญที่พระมหากษ
ัตริย์ศรีวิสุทธิคุณได้ประกอบไว้แต่หนหลัง ขอให้ดวงวิญญาณของ
ท่านไปสู่สุคติและได้สถิตอยู่ในสวรรค์ อันเป็นสถานบรมสุขใน
สัมปรายภพนเทอญ.

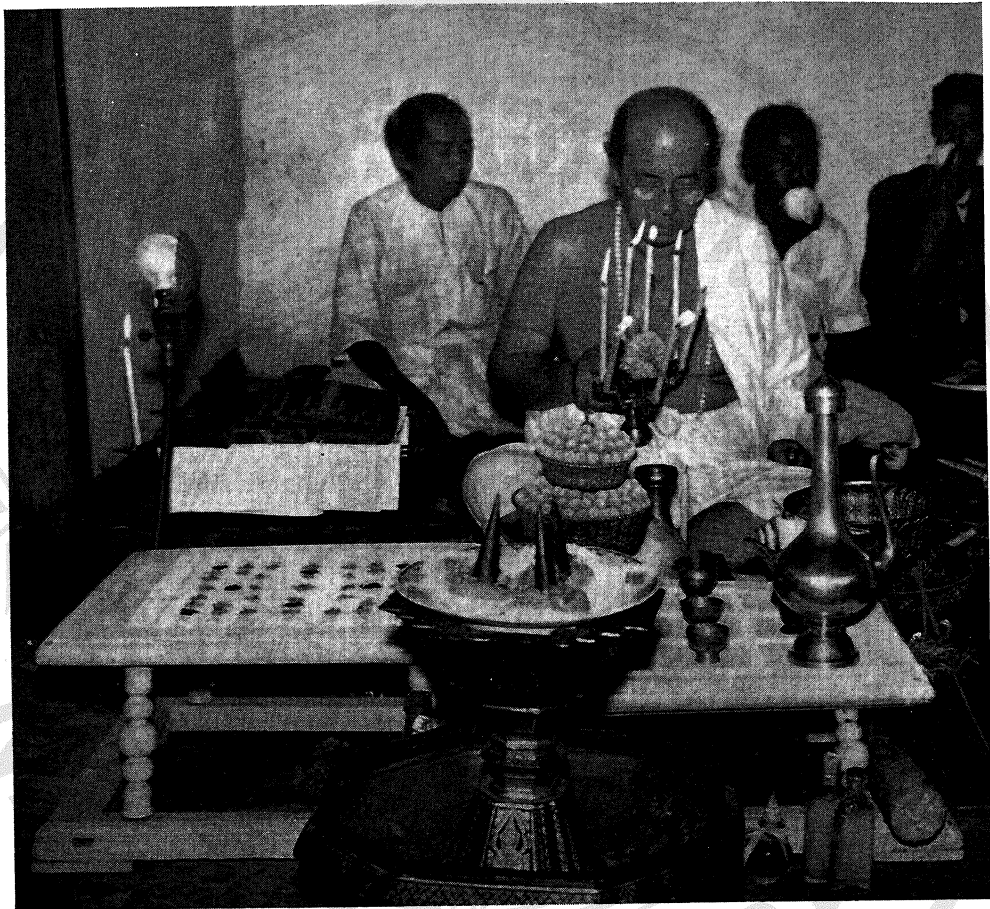

(พลเอก หลวงสดีติยยุทธการ)

นายกสมาคม

สมาคมพฤษชาติแห่งประเทศไทย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

ประกอบพิธีกรรมปาวาย ณ เทวสถาน พระนคร
(ได้รับความเอื้อเฟื้อจาก นายกมล สุขมงคล, สงวนสิทธิ์)

เห็นกันอยู่เมื่อเช้า สายตาย
สายอยู่สุขสบาย บ่ายม้วย
บ่ายยังรื่นเริงกาย เย็นสุข สบายนา
เย็นอยู่หยอกลูกด้วย คำม้วยดับสูญ

ท่านพระมหाराชครูพิศว์ดีทริคุณ ได้ละจากโลกนี้ไปแล้ว
ตามธรรมชาติของมนุษย์ สิ้นถึงโคลงดีสภาพข้างบนนี้ ทั้งๆ ที่ข้าพเจ้า
ก็รู้อยู่แล้วว่า เกิดแล้วตายในที่สุด แต่มรณกรรมของท่านก็ยัง
สามารถนำความสดใจมาสู่ข้าพเจ้าออกจนได้ ทงนก็เพราะคุณธรรม
ความดีของท่านที่ท่านได้สร้างสมไว้นั้น เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าต้องเศร้า
สดใจในมรณกรรมของท่าน

วันนี้เป็นวันพระราชทานเพลิงศพของท่าน ร่างกายของท่าน
ก็จะหมดไปในไม่ช้า แต่คุณความดีที่ท่านได้ประกอบไว้นั้นเห็นจะ
ไม่มีสิ่งใดที่จะสามารถมาทำลายให้หมดสิ้นไปได้

ด้วยอำนาจที่ท่านได้สร้าง เมตตา กรุณา มหิตตา อุเบกขา คือ
พรหมวิหารสี่ประการไว้เมื่อยังดำรงชีวิตอยู่นั้น ข้าพเจ้าขออาราธนา
คุณพระศรีรัตนตรัย และคุณเทพยเจ้าผู้ทรงมหิทธานภาพได้โปรดนำ
วิญญาณของท่านพระมหाराชครูพิศว์ดีทริคุณไปสู่สุคติโลกสวรรค์
ให้สมกับที่ท่านได้ประกอบกุศลกิจเป็นนิตย์ไว้ในมนุษย์โลกนเทอญ.

พราหมณ์

พระมหाराชครูพิศลวิสุทธิกุล กำลังถวายผ้าแก้หม่อมเจ้า
จักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธ์ ผู้เป็นประธานแรกนาขวัญ ทรงจับเสียมทลาย
ดิน พิธีมณฑลท้องสนามหลวง ๒ พฤษภาคม ๒๕๐๓
(ได้รับความเอื้อเฟื้อจากกรมประชาสัมพันธ์)

ประวัติ

พระมหाराชาพรพิศุทธิ์วิสุทธิคุณ วิบุลยเวทย์บรมหงส์ พรหม
พงศ์พุฒาจารย์ (พราหมณ์ธำมดี รังสิพราหมณกุล) เกิดเมื่อวันที่
๒๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๓ ที่ตำบลโพธิ์โพธิ์ อำเภอยานนาวา
จังหวัดพระนคร เป็นบุตรพระราชครูวามเทพมุนี งามเวทศรีไศย-
ศาสตร์ อนุชฎาภิบาลโกศล และคุณแม่แก้ว รังสิพราหมณกุล

เมื่อเยาว์วัยได้ศึกษาวิชาอักษรศาสตร์ ณ โรงเรียนวัดราชบูรณ
จังหวัดพระประแดง จบแล้ว ไปเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนมัธยม
สวนกุหลาบวิทยาลัย ตำบลปากคลองตลาด กรุงเทพฯ ศึกษาอยู่ได้
๓ ปีเพียงชั้นมัธยมปีที่ ๔ ก็ถูกทางราชการกระทรวงวังเรียกตัวเพื่อให้
เข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณ จึงได้ออกจากโรงเรียนสวน-
กุหลาบวิทยาลัย เมื่อเดือนธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๕๗

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เข้ารับราชการในกรมพราหมณ์พิชิต กระทรวงวัง ตำแหน่ง
ปลัดกรม เมื่อวันที่ ๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๕๗

วันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์เป็นหลวงราชมนู

วันที่ ๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๐ ได้รับพระราชทานยศเป็น
รองเสวกเอก

วันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๖๖ ได้รับพระราชทานยศเป็น
เสวกตรี

ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ติดตามพระราชครูความ
เทพนุญผู้บิดาไปราชการยังประเทศอินเดีย เพื่อศึกษาและสืบค้นถึง
ลัทธิประเพณีและพิธีการต่างๆ ของพราหมณ์ ซึ่งได้ไปเฝ้าทูลละออง
ธุลีพระบาทกราบบังคมทูลที่พลับพลาประทับแรมหาดเจ้าฉ่าราญ
จังหวัดเพชรบุรี เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑ และ
โดยดรรชนีเรือมาตาจารย์ ออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม
พุทธศักราช ๒๔๖๑

วันที่ ๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๖๑ กลับถึงกรุงเทพฯ

พระมหाराชาครู ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาพระราชทาน
สมณบริวาร ให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระบวรพระพุทธศาสนา
ณ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
วชิรญาณวโรรส ทรงเป็นพระอุปัชฌายะ เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม
พุทธศักราช ๒๔๖๒

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๓ ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์เป็น พระราชครูความเทพนุญ รามเวทีศรีไศยศาสตร์
อนุชฎภวาทโกศล

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔ ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์เป็น พระมหाराชาครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ วิมลยเวทย์บรมหงส์
พรหมพงศ์พฤตมาจารย์

เมืองฉนวนบรมราชาภิเษกในรัชกาลนี้ พระมหाराชาครู ได้เป็น
หัวหน้าคณะพราหมณ์ประกอบการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถวาย
สนองพระเดชพระคุณ

ราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทาน

ตรา ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ

ตรา ตริตาภรณ์มงกุฎไทย

ตรา จตุรตาภรณ์ช้างเผือก

เหรียญ ราชรุจิยา รัชกาลที่ ๖

เหรียญ ราชรุจิยา รัชกาลที่ ๗

เหรียญ วัฒนาภรณ์ชั้นที่ ๕ รัชกาลที่ ๖

เหรียญ วัฒนาภรณ์ชั้นที่ ๓ รัชกาลที่ ๗

พระมหाराชาครู ได้ทำการสมรสกับนางสาวเด็ก มกรานนท์
ชิตานายเหล่ง นางเนย มกรานนท์ เมื่อวันท ๒๖ พฤษภาคม
พุทธศักราช ๒๔๕๙ เกิดบุตรชิตาซึ่งยังมีชีวิตอยู่ ณ บัดนี้ คือ

๑. นางมณิ มกรานนท์
๒. นายปานศิริ รังดีพราหมณกุล
๓. นายสมจิตต์ รังดีพราหมณกุล
๔. นางสาวบุรณิ ดัสนาวิน
๕. ร.ท. สมพันธ์ รังดีพราหมณกุล
๖. ร.ท. สมศักดิ์ รังดีพราหมณกุล
๗. นายสมพงศ์ รังดีพราหมณกุล

๘. นางสาวณ เป็ยนศรี

๙. นายอชร์ ริงดีพราหมณกุล

๓๐. นายสุพัร ริงดีพราหมณกุล

เกิดด้วยนางย้อย

๓๑. นางสาวสุนทร ริงดีพราหมณกุล

๓๒. เด็กหญิง กาญจน์ ริงดีพราหมณกุล

พระมหาราชครูฯ ได้ถึงอนิจกรรมมาปัจจุบันทันด่วนด้วยโรค
หัวใจวาย ที่บ้านเลขที่ ๒๖/๒ เยื้องซอยราชครู ถนนพหลโยธิน
ตรงข้ามท่าอากาศยานดอนเมือง โทรศัพท พหลโยธิน เมื่อคณวณพฤษภ
ที่ ๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๓ เวลา ๐๓.๐๐ น. รับพระราชทาน
นาอาบศพวันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๓ เวลา ๑๗.๐๐ น. ได้รับ
พระราชทานหีบทองทรายประกอบศพเป็นเกียรติยศ.

สารบัญ

บานแผนก	หน้า
ว่าด้วยชาติและภาษาต่าง ๆ	๑
ว่าด้วยการแบ่งอาณาเขตในชมพูทวีป	๑
เรื่องราวพระเกียรติสมเด็จพระร่วงเจ้า	๖
ว่าด้วยตระกูลต่าง ๆ	๗
ว่าด้วยวัตถุในพุทธศาสนา	๘
ว่าด้วยลัทธิของพราหมณ์	๑๒
ว่าด้วยลัทธิศาสนาอื่น ๆ	๑๓
ว่าด้วยสถานที่ต่าง ๆ ที่เมืองสุโขทัย	๑๔
ว่าด้วยพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระร่วงเจ้า	๑๗
ประวัตินางนพมาศก่อนเป็นพระสนม	๑๘
เพลงขับขานเกียรตินางนพมาศ	๒๒
เหตุที่นางนพมาศได้เป็นพระสนม	๒๓
พระศรีมโหสถสมโภชนางนพมาศ	๒๕
พระศรีมโหสถลงบัญชานางนพมาศ	๒๖
ว่าด้วยขนบธรรมเนียมนางสนมในราชสำนัก	๒๗
นิทานเรื่องนางนกกะต๋อยคักโดเต	๓๐
นิทานเรื่องนางช้างแสนงอน ๒ ตัว	๓๕
นิทานเรื่องนางนกกะเรียนคบนางนกได้	๔๕

(๒)

นางเรวดีให้โอวาทนางนพมาศ	หน้า ๕๕
พระศรีมโหสถให้นางเรวดีนำนางนพมาศเข้าถวายตัว	,, ๕๗
ว่าด้วยพระราชพิธีของเปรียง	,, ๕๙
ว่าด้วยพระราชพิธีรยาปถวายและพิธีรปถวาย	,, ๖๕
ว่าด้วยพระราชพิธีบขยาภิเษก	,, ๖๖
ว่าด้วยพระราชพิธีขานยเฑาะห	,, ๖๖
ว่าด้วยพระราชพิธีดื่มพจนรณัท	,, ๖๖
ว่าด้วยพระราชพิธีคเชนทรศิวณาน	,, ๖๘
ว่าด้วยพระราชพิธีจรดพระนังคัล	,, ๗๓
ว่าด้วยพระราชพิธีวสาบข	,, ๗๕
ว่าด้วยพระราชพิธีเคนทะ	,, ๗๖
ว่าด้วยพระราชพิธีเชาพรวิษา	,, ๗๘
ว่าด้วยพระราชพิธีพรณศาตร์	,, ๘๓
ว่าด้วยพระราชพิธีกวนชาดกพย	,, ๘๓
ว่าด้วยพระราชพิธีอาศย	,, ๘๖
ว่าด้วยความประพติแห่งนางฉนม	,, ๙๐

เรื่องนางนพมาศ
หรือเรียกอย่างหนึ่งว่าตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

บานแพนง

๑ นพมาศนามแม่นั้น เดิมมา
โปรดเปลี่ยนศรีจุฬา ลักษณะล้ำ
อุดมรูปปรีชา ขาญยิ่ง นแม่
หญิงภพใดจักก้า กว้นภามี ฯ

ตำรับไปราณาจารย์ พระศรีจุฬาลักษณ์ท่านกล่าวความลี้ลับ
เจริญของสัตว์ภาพ ผู้ประพศิตตามโอวาทแห่งท่านไว้ แต่สมัยจุลศักราช
แรกตง ครองแผ่นดินสมเด็จพระร่วงเจ้าโดยนิยมตงน

ว่าด้วยชาติและภาษาต่าง ๆ

จักกล่าวเรื่องคน จับเดิมแต่ตงภทรรคปชน มนุษย์ชายหญิง
ด้วยอำนาจพรหมให้บังเกิด กาดครงนมนุษย์ชาติเจรจาภาษามครพากย์
อย่างเดียวกันด้นด้วยกัน จะได้บับว่าตางภาษานนห้ามได้ ครนตง
เดชนปอนตรางดปมาเป็นอนมาก จนถึงพทธอนตรางดปอนน ดมยเมอ
มนุษย์มอายตานอยกวารอยบิแถวอนน ชานอยผู้ไดนามบญญตชอว่า
ศรีจุฬาลักษณ์ อนมอปนดัยดัมบตกลาวคอบญญา จักจำแนกชาติภาษา
มนุษย์ตามไปราณาจารย์ ท่านดัมมุตเรียกชาติภาษาตางๆ ให้พิสดาร
ตามลตบิญญา ซึ่งได้ลตบิพ้งไทรเพทและคตติโลก คำไปราณาจารย์
ดบๆ กันมา บรรดาบ้านเมืองมนุษย์ชงตงอยภายนอกมชฌนิมประเทศ

๕๒ ดันทั้งดัดกลมพทวปนน กัมชาติและภาษาต่างกันเป็นอันมาก ไปรา
 ณาจารย์ท่านกรวบเข้าบัญญัติเรียกว่าประจันตประเทศเป็นสยาม
 ภาษาทางต้นและบ้านเมืองบรรดาตั้งอยู่ในเกาะลังกาทวป และเกาะซึ่ง
 เป็นบริวารแห่งเกาะลังกาคัด มนุษย์กต่างชาติต่างภาษา ไปราณาจารย์
 ท่านกรวบเข้าบัญญัติ เรียกว่าดังหลดประเทศต้นด้วยกัน จึงเป็นประเทศ
 ด้ามประเทศ ภาษาแตกต่างภาษาดังนั้นแท้จริง

หนึ่งได้ต นักปราชญ์ผู้มีปัญญา ซึ่งเรียนรูคุณะณนทมนทร
 วิเชียรนนทเป็นต้น ท่านพึงใจจะนิพนธ์ตกแต่งกาพย์โคลงฉันทดิลิต
 เป็นบททำนุกทำเนียบ คำถึงวาลคำนิวาคำสรวลเรณิยคำสุภาษิต ท่าน
 มักใช้ภาษาต่างๆ เป็นถ้อยคำโดยคณะพากยณนท เหตุคณนทท่านจึงจัด
 พากยภาษาแยกออกโดยต่างกัน อันมคชพากยณนทคือคำบาดภาษาแซก
 ซึ่งในมัชฌิมประเทศเจรจกกัน ถูกต้องกับมคชพากยโดยมาก และ
 ดัยามพากยณนทท่านว่าเป็นคำไทย ดังหลดพากยณนทท่านว่าเป็นคำชาว
 ดังหลดลังกาทวป และคำพราหมณชาติคณนท ท่านว่าดังดัดฤตพากย
 ตะเณพากยณนทท่านว่าเป็นคำฝรั่ง ภูกามะพากยณนทท่านว่าเป็นคำพม่า
 ตะลุมะพากยณนทท่านว่าเป็นคำรามัญ หรืภัญไชยพากยณนทท่านว่าเป็น
 คำลาวนาหมก กัมพชพากยณนทท่านว่าเป็นคำเขมร

๕๒๒ แตนชานอยผู้ขอศรัจุพาดักษณ จะพึงจำแนกชาติภาษาต่าง ๆ
 ต่อออกไป คือ ภาษาไทย ๑ ลาวภาษา ๑ ลาวนาหมกภาษา ๑ ลาวตอ
 ภาษา ๑ ลาวเงยภาษา ๑ ลาวทรงดำภาษา ๑ ลาวทรงขาวภาษา ๑
 เขมรกัมพชภาษา ๑ เขมรดงภาษา ๑ เขมรละมดภาษา ๑ เขมรชวย
 ภาษา ๑ พม่าภาษา ๑ รามัญภาษา ๑ ทววยภาษา ๑ กระแซภาษา ๑

ยะไฮภาษา ๑ ไทยใหญ่ภาษา ๑ ตองซู่ภาษา ๑ พราหมณ์อัยยั๊กภาษา ๑
 พราหมณ์แคว้นมะเห่ครภาษา ๑ พราหมณ์อะวะดาร์ภาษา ๑ พราหมณ์
 บรมเทสันตร์ภาษา ๑ พราหมณ์พญารัภาษา ๑ พราหมณ์พฤติบาศ
 ภาษา ๑ พราหมณ์พวราณต์ภาษา ๑ พราหมณ์อรรคคณเวศภาษา ๑
 แหกอาหารบภาษา ๑ แหกมหันภาษา ๑ แหกสุหนภาษา ๑ แหกมังกะต
 ภาษา ๑ แหกมะเดจาภาษา ๑ แหกชว้าภาษา ๑ แหกฮุยภาษา ๑
 แหกมลายูภาษา ๑ แหกมหิงดาภาษา ๑ แหกชวาภาษา ๑ แหกจามภาษา ๑
 แหกพฤกษภาษา ๑ ฝรั่งเศสภาษา ๑ ฝรั่งเศสอินเดียภาษา ๑ ฝรั่งเศสอังกฤษ
 ภาษา ๑ ฝรั่งเศสเทศภาษา ๑ ฝรั่งเศสบริกัณภาษา ๑ ฝรั่งเศสบันหยอด
 ภาษา ๑ ฝรั่งเศสกระหนภาษา ๑ ฝรั่งเศสด้องภาษา ๑ หรดภาษา ๑ ดิงหล
 ภาษา ๑ ญี่ปุ่นภาษา ๑ ดิซอภาษา ๑ เกาหลีภาษา ๑ คิซแดนภาษา ๑
 จีนฮ่อภาษา ๑ จีนตาดภาษา ๑ แกวญวนภาษา ๑ มอญภาษา ๑ ยางแดง
 ภาษา ๑ กระเหรี่ยงภาษา ๑ ละว้าภาษา ๑ ซาบกภาษา ๑ ซานาภาษา ๑
 เงาะภาษา ๑ และมนุษย์ภาษาเด็กน้อยมบ้านเมืองบาง อยู่บ้างอยู่
 อยู่เกาะบ้าง ยังมีมากกว่า มากเป็นแต่ดั่งมดเรียกกันว่าชาติภาษา
 นอกจากคัมภีร์ไตรเพทหาฟังจะกล่าวพิศดารได้ในทนต์

ว่าด้วยการแบ่งอาณาเขตในชมพูทวีป

อันว่าดั่งกลชมพูทวีปนอกจากป่าพระหิมพานต์ และพระมหาสมุทร
 อันเป็นที่อยู่แห่งมนุษย์นั้น ประเทศใดที่ควรจะต้องเป็นบ้านเมืองหมู่
 มนุษย์ชาติภาษาต่าง ๆ มีพระมหากษัตริย์เป็นต้น กตกแต่งตั้งเป็น
 พระนครและราชธานี ประดับด้วยนิคมคามแว่นแคว้นเป็นเมืองใหญ่บ้าง

เมืองน้อยบ้าง มีเขตแดนกว้างยาวประมาณได้ ๕๐ โยชน์ก็มี ๓๐๐ โยชน์
ก็มี ๕๐๐ โยชน์ก็มีบ้าง เป็นเมืองดอนบ้าง เป็นเมืองชายทะเลบ้าง เกาะ
บ้าง ต่างประดับด้วยจตุรงค์เสนางศ์ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินลูกค้ำพาณิชนั้
ดมบคือนเป็นแก่นด้าร และศฤงคารบริวารยศ เป็นขัตติยมหาศาล
พราหมณมหาศาล คหบดีมหาศาล บริบูรณ์ด้วยสุวรรณหิรัญรัตน
ต่าง ๆ ตามประเทศเมืองใหญ่และเมืองน้อย

และพระนครโตสมเด็จพระมหากษัตริราชเจ้า ซึ่งมีพระเดช
เดชานุภาพมาก สละพรังพร้อมไปด้วยนิกรโยธา ทแกดัวทหาร
อันเข้มแข็งในการณรงค์สงคราม ทงเสนาภคนายกลดกรอบริตารับ
พิชัยยุทธ สามารถอาจล้างข้าศึกศัตรูได้ทุกทิศแล้ว ก็ตั้งร่างดม
สัตว์พงศ์สัตว์ดุร้ายเรื้อบเรื้อไถ่ช้างม้าโคกระบือลดอเกวียนไว้สำหรับ
พระนครเป็นอันมาก เทยอุปราชปราชญ์น้อยเมืองใหญ่อันมีกำลัง
ไพร่พลและสติปัญญาไม่เทียบเทียม ให้อยู่ในอำนาจเป็นเมืองขึ้นเมือง
ออกแผ่ผ่านพระราชอาณาเขตกว้างขวางออกไปตั้งกลาวัน
เหตุตั้งนั้นใช้ประเทศภาษา ๒ ภาษา ๓ ภาษาบ้าง ๔ ภาษา ๕ ภาษาบ้าง
รวบรวมกันเข้าจึงเรียกว่าเป็นพระมหานคร ประเทศเอกราชมีในลกด
ชมพูทวีปหลายพระนคร หนึ่งได้ด อันว่าพระนครประเทศเอกราช
ดิงกลาวัน แมตงอยู่ในทไถดกนกดิ แต่เมืองขึ้นเมืองออกปลายเขต
แดนตงตดตอกันในระหวางมีบ้ำใหญ่ภูเขาด้าห้วยขารกนทางไถดกน
๒๐ - ๓๐ วันคนกดิ ถ้ามุษย์ ๒ ฝ่ายฟ้าสัจญจรไปมาถึงกันได้โดย
ทางบกและทางนา ส้มเด็จพระเจ้าแผ่นดินทง ๒ ฝ่ายฟ้าต่างมี
พระเดชานุภาพและบุญบารมเป็นอันมาก ทงเสนาภคทแกดัวทหารก
เข้มแข็งในการคังสงครามอย่างกน ถึงมาตรว่ากำลังพาหะรพดศ์สัตว์

ชาวสุเดบียงอาหารจะยิ่งหย่อนกว่ากันก็ดู เจ้าพระนครใหญ่ทั้งสองฝ่าย
 พาท่างปรรณาดมบต และบ้านเมืองเขตแดนซึ่งกันและกัน จึงกระทำ
 การสงครามตอบโต้ซึ่งเคยกันไปจนหลายชั่วอายุมนุษย์ ลูกคำพวนิช
 ทั้งสองฝ่ายก็มิได้ไปมาค้าขายถึงกัน นานาประเทศทั้งปวงก็รู้ว่าเมือง
 นั้น ๆ เป็นชาติศึกแก่กัน

ประการหนึ่งพระนครประเทศเอกราช ๒-๓ พระนครก็มิบัง
 มากกว่า ๓๐ ราชชนกมิบัง อาณาเขตใกล้เคียงและไกลกันก็ดู สัมเด็จพระ
 เจ้าแผ่นดินต่างประพฤติกตามราชประเพณี ย่อมนับถือว่าเป็นราช
 สัมพันธไมตรีและมิตรไมตรีซึ่งกันและกัน ต่างแต่งทูตาทูลพระ
 ราชสาส์น ตั้งเครื่องราชบรรณาการไปมาจำเริญทางพระราชไมตรี
 เยี่ยมเยียนกันตามกำหนดมิได้ขาดทั้ง ๒ ฝ่ายฟ้า โดยนาพระทัยไม่มี
 ความรังเกียจว่าต่างชาติต่างภาษา ความสวัสดีจำเริญก็บังเกิดแก่
 พระมหานคร บรรดาซึ่งเป็นทางไมตรีกันนั้น อันว่าสมณชีพราหมณ์
 ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็อยู่เย็นเป็นสุข ลูกคำพวนิชก็มิได้ไปมาซื้อขายถึงกัน
 โดยสะดวก หากความวิบัติอันตรายถึงใดสิ่งหนึ่งไม่ บ้านเมืองก็บริบูรณ์
 ไปด้วยสรรพสิ่งของเครื่องใช้สอยต่าง ๆ มีเงินและทองเป็นต้น นรชน
 ชาติภาษานานาประเทศทั้งปวงก็เฝ้าต่อสรวรเสริญพระเกียรติยศ มี
 ความนิยมนัดชักชวนกันมาสู่พระบรมโพธิ์สมภารสมเด็จพระเจ้า
 แผ่นดินทุกปีเดือนมิได้ขาดโดยนิยมนัดกัน

และพระนครราชธานีใหญ่น้อย บรรดามิในสังกัดชมพูทวีปไป
 นั้น กาลละบัดพระบวรพุทธศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทฺธเจ้า ยัง
 ประดิษฐานคงอยู่เป็นอนันตนิรันดร์ ซึ่งได้มณีสถูปอนครชานเดียแล้วนั้น
 โดยมาก เหตุด้วยพระเจ้าแผ่นดินและประชาชาชนนบทประเทศทั้งปวง

สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระร่วงเจ้า

แต่จะพึงกล่าวด้วยพระเกียรติยศสมเด็จพระร่วงเจ้า อัน
ถวัลยราชไศศรย์สมบัติ เป็นบรมกษัตริย์อันประเสริฐ ปราบดาภิเศก
เสวยราชย์ ณ กรุงพระมหานครวิสุทธิยราชธานีบรมมยุลังก์ เป็น
อาณาประชาราษฎร์ชาวชนบทนิคมคามด้นยามประเทศทั้งมณฑล มีเมือง
ชนออกนอกโทตรังควาช่องเมืองกิ่งเมือง ผ่านพระราชอาณา
อาณาเขตขอบชนบทกว้างขวางนับด้วยโยชน์ยิ่งกว่า ๓๐๐ มั่งคั่งไป
ด้วยสมณทรัพย์พรหมณีนชนประชาชายหญิงอยู่เป็นภูมิสำเนาติดต่อกันไป
โดยระยะย่านบ้านเมือง สร้างสมส่วนผลไม้นิเวศน์และที่ทำการต่างๆ เป็น
ผาสุกสบายทั่วทุกหน้า ปราศจากพาลภัยอันตรายมีโจรเป็นคั่น แล
ก่งมไปด้วยหมุดก้าพาคินจันจามแขกฝรั่ง อเนกนานาประเทศ
ภาษาต่าง ๆ คงตกเคยมบ้านเรือน โรงร้านพ่วงแพเป็นถ้องแถวตามวิถี
สถลมารค ชายชายดั่งของเครื่องทองเงินแก้วเก้าเนาวรัตน
อลังการาภรณ์ ทองพรรณผ้านุ่งห่มควรแก่บุรุษสตรีมีหลายอย่าง ผ้า
สุพรรณพัศตร์ ผ้าฉัตพัศตร์ ผ้าจันกะพัศตร์ ผ้าตะเกองพัศตร์ ผ้า
เทวะศรี ผ้าตรีศรี ผ้าเจดศรี และพรรณภาษาชนะเครื่องใช้ด้อยต่าง ๆ
อันควรกับตระกูลทั้ง ๑๐ ตระกูล ก็มีซื้อขายแลกเปลี่ยนอันมากกว่ามาก
บริบูรณ์ไปด้วยโภชนาหารมัจฉาธัญญาหาร ของพึงจะบริโภคโอชะรส

อันมาแต่ประเทศต่าง ๆ กษัตริย์เข้าไปในท้องตลาดไพศาลทุกแห่ง
ทุกตำบล บรรดาผู้ค้าพาณิชในประเทศกต นอกประเทศกต ที่ไปมา
ค้าขาย ณ จังหวัดแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครสุโขทัยราชธานี
ย่อมบรรทุกสินค้าไปมาด้วยล้อเกวียนเกวียน สัตว์ของเกวียนโคเกวียน
กระบืออานช้างอานฮูต่างมาต่างล่อต่างลา เรือล่อเรือพายเรือแจว
เรือกรรเชียงเรือแด่นเรือโล่ บางก็ไปบางก็มาทุกฤดูเดือนมีได้ชาติ

ว่าด้วยตระกูลต่าง ๆ

อันไพร่ฟ้าประชาชนอันคมคามทวแคว้นแคว้นเมืองชนออกกต และ
ในราชธานีก็ ย่อมนับกันเป็นตระกูลประเพณีตามโบราณจารย์ดั่ง
ต่อมา อันตระกูลฝ่ายทหารนมน & ตระกูล คือทหารบกตระกูลหนึ่ง
ทหารเรือตระกูล ๑ ทหารช้างตระกูล ๑ ทหารม้าตระกูล ๑ ฝ่ายพอเรือน
กม & ตระกูลเหมือนกัน คือ ตระกูลพราหมณ์ ๑ ตระกูลเศรษฐี ๑
ตระกูลพ่อค้า ๑ ตระกูลชาวนา ๑ แต่คบคิดตระกูลนมนทั้งฝ่ายทหาร
ฝ่ายพอเรือน บรรดาตระกูลซึ่งกล่าวนี้ แม้จะแต่งการอาวหาหะวิหาหะ
มมงคล กตกแต่งกันตามแต่ตระกูล จะได้กระทำมงคลการให้ต่างชาติ
ตระกูลไปนั้นหาได้ แต่ฝ่ายบุรุษซึ่งเป็นคนมทรพยดมบคณน ย่อมหา
อันภริยาด้วยดินจ้างดินถ้ายไฉนเป็นบริวารยศ แม่มบุตรีดากนบเป็น
ตระกูลบิดาฝ่ายเดียว อันว่าฝ่ายดตฤาพนน แม้เป็นคนบริบูรณ์ด้วย
ทรัพย์ ผู้ใดนึกจิตใจเลดอำนาจแก่กามคุณไปร่วมดั่งจาดด้วยบุรุษ
ดินจ้างดินถ้าย ซึ่งใช้สอยการงานในบ้านเรือนกต และเป็นหญิงงาม
เมืองกต อันบุตรีดากนบของหญิง ๒ จำพวกนี้ มหาชนมีความรังเกียจนัก

เรียกว่าคนจนจ้าว ย่อมจำง่ายไปใช้เป็นคนเลี้ยงช้างม้าโคกระบือ
ชักดาบฝ่ามือจนเก่าเสียโดยมาก

หนึ่งได้ด อันว่าชาติยศตระกูลนั้น เป็นตระกูลสูงศักดิ์ประเสริฐ
กว่าตระกูลต่ำปวง ถ้าจะแต่งการอาวาทะวิอาหะมงคลกับตระกูลใด ๆ
ก็ได้ มหาชนไม่มีความรังเกียจ ย่อมนับถือชาติยศตระกูลสืบต่อกัน
เหตุฉะนั้นชาติยศจึงแจ้งเข้าไปในตระกูลทั้งเก้าตระกูล แต่ที่ว่าบุร
รุษากันนับเป็นตระกูลบิดาฝ่ายเดียวดจกน

ในสมัยนั้นบรรดาชายหญิงชั้นทั้งมวต ย่อมมีความผาสุกสบาย
ด้วยอำนาจบุญโลกธรรมตา เป็นไปโดยเสมอกันมิได้ยังมีได้หย่อน พยาธิ
โรคภัยเบาบาง หมั่นนุรักษ์ประกอบไปด้วยดีด้วยปัญญาโดยมาก ต่าง
ว่าเรียนสรรพวิชาต่าง ๆ ฝ่ายทหารก็เรียนรู้อุปศาสตราศาสต์พิสดาร คือ
วิชาช้างม้ากระบือกระบองได้ดั่งดาบสั้นดาบยาวกริชกันหยาบคมกริ
ก่าชาบฟันไฟใหญ่หน้อย มวยปล้ำดาบคาราพิชัยยุทธเวทมนตร์คง
กระพันชำนาญชำนาญเป็นอันดี บรรดาพวกพ่อค้าเรือนักต่างเจ้าเรือน
คัมภีร์ไตรเพทไตรวิชา คือกลบทกลกลอนทำนองทำเนียบอักษรอักษร
ครุฑหัตถ์กรรมศาสตร์ดวงค ตำรับโหราศาสตร์ทักษาพยากรณ์
ลัมผู้สอนทพาสบาทจันทร์ตำรา อาจารย์กรวดตำราฤกษ์นพเคราะห์
สุริยคราต์จันทร์คราต์โดยพิสดาร บางก็เรียนรู้อะกรกรรม คือ โสถ
แพทย์ตำพันชแพทย์เนตรแพทย์วินโรคแพทย์อาคมะแพทย์อโรคยาแพทย์
บางพวกก็เรียนวิชาเป็นช่างสุวรรณ์หรือญรัตน์ วิชาถมกวดเขียนแกะ
จำหลักปั้นกลึงหล่อหลอมสรรพวิชาต่าง ๆ ชำนิชำนาญโดยมาก
ฝ่ายสัตว์ก็ต่างว่าเรียนวิชาช่างสุวรรณ์ลายเด่นเจสาแกะปั้นปักทอ
ร้อยกรองเย็บซ่อมเป็นทาทกน เกษมสุขทุกทวหน้า

นรชาติชายหญิงบ้างก็เล่นพนันทายบทรในครรถ้าจะเป็นหญิงหรือชาย เล่นโคชนโคเกวียนคนเล่นรอบเล่นขงคี่ข้างคี่มากัดคนเป็นคามนักชดถุกษ์ บ้างก็เล่นระเบงปีระเบงกลองพอนแพนขับพินคิริยางคบรรเลงเพลงร้องหนังว้าระบำโคม ทุกวันคั่นมิได้ขาด เอ็กเกริกไปด้วยลำเนียงนิกรประชา ได้ร่วลล้าร่วลเด่นและชอชายจ่ายแจก จนวนาษวราครมชฌมยามจึงคอยล้งคี่เลี้ยง

ว่าด้วยวัตถุในพุทธศาสนา

แล้วกรังเรื่องไปด้วยพระบวรพุทธศาสดา รตนคตยาศิคุณอันเป็นนิยานิกรรม อาจนำลัทธิให้พ้นจากกฎทุกข ถึงซึ่งลัทธิวัคคิพนด้วยเนอณาบุญ และในจังหวัดพระนครกต แขวงเมืองชนออกทวนคณคามกต พนภุมภากปรกพย้อมแน่นเืองไปด้วยมหาอาวาล์ ดั่งชาวมใหญ่หอยนบบมถ้วน เป็นราชอารามกม ชตคยารามกม คหบดีรามกม กตประชารามกม มวดหน้าพระชาตราชบรณะเป็นคณ และพระราชอารามหลวง และพระอารามต่าง ๆ ซึ่งไพศาลกว้างใหญ่นน ย่อมประดับไปด้วยไม้พระมหาโพธิ์และพระวิหารการเปรียญ พระมหาสถูปเจดีย์สูงใหญ่ยิ่งกว่าร้อยศอก แล้วกล่อมด้วยพระวิหารยาว มณฑปทิศสถูปรายแวดวงด้วยเส้าใต้ไพฑูมทวาร มีศาลารายเป็นระยะตามขอบกำแพงชนนอก เป็นที่ประชุมบรรพชิต ซึ่งไปกระทำลัทธิการบูชาคเตยรดาษเยยคยคไปด้วยเส้านาดนะกุฎตั้งมี ล้วนกระทำด้วยอิฐปูนเป็นหมเป็นแถว มณฑปทจกรรมทศบายกลางคณกลางวัน หอนันหอปรคิหอด้ทธรรมมนเทียร โรงคองโรงกรกโรงนาร้อนนาเยน ชุ่มนาดรง

น้าขำระเท่า ส้มส้มบ่อตะพานข้ามคั่นคณะปักเจ้าหงส์ทรงปญาก
 ปลุกพรรณไม้ดอกผลมรณพณตานาดด้วยแผ่นศิลาเขียนระชาดดา มี
 พระอุโบสถตั้งขกรรมผูกพัทธสีมาไว้ในระวางบริเวณคณะตั้ง กว้าง
 ยาวยลืบห้าห้องวิจิตรไปด้วยซุ้มทวารบานประตูหน้าต่าง ฝาผนังปิดาน
 ดอกอักษกลีบวาดเขียนล้นลายสุวรรณ เป็นรูปเทพอินทรพรหมอสุ
 รัศมี และเครื่องพญาศักระมันตราราชพญามหาสุทนต์จักรพรรดิ
 ราชาราชเป็นต้น อันว่าเจดีย์ฐานและเครื่องประดับพระอารามทั้ง
 มวลเป็นที่สุดจนศาลาและตะพาน ก็อร่ามไปด้วยแสงสุวรรณเลขา
 ดดลยจิตรกรรมลดากรรม ห้อยย้อยพนมพวงแก้วประทีปแก้วแสง
 ประภัสสร ควรจะทอดทศนัยนัก และเชิงอัมรินทร์บันไดนักษ
 ทรทำด้วยศิลาตาย มีรูปไกรสรคชศักดิ์คชินทรพาหุ ไต่ดิ่งห้อยสร้อย
 กางกั้นรล้นหลอด้วยทองประสม บ้างก็ทำด้วยศิลาวางไว้เป็นคู่ๆ
 ทุกๆ ทวารเข้าออก หนึ่งโสด ควรจะอัครรายด้วยพระพุทธรูปปฏิมากร
 ซึ่งประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถ และพระวิหารใหญ่น้อย อันเป็นที่
 ดัดการบูชาทั่วไปทุกพระอาราม ย่อมหล่อด้วยตามพะโลหะ พระ
 พุทธรูปเป็นประธานน หนึ่งมาชกวางยลืบศอกกม ลืบหกศอกกม
 ลืบสองศอกกม ยิงหย่อนอยู่ในระวางนคม และพระพุทธรูปถาวรสูง
 ลืบแปดศอกกม หย่อนลงมาในระวางจนลืบสองศอกกม อันพระ
 พุทธปฏิมากรใหญ่ๆ คงถ่าถนมนเป็นหลายพระองค์ และพระพุทธรูป
 น้อยๆ กับพระอรหันตรูปน ย่อมมีเป็นอันมากกว่ามากเหลือที่จะนับ
 จะประมาณ บางพระองค์ก็หล่อด้วยตามพะโลหะ บางพระองค์ก็
 กระทำด้วยศิลาทั้งแท่ง ถ้วนแต่งามด้วยพระพุทธรูปลักษณะ แล้วย่อม

ไปด้วยสุวรรณแปดหน้า รศมรุ้งเรืองสถิตบัลลังก์ทอง ควรจะเป็นที่
เลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้ได้นมัสการ

อนึ่ง อนึ่งว่าพระกุดบุตรพทธีโนรสตั้งพระหัตถ์ ความว่าด้วยบุญ
วาสน์แห่งมรดก ล้วนแต่ปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติประเสริฐด้วยศีล
คุณ ขุดคุณคุณ ก็จะมีคุณคุณ ต่างเล่าเรียนคณฤชระวิปัสสนาธุระ ที่
มีพระวรราชาอายุเป็นพระมหาเถรท่านรอบรู้ในข้อวัตรปฏิบัติ ก็ได้เป็น
พระอภิชฌาย์อาจารย์สั่งสอนภิกษุสามเณร มั่นคงอดัดดีทั้งวิหาริก
นับด้วยดีด้วยรอยเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ พระภิกษุบางพระองค์ทรง
จำไว้ได้ ซึ่งพระองค์มกรพระวินัยบัญญัติกมกรหนึ่งบาง ต้องคมกร
บ้าง ดีหาพระคมกรกมบาง บางพระองค์ทรงไว้ซึ่งพระสูตรคัมภีร์
ดีสิบห้าสิบพระสูตร ร้อยพระสูตร ยิ่งกว่าร้อยพระสูตรกมบาง บางก็
ทรงไว้ได้ซึ่งพระอภิธรรมปิฎกนับด้วยดีภาณวารบาง ยิ่งกว่าร้อย
ภาณวารบ้าง บางพระภิกษุเป็นพระวินัยธร บางพระภิกษุเป็น
พระธรรมกถึก ลำแดงพระดีธรรมเทศนาไพเราะ อาจยังนาจก
บรรพชิตให้มีประสาธน์สนธิศรัทธาอย่างชนไปไต่รอยเท้าพันทวี บรรดา
กุดบุตรในตระกูลทองปวง ก็ออกบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา
เป็นอันมากทุกเดือนปีมิได้ขาด ชนมฤคณาภิษฐีบ้างก็เลื่อมใสมา
นับถือพระรัตนตยาศิคุณเป็นทพ ให้บุตรนิตดาออกบวชเป็นภิกษุ
สามเณรก็โดยมาก อันพระบวรพุทธศาสนานามรุ่งเรือง พระรัตนตรัย
ก็บริบูรณ์ด้วยเครื่องสักการบูชา และจุฬาลงกรณ์ชานทนายก็มีพระ
มหาภคตริยเป็นต้น บริจาคทรัพย์กตปนาถวายไว้ในพระอารามใหญ่
น้อยทั่วไป มิให้พระภิกษุสามเณรได้รับความลำบากขัดสนด้วยกบิณ
ของฉินไต่จรและบริวารต่าง ๆ

ว่าด้วยลัทธิของพราหมณ์

ประการหนึ่ง พราหมณาจารย์อันทรงประวิตรคุณทูลชี้ว่า ซึ่ง
มีชาติและตระกูลมิได้เจือ ก็ย่อมวิเศษด้วยไตรเพทเวทมนตร์ วั
ดลักษณะผูกพรตกระทำกรพระราชพิธีถึงสิบสองเดือน เพื่อให้สมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดินทรงพระจำเริญในราชสมบัติปราศจากภัยอันตราย อัน
ว่าพระมหากษัตริย์ชาติยะราชตระกูลดี และนรชาติชายหญิงตระกูล
ทั้งหลายก็ดี และนรชาติประชาชายหญิงตระกูลทั้งหลายก็ดี ย่อม
เชื่อเชิญพราหมณ์หมื่นไปในกาลมงคลต่าง ๆ มีการทำอาวหา
มงคลเป็นต้น พราหมณ์กบหนอเลี้ยงถึงชีวิตนาอันอศุรเวทวิช
มนตร์อวยชัยให้พร โดยคัมภีร์ได้ยศาสตร์ แล้วกรับเอาเครื่อง
สักการะ คือทพยอันเป็นแก่นสารควรแก่พราหมณ์จะพึงบริโภ
กใช้สอย หนึ่งได้ ส้มเด็จพระมหากษัตริราชเจ้า กับหมู่
พราหมณ์ชาติทั้งปวงย่อมสร้างสถานที่เทวรูปไว้ในราชธานี และ
นิคมคามเมืองชนออก เป็นหลายแห่งหลายตำบล อันพระเทวสถาน
นั้นมีด้ามอย่าง คือ สถานพระสยามภูวนาถนหนึ่ง สถานพระนารายณ
นหนึ่ง สองเทวสถานพราหมณ์พหุทั้งห้าชาติ มีชาติไวยหกเป็นต้น
ย่อมนับถือกระทำสักการบูชา และสถานพระเทวกรรมอีกสถานหนึ่ง
นั้น เป็นที่นับถือแห่งพราหมณ์ชาติพฤติบาศ ย่อมกระทำสังเวยบวง
สัตว์ตามคำรับพระศกกรรม อันสถานเทวรูปทั้งด้ามสถานดังกล่าว
ก็ย่อมวิจิตรไปด้วยเลขาเขียนวาดเป็นลวดลายต่าง ๆ มีคำดารายเป็น
ที่อาศัยและโรมานพ สำหรับพราหมณ์ทั้งหลายนั่งอาศัยมายมนตร์
แล้วก็แวดวไปด้วยกำแพงแก้วเป็นบริเวณ วัดพนถานราบรื่นโรยทราย
พรรณอันขาว ปลูกต้นพฤกษะเป็นพญาไม้ ปลูกต้นขมุแต่งต้นระงับ

เป็นไม้บริวาร ปลูกทั้งพรรณไม้ดอกเจ็ดอย่างไว้บูชาในการพิธีทุก ๆ
 แห่ง และพระเทวสถานแห่งใดที่กว้างขวางเป็นสถานใหญ่ ก็มีศิลา
 กระทำเป็นไกรลาสบรรพต มีรูปสัตว์คั่งคั่งอยู่บนยอดคณา ล้วนหล่อ
 ด้วยทองดีตะไลหะสังแปดศอกบ้าง ดิบศอกบ้าง ในเชิงบรรพตนั้น
 ก็ล้อมด้วยเขื่อนได้คี่ตามลายและต่าง ๆ แล้วก็มีบุญจมหาดระนาได้
 ด้ระอาด ปลูกบัวดีดตบษยด้ระหนึ่ง บัวดีดตบรวนด้ระหนึ่ง บัวเผื่อน
 ด้ระหนึ่ง บัวบุญจด้ระหนึ่ง บัวจกถนด้ระหนึ่ง ดำหรับพราหมณ์
 เชิญบุญจมหานที่มีเบญจปทุมดอย มาตั้งพระเป็นเจ้าแล้วและริมน้ำ
 ตั้งด้ระหนึ่งไปวัดมหาชนซึ่งกระทำมั่งคดต่าง ๆ และพระเทวรูปซึ่ง
 พราหมณ์ทั้งหลายนับถือนนคอพระปรเมศวร พระพิฆเณศวร พระ
 วิษณุจักร พระอุมาภควัด พระลักษมี พระมหะเศศวร พระเทวกรรม
 พระดีทราดีทช พระอษด้ระคี่ พระไพศัพ พระพลเทพ และเทวรูป มี
 พระนามนอกจากนยกยมากโดยคัมภีรปางต่าง ๆ มีปางพระปรเมศวร
 เหยียบมงกุฎพรหมและมลาคนเป็นตน ล้วนแต่หล่อด้วยทองเนาวโโลหะ
 ดีดตะไลหะ ทใหญ่หนึ่ง ๕ ศอก ๖ ศอก ทเล็กนประมาณเท่าผล
 ด้ระบัวจวนร ในระวางใหญ่และเล็กนหมกโดยมาก จะกำหนดศอกน
 นนมได้ อันพระเทวรูปนมหาชนชาติสยามภาษาสันมาทฤษฏีเรียกว่า
 พระไถยศาสตร์ บางคนถนถนถน บางคนถนถนถน

ว่าด้วยลัทธิศาสนาอื่น ๆ

หนึ่งได้ศ พวกมฤจณาทฤษฏีชาติภาษาต่างๆก็กระทำที่ศักดิ์การบูชา
 อันควรแก่นถนถนถน ได้ในเขตแคว้นพระนครก็เป็นหลายแห่งหลาย

ตำบล บรรดาพวกจีนยี่อ จีนตาดกัซมุนมกัณต์ร้างศาลเทพารักษ์ใหญ่บ้าง
 เล็กบ้าง ย่อมตกแต่งผนังหลังคาเขียนลวดลายต่างๆ ตามภาษาของตน
 แล้วทำการปลงเเวจวางไว้ในศาลทุกๆ ศาล ถึงเดือนบักเเฮออกแห่แห่น
 เป็นการเอิกเกริกตามชาติภาษา และพวกแขกฝรั่ง ก็ก่อสร้างบันหย่า
 สู่เหว้ากระฐ เป็นปรีพาทกรรมวงล้อมด้วยกำแพงรอบบริเวณ มีศาลา
 และทอ้ายให้ยหว่านได้หยัดบาดหลวงอยู่ บอกกล่าวตำรับตำราเล่าเรียน
 กันตามดทริภาษาของตนๆ ถึงฤดูเดือนบักเเฮชำระ ขัดบันหย่าชำระ
 ฝารฝากัดกันคนออกแห่แห่น เค้นรำตกลองระฆัง ขอบของทงกลางวัน
 กลางคืน ตามโคมประทบเทียนสว่าง เป็นเครื่องประดับพระนคร
 ควรจะย้งนาจตประธาราษฎรให้รื่นเริงเป็นผาสุกสันกาลทุกเมื่อ

ว่าด้วยสถานที่ต่าง ๆ ที่เมืองสุโขทัย

อันกรุงพระมหานครสุโขทัยราชธานีบรรดินน กว้างใหญ่ไพศาล
 มีแม่น้ำรอบเมือง บ่อมกำแพงเชิงเทินชั้นทวารบานประตู แนนหนาสูง
 ตระหง่าน อาจกนเดี่ยวชงชาศกศัตร มบันใหญ่วางประจำของสี่มาทหาร
 รักษาอยู่โดยรอบ มีคลองน้ำฉ่ำไหลคดกหลายสาย ทำสะพานข้างช่อง
 เรือเดินตามช่องบ้างสี่ช่องบ้าง ตามคลองกว้างและแคบ ประดับด้วยคก
 กว้านบานเรือนราชบุรุษคหบดี และรววงลกหลวงหลานหลวงราช
 ตระกูล คัดเอนอกนไปเต็มท่งฝ่ายในพระนคร มีโรงช้างโรงม้าโรงรถ
 โรงเรือรบ นางข้าวนางเกลือ คลังลูก คลังดิน คลังส่วย คลังการ
 เรือนตรเรือนตระวาง เรือนชัยภร จวนกลาง จวนประจำกอง จวน
 ทวารเวียง สถานที่พระเลื้อเมือง พระทรงเมือง พระหตุกเมือง มีศาล

หลวงกระทรงความ คำล้น้ำพระกาต ถานด้นามหลวงดำหับประ-
ดองช้างม้า ช้อมหัตถ์กรทวยหาญให้ชำนัชำนาญในการศึกสงคราม

อันพระราชนิเวศน์วงศ์ถานนั้น มีปราการล้อมประค ^๕ชั้นในชั้นนอก
ประดับด้วยลี้ดต้องพระคลัง ^๕มีพระคลังเงินทองแก้วเก้าเอวรัตน์
พระคลังดรรพพรรณผ้า ^๕เครื่องอุปโภคบริโภคเป็นต้น ^๕มีจวนด้นาม
มาตยา จวนประจำเวร จวนประจำช่อง ^๕ทิมแถวทิมทองฉนวน ^๕ทิม
องครักษ์ ^๕ตักดาแห่งพระเครื่องตน ^๕เครื่องพระอภิรมย์ ^๕เครื่อง
ราชูปโภค ^๕ตักดาแห่งช้างต้นม้าต้น ^๕ราชยานราเชนทร์ ^๕โรงปั่นใหญ่
ปั่นยาว ^๕มีตำแหน่งช่อเลี้ยง ^๕หนักร้อยหาบ ^๕ต้องร้อยหาบ ^๕ห้ำร้อยหาบ
พันหาบกม ^๕อันปรางคปราสาทราชมนเฑียรตั้งถานเป็นที่ลุ่มเตี้ยพระร่วง
เจ้า เด็ดจทรงสถิตอยู่นมจตุรมุขด้านๆ ^๕หนานนมพระทนต์มุขกระสัน
คติดนองกนกกับด้นามมาตยาหน้ามุขเด็จ ^๕ชานนามเรียกว่าพระทนต์
อินทราภิเษก ^๕มีโรงระบำอยู่กลางชะลาหน้าพระถาน ^๕วงด้วยไฟทับริศทุข
ย้อมนามันทองคำ ^๕ประดับด้วยของทรงประพาดต่าง ๆ ^๕มีไม้คดปลูก
กระถางทองเป็นต้น ^๕ฝ่ายขวาพระทนต์อินทราภิเษกมีมณฑปปริตอาคม
ฝ่ายซ้ายมณฑปอิศวรอาคม ^๕และหน้ามณฑปปราสาทซ้ายขวาต้องด้าน
นั้นเป็นทรางใน ^๕เบื่องขวามนเฑียรปฏิมามณฑป ^๕ฝ่ายซ้ายมนเฑียร
เทพิตมณฑป ^๕มุขหลังปรางคปราสาทนั้น ^๕มีมุขกระสันคติดนองกนกกับ
พระราชมนเฑียรทงต้องถาน ^๕จึงชานนามเรียกว่าพระทนต์อดิเรก
ภิรมย์ ^๕พระทนต์อดิเรกมราชศักดิ์ ^๕เบื่องขวามหोพระนารายณ์ ^๕เบื่องซ้าย
มหोพระเทวกรรม ^๕แถวกรมพระปรีศทงต้องเป็นลำดับคดพระทนต์
พระปรีศขวา ^๕ชานนามเรียกว่ารัตนารมนเฑียร ^๕พระปรีศซ้าย

เรียกว่าศรีอุปถัมภ์เทียร มีจวนเครื่องจวนคลังจวนชาวแม่ประจำเวร
 ตกตำแหน่งพระสนมเอก ลูกหลวงหลานหลวงราชตระกูล นักสนม
 กำนันนางบำเรอเป็นหมู่เป็นแถวตามท้องถนัดมารคร้อยยดืบด้าย หน้า
 ตักมีจวนเย็นสำหรับนั่งร่ายกรองวาดเขียนขับร้องเล่นเป็นทีดบายทุก
 ตำแหน่งนางใน มีทิมรายทิมรอบ เจ้าษาประจำของรักษาด้านทาง
 กระโจมไฟไว้ใช้งานขาดการกวาดถนนหนทางเป็นต้น มีเรือนจำสำหรับ
 พระสนมกำนัล คือพระอัยการมีควรจะตั้งราชมิด และมีทางท้องพระ
 ฉนวนอยู่ใต้พระฉนวน ฉนวน ๑ ออกวัดหน้าพระธาตุ ฉนวน ๑ ออกพระ
 เทวสถาน ฉนวน ๑ ออกพระที่นั่งไชยชุมพล เป็นที่ทอดพระเนตรการ
 พระราชพิธีและแห่แหน ฉนวน ๑ ลงพระที่นั่งชลพमान เป็นที่ดบายเมื่อ
 เทศกาลฤดูหนาว แล้วก็มีราชอุทยานอยู่ในพระนิเวศน์แห่งหนึ่ง ปลูกแต่
 พรรณไม้ดอกผล อันวิเศษด้วยกลิ่นและรส ควรจะนำมาซึ่งความ
 ได้มนต์น้ำจิตพระสนมกำนัลทั้งปวง และมีพระที่นั่งพิศาลเดาวรอยู่
 ปากสระแก้วเป็นที่ทอดพระเนตรพรรณไม้ฉานชาติต่างๆ คือปลาหน้าคน
 เป็นต้น มีศาลาธารกำนัล ๔ ศาลา สำหรับนางในนั่งร่ายกรองบุปผชาติ
 บุษบาพระรัตนตรัยและพระเทวรูปเป็นนิจ อันว่าปรางค์ปราสาทราช
 มนเทียรสถาน คือพระที่นั่งอนันตราภิเศก อติเรกภิรมย์ อุดมราชศักดิ์
 และพระที่นั่งไชยชุมพล ชลพमान พิศาลเดาวรศักดิ์ พระปรีศัทง ๒ คือ
 รัตนนารี ศรีอุปถัมภ์ มรทปพระพุทธรูปและพระเทวรูปศักดิ์
 ตำแหน่งเรือนหลวงเรือนพระสนมกำนัลตกดี แต่ฉนวนฉัตรไปด้วยลาย
 ปูนปั้น ลายจำหลักวาดเขียน ลงรักปิดทองแดงรามตา มีพระแท่นทศนาก
 กนเครื่องปัดดาอันมั่นคงลงกนกเศวตฉัตร ห้อยย้อยด้วยระย้าประทีป
 ชวาลาเครื่องราชูปโภคงามยิ่งนัก เรือนหลวงเรือนสนมก็ตกแต่งเตียง

ตั้งทงนอนเครื่องใช้ด้วย ตามฐานาคัดโดยตำแหน่งยศทุก ๆ นางใน
คิงกลาวันแท้จริง

ข้าพระองค์ขอศรัทธาพาลักษณ์ น้อมเศียรศรีโรคมกรับถวาย
บังคมพระบาทบรมนาถบรมบพิตรสมเด็จพระร่วงเจ้าอยู่หัว ผู้ทรง
พระคุณแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเหลือที่จะบรรยาย พระองค์ยอมทรงซึ่ง
ทศพิชราชธรรม มีนาพระทัยเมตตากรุณา กอปรไปด้วยพระปัญญา
สอดส่องในราชกิจการบ้านเมือง หยั่งเห็นทุกข์ของอาณาประช
ราษฎรทอทั้งขอบเขตต์มา มิได้เรียกร้องด้วยคำอากรให้เหลือเกิน
ชุบเลี้ยงท้าวพระยาข้าเฝ้าฝ่ายทหารพลเรือน และผู้ร่เมือง ครองเมือง
เอกโทศรีจตุรา บรรดาข้าราชการทุกกระทรวงพนักงานโดยฝีมือและ
ความคิด ถ้าผู้ใดมีความชอบก่ดการระวางวัดให้ถึงขนาด แม้กระทำ
ความผิดก็ลดหย่อนผ่อนโทษให้เบาลง บำรุงรักษาพระราชบุตร
พระราชธิดาพระบรมวงศานุวงศ์ให้บริบูรณ์ด้วยศฤงคารบริวารยศ
ทั้งพระอัครมเหสีพระสนมกำนัลกษัตริย์ราชทานเครื่องอภรณ์การภรณ์ และ
เครื่องอุปโภคบริโภคตามยศถาศักดิ์มิให้อนาทร เป็นที่สดจ่นเจ้าชาคนใช้
ประจำการ ก็ได้ผ่าน่งห่มเงินประจำขอบบิณฑูตทุกคนตามสมควร
แล้วทรงพระมหากรุณามีพระราชโอรยาทสั่งสอน พระบรมวงศา
ข้าเฝ้าฝ่ายนอกและฝ่ายใน มิให้ผู้ใดเกียจคร้านกระทำทุจริตประพฤ
ติหน้าใจพาล ดันดานโลภเบียดเบียนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้ได้ความเดือดร้อน

ว่าด้วยพระราชจรรยาของสมเด็จพระร่วงเจ้า

อนึ่งได้ศ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชศรัทธา ทำนุบำรุง
พระบวรพุทธศาสนาให้ถาวรรอวัฒนารุ่งเรือง ด้วยเอานาพระทัยได้ใน

การพระราชกฤษฎีกาต่างๆ บริจากพระราชทรัพย์แจกจ่ายตั้งการบูชาพระ
รัตนตรัย เป็นอาวาสถาน เป็นธรรมทาน เป็นนิตยภัตทาน เป็นสังฆทาน
บุคลิกลทาน เป็นนิตยภัตทุกวันคนเดือนบิมีได้ขาด ทรงสถาปนา
พระมหาเถรเจ้าผู้ธรรมโดยยง ซึ่งตั้งตั้งตั้งพระสังฆราชสามหาคณิศร
เป็นประธานคามวาสีอริยวาสีอริยวาสี ทังเจ้ามหาคณะโดยลำดับ
สถาปนาตามบัญญัติ เกรมนฝ่ายคณิศร วิปัสสนาธุระ ถวายจุบัจจัย
เป็นไวยวัจกร และทรงขอโอกาสเผด็จแก่พระภิกษุสามเณรทวไป
ให้บอกกล่าวเล่าเรียนธุระทั้งสอง อันเป็นอายุพระพุทธศาสนาให้เสื่อม
ทราม แล้วทรงชวนราชบริพารชายหญิงให้ยืนในศาลทานการกุศล ซึ่ง
เป็นผลประโยชน์ในชนวนชวหนา อนึ่ง พระองค์ทรงตั้งการแก้พราหมณ์
ผู้ประพฤติพรหมพตพิช ด้วยพระราชทานรางวัลและการการจะมีได้
ลบหลุดแคลน ย่อมคำรัสได้ตามซึ่งเหตุและไขเหตุ อันจะพึงมีกับบ้านเมือง
โดยนิมิตต่างๆ และมีพระกมลตั้งนาคบปรไปด้วยอนิจจังลักษณะ ทรง
ตั้งเคราะห์แก่คนชราพยาธิอนาถาหาญาติได้ด้วยพระราชทรัพย์ ให้มี
อาหารบริโภคและผ่าน่งห่มทวทงพระราชอาณาเขต กับโปรดพระราษ-
ทานอภัยแก่ชวดสัตว์ ห้ามมิให้ผู้ใดฆ่าช้างมาโคกระบืออันเป็นของมีคุณ
กับมนุษย์เป็นอนชาตทเดียว เศษผลอันตั้งตั้งซึ่งทรงสร้างตั้งมกองการ
พระราชกฤษฎีกาต่างๆ เป็นทฤษฎีธรรมเวทนัย บันดาลให้สมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงพระจำเรณัฐสัตว์สัตว์ ด้วยตั้งตั้งตั้งบริบรณด้วยพระโชคลาภ
ต่างๆ มีกุญชรเศวตและสัตว์รณหิรัญรัตน แล้วทรงเรื่องพระเกียรติยศ
มีพระเดชเดชาภาพแผ่ผ่านไปในอนกนานาประเทศทงปวง มีแต่
พระนครเป็นมหามิตรไมตรี จะได้มีเมืองเป็นข้าศึกศัตรูนั้นห้ามมิได้ ทรง

พระมหานครสุโขทัยราชธานีก็แต่ความเกษมสุข ประดุจเทพยตนคร
ก็ปานกัน อันว่าพระบรมวงศ์ภูมิขมาตยาชาตบุตรพระบาทฝ่ายหน้า
ฝ่ายใน และสมณชีพราหมณ์ลัทธิคณาจารย์ราชวรประสาทชายหญิง
ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินถิ่นท่งมอญ ต่างมกมลจิตต์ความภักดีของเจ้าการ
ถวัลย์พระเดชพระคุณ อวยชัยถวายพรสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรง
พระจำเริญสุขสันต์กาลทุกเมื่อ และข้าพระองค์ขอศรัทธาสดกษณ มีได้
กล่าวความบรรยายว่า สมเด็จพระร่วงเจ้าจะเป็นสมมุติวงศ์และราช-
อสมันนิวงศ์ดังฤๅ พระอัครมเหสีทั้งสองพระองค์นั้นจะเป็นประยูรวงศ์
ดังฤๅ จะมีพระราชโอรสชายหญิงมากและน้อยเป็นดังฤๅ และ
พระบารมีบุญฤทธิ์ศักดิ์เดชย่อมอัครชัยในโลกเป็นดังฤๅนั้น ด้วยเหตุ
เห็นว่าการปราชญ์ผู้มีปัญญาท่านกล่าวพิสดารไว้แล้ว ถ้าผู้ใดจะใคร่รู้
ใคร่ฟังจงไปเสาะหาในตำรับจามเทวีวงศ์นั้นเถอนู ข้าพระองค์พึงใจ
จะกล่าวแต่ที่เป็นความสวัสดิ์ดีจำเริญ แก่สตรีภาพท่งปวงโดยเอกเทศ
ให้พิสดาร

ประวัตินางนพมาศก่อนเป็นพระสนม

เบื้องหน้าแต่จะพึงพรรณนาโดยฉบับดุษฎีสมบัต ซึ่งท่านอยู่ได้
สร้างสมกองการกศลมาแต่อดีตชาติ จึงตกแต่งรูปดีวิจิตรให้เป็นท
จำเริญตา ทงได้กำเนิดในตระกูลวงศ์อันสูงศักดิ์ บริบูรณ์ด้วยสมบัต
และศฤงคารบริวารยศกอบปรไปด้วยสติปัญญาว่าจะกล่าวคำสุภาษิตด
คำรับ สหายเทวีวงศ์ไว้ในสยามประเทศ ให้เจริญติกาอยู่ในโลกได้
ชั่วฟ้าและดิน อันว่าบิดามารดาท่านชยนเป็นตระกูลพราหมณ์มหาศาล
ชาติเวรามาเหศวร ทงวงศ์คณาญาติก็มเป็นอันมาก นามบิดาชื่อโชตรัตน

มารดาชื่อเวรดี้ ส้มเด็จพระเจ้าแผ่นดินชบยอมบิดาชาน้อยเป็นพระ
 มหาปโรหิต ตำแหน่งนามนอกพระศรมโหสถ ยศกรมเลศครวไถหงด้
 พงศ์มหาพฤตมาจารย์ มีเกียรติยศยิ่งกว่านักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งปวง
 ได้บังคับบัญชากิจการตกแต่งพระนคร มีทำการพระราชพิธี ๓๒ เดือน
 เป็นต้น และเมื่อชาน้อยนปฐมนิในครุภมารดาฯ นิมิตฝันว่า ได้เยี่ยม
 บัญชรพระเจ้าแผ่นดินชมแสงพระจันทร์อยู่จนคืน บิดาฝันว่าพรพรรณ
 ดอกไม้ต่างๆ แย้มบานเกสรใช้ฤฤกาด หอมกลิ่นรวยร้นไปทั่วทั้ง
 จังหวัดพระนคร เห็นนิมิตดังนทานทองดองก็ได้ทำนายไว้ ว่าจะได้บุตร
 เป็นธิดา จะมีบุญพาสนาพร้อมด้วยสติปัญญาและเกียรติยศเป็นทพวง
 วงศ์ญาติได้เป็นแท วันเช้าคลอดจากครุภมารดา พนอากาศก็ปราศจาก
 เมฆ พระจันทร์ทรงกลดแสงประภัสสร รัศมีขาวเจดีย์เหลืองอร่าม
 แล้วยกษบษษะวันเพ็ญเดือน ๓ มีขบวนปลัดภจันทวารวดีฤกษ์ ซึ่งมีใน
 กำหนดศักราชไว้ในทนต์ ด้วยบันนยังใช้โบราณศักราช ส้มเด็จพระเจ้า
 แผ่นดินยังหาได้ลบศักราชตั้งจุดศักราชขึ้นใหม่ไม่ประการ ๑ หมู่ญาติ
 ส้มพันษมิตรต่างมีน้ำใจเบิกบาน บ้างก็นำมาซึ่งดอกไม้ทอง ต้นอบเกล้า
 ทอง จุฑาทอง ประวิตรทอง กุณฑลทอง ขว้าทอง วลัยทอง ของ
 ๗ สิ่งเฉลิมขวัญชาน้อยนโดยมากกว่าของทั้งปวง พระศรมโหสถ
 ผู้บิดาเห็นเป็นมงคลนิมิตประกอบกับลักษณะชาน้อยนมีฉวีวรรณ
 เรืองเหลือง ประดุจขลุ่ยลมด้วยแสงสารภทวทงกรชกาย จึงให้
 นามกรชาน้อยนชอนพมาศ แล้วหยิบยกเอาสุวรรณ ๘ น้ำ ๑๐๐ ตำลึง
 ออกให้เป็นของโตมขวัญ ทั้งท่านให้อาราธนาพระมหาเถรานุเถร
 ๘๐ พระองค์ เชิญพระพุทธปฏิมากรมาประดิษฐานเป็นประธาน
 นิมนต์พระมหาเถรเจ้าจำเริญพระมงคลสูตร พระรัตนสูตร

พระมหาสมณุตตม ถ้วนคำรบ ๗ วัน ๗ ครั้ง เพาะจะให้เป็นผู้ดีมีมงคล
 แก่ท่านน้อย แล้วท่านให้อาจารย์พระครูพรหมพรตพิทักษ์หม่อมพราหม
 ณาจารย์ ๖๐ คน ถ้วนแต่ชำนาญในไตรเพทมาประชุมกันตั้งพระเทวรูป
 ประจำทิศทำการพิธีระบับสรรพภัย พิธีข่มขุด ดิน ๓ ทวารাত্রถ้วน
 ๓ ครั้ง ท่านถวายไทยธรรมแก่พระมหาเถรเจ้าให้บริบูรณ์ด้วยไตรจีวร
 สัมณบริขารกับบิณฑบาต ดินทุกๆ พระองค์ ลักการะหม่อมพราหมณ์ด้วย
 ทรัพย์อันเป็นแก่นสารก็พอเพียง แล้วท่านอุทิศส่วนกุศลให้อุปถัมภ์
 บำรุงท่านน้อยผู้เป็นบุตร ให้เจริญชนมายุมีความสุขปราศจากโรคัน
 ตรายต่าง ๆ ดินกาลทุกเมื่อ อันผู้ดำริบอภินิหารมาเรื่อยจนท่านน้อย
 บิดามารดาท่านเลือกสรรคเอาแต่คนมีศีลอาจารย์วัดตองตลาดในการวิชา
 ข้างต่าง ๆ ให้พิทักษ์รักษาอยู่เป็นนิตย์จนท่านน้อยค่อยจำเริญรู้ตัวได้
 หมั่นขยันเป็นผู้เฉลียว จะได้ให้เดินดั่งนั้นๆ เหมือนเด็กทั้งหลายหามิได้
 ดอนให้เล่นแต่ร้อยกรองวาดเขียน และชวนพูดเป็นกลบทกลดจนเจ้า
 ด้วยคำลัทธิภาษาทุกอัน จนท่านน้อยมีชนมายุได้ ๗ ขวบ พระศรีมหาโพธิ์
 ผู้บิดาให้เล่าเรียนอักษรด้วยปากและอักษรต้นดัดฤๅษีได้ชำนาญ
 แล้วจึงให้เรียนพระพุทธรูปจินปอรัสพัตรแปลตามกลประ โยคทนต์
 แล้วท่านให้เรียนคัมภีร์ไตรเพท ให้รู้ลักษณะเอกโทตรัจฉาจากบาท
 ทันทพชาติได้รู้ ศาสตร์ไม่มีวันไม่มละลา ประวิตรวชนันต์ของฟองคัน
 นฤกหิต ทมะรตัสถิถลชนครุฑหอกขระระพญินชนะ เห็นรู้จะแจ้ง
 เจนใจเป็นอันดี แล้วจึงสอนให้แต่งกลบทกลดจนกาพย์ โคลงฉันท
 ลิลิตได้ วางถ้อยคำถ้วนตามคตินักปราชญ์ ทั้งท่านให้เรียนคัมภีร์

ไตรวิธตามตำรับโหราศาสตร์ ดอนให้ดูความพอควรเห็นลักษณะ
จนรู้ลักษณะทายร้ายและดี

แต่ท่านอยราเรียนสรรพวิชาการทงมวด ตั้งแต่ ๗ ขวบจนจำเริญ
จนมาได้ ๑๕ ปี ก็ถึงซึ่งท่านชำนาญได้รู้จนว่าเป็นสัตว์นักปราชญ์
ฉลาดรู้คดีโลกคดีธรรมในแผ่นดินได้คนหนึ่ง แท้จริงเบองหน้าแต่นั้น
ท่านบิสามารถาก่มอบทรัพย์สินต่างให้เพื่อประโยชน์จะได้เป็นดิน
สำหรับใช้สอยซื้อขายเครื่องแต่งกาย และท่านอยรณมกมลจิตประกอบ
ด้วยศรัทธาออกสู่หาเพื่อกิจการกุศล บริจาคทรัพย์ออกปฏิสังขรณ์
เจดีย์ฐานต่าง ๆ มีพระวิหารท่านและสถานพระเทวรูปเป็นต้น อันว่า
ความเคืองเขียดหนึ่งสิ่งใดจะได้บังเกิดแก่ท่านอยรณกหาไมได้ อยู่ใน
ตระกูลบิดามารดาเป็นผาสุกสบายสันกาลเป็นนิจ

ฝ่ายว่าหม่อมคณาญาติทั้งหลาย ซึ่งได้เห็นท่านอยรณบรรณไปด้วย
สมบัติทั้ง ๓ คือ รูปสมบัติ ญาณสมบัติ ทรัพย์สมบัติ ก็ชวนกันพูดจา
สรรเสริญทุกเข้าคำ จนประชาชนชาวพระนครวิฤตติศัพทแพร่หลาย
เลื่องลือต่อ ๆ กันไป มีคำปาโมกข์นักเลงขบผู้หนึ่งคตินิพนธ์เป็น
กลอนเพลงขับสรรเสริญท่านอยรณไว้ว่า

เพลงขับข่อยเกียรตินางนพมาศ

๑ พระศรีมโหสถ ยศกมเลิศควรไฉน

มีชาติประเสริฐเกิดโฉมงาม ชื่อนางคันทมาศวิลาสลักษณ์

ตะไมละม่อมพร้อมพรียงนารี จำเริญศรีสมบัติประยูรศักดิ์

เนอเหลือองเล่ห์ของผ่องผิวกวักตร์ เป็นที่รักดังดวงจิตบิทรเอย ฯ

๑ โฉมโฉนพมาศ เป็นนักปราชญ์ฉลาดด้วยบิดาสอน

ช่างกล่าวถ้อยมธุรสบทกลอน ถวายพรพรรณนาพระพุทธรูป
 สดาร์พดีจะพึงใจไปครบตั้ง เป็นยอดหญิงยิ่งชิตาทุกหมื่นขุน
 แต่ก่อนปางสร้างกุศลผลบุญ มาเกอหนูให้งามวิไลเอย ฯ

๑ ดวงคอกอุทุมพร ทวนครหาซากันใดโนน
 จะหาถาวรศรีเศวตในแดนไพร ยากจะได้ดังประสงค์ทงจันต์
 จะหาทางกัลยาณนารีปราชญ์ ประหนึ่งอนงค์นพมาศอย่าหมายถวิล
 จะหาได้ในท้องพระธรณิน กัดด้วยบุญเจ้าแผ่นดินอย่างเดียวเอย ฯ

เหตุที่นางนพมาศได้เป็นพระสนม

บรรดาหญิงชายนักเลงขับท่งหลาย ต่างก็ขับพันด้วยกลกลอน
 เรื่องสัตว์เรณูชาน้อยดงนทวไปทุกแห่งทุกตำบล ครั้นนานมาหมื่นนาง
 พนักงานบำเรอสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ได้ฟังเพลงขับก็จำได้ เสด็จวัน
 หนึ่งนางบำเรอขับเพลงพินชนบำเรอโดยกลบทกลอนดงน ชณะนั้น
 สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงสดับ จึงตรัสถามนางบำเรอท่งปวงว่าเพลง
 ขับเรื่องนผู้ใดแต่งให้ ได้มาแต่ที่ดงภา นางบำเรอก็กราบทูลว่า
 ข้าพระองค์จะได้ทราบว่าผู้ใดนิพนธ์ผูกเพลงขับเรื่องนั้นห้ามได้ แต่ข้า
 พระองค์ได้ฟังหญิงคนขับนอกพระราชฐานเข้ามาขับก็จำได้ จึงขับ
 ถวายด้วยลำคณิใจว่าไพเราะ สมเด็จพระร่วงเจ้าทรงคณิภาพนั่งอยู่
 แลดูพระราชทานรางวัล เป็นคนว่าเครื่องแต่งกายให้นางพนักงาน
 บำเรอท่งปวงตามสมควร

อยู่มากวนหนึ่งเป็นเวลารাত্রีพระจันทร์ส่องแสงสว่าง ส้มเต๋จ
พระร่วงเจ้าเสด็จยังพระที่นั่งพิสดารวัดในพระราชอุทยาน ทรง
ประพาสพรรณดอกไม้อันมีกลิ่นรยวันด้วยพระพายรำเพยพัดดำร่าย-
ราชหฤทัย จึงดำรัสสั่งให้นางพนักงานบำเรอขับเพลงพิณเรื่อง
สรวรเสรีรูปศรีวิไลธิดาพระศรีมโหสถถวายจนดับบท แล้วจึงมี
พระราชบัญชาตรัสถามนางท้าวชาวซะแม่ทั้งปวง ว่าเพลงขับดังนี้ผู้ใด
จะยังรับว่าพระศรีมโหสถธิดาประกอบไปด้วยรูปลักษณะ และ
ฉลาดรู้สรรพวิชาต่าง ๆ ดั่งนี้จริงและหรือ หรือจะเป็นผู้ซึ่งผูกเพลงขับ
แต่งประคิษฐ์สรวรเสรีให้แต่พอไพเราะแก่โสดมหาชน

ขณะนั้นท้าวจันทราภักดิ์ ผู้เป็นใหญ่ในซะแม่เจ้าชาจิงกราบ
บังคมทูลว่า ข้าพระองค์ทราบอยู่ว่าพระศรีมโหสถธิดารูปงามคนหนึ่ง
ฉดพรรณโฉมเรือง บิดาจึงให้นามชื่อนพมาศ มีอายุได้ ๑๕ ปีปลาย
เรียนรูไครพิศไครวิชาเฉลยฉลาดคมมรรยาทเป็นอันดีพร้อมด้วยศดา
จารวัตร ควรจะเป็นพระสนมกำนัลอยู่ในพระราชฐาน ผู้พนธ์เพลงขับ
จะได้แต่งสรวรเสรีให้แต่พอไพเราะเหมือนเพลงขับต่าง ๆ นั้นหาไม่

ส้มเต๋จพระร่วงเจ้าครั้นได้ทรงสดับทราบดังนั้น จึงดำรัสสั่งท้าว
จันทราภักดิ์ ว่าจงนำธิดาไซ้ครั้นเป็นผู้เป็นพระศรีมโหสถ มาไว้เป็น
นางพระสนมอยู่ในพระราชวังให้เป็นเกียรติยศแก่บิดาเถิด

ท้าวจันทราภักดิ์กับพระราชบัญชา ไปส่งออกญามนเฑียร
บาดวัง ให้มาแจ้งความแก่พระศรีมโหสถผู้บิดาข้าน้อยนี้ โดยพระราช
บริหาร

พระศรีมโหสถสมโภชนางนพมาศ

ครั้นพระศรีมโหสถได้ทราบประพฤติกเหตุดังนั้น ก็มีความอาลัย
 ในชาน้อยผู้ชานองนั้น แต่ทว่าได้เห็นนมคแด่หลังรอยว่าชานอนเกิด
 สำหรับบุญบารมีเป็นบาทบริจารีพระมหากษัตริย์ จึงมีใตคคิดที่จะแก้ไข
 เกียดกัน ท่านจึงกำหนดฉันทอันเป็นมงคล ด้วยดวยชาตาราคีชานอนกับ
 ราชบุรุษ ว่าจะนำนางนพมาศผู้ชานอน ขนทูลถวายแด่พระเจ้าอยู่หัว
 โดยพระราชหฤทัยประสงค์ แล้วท่านบิดามารดาก็จัดแจงการซึ่งจะให้
 เป็นลัทธิดีจาเวณแก่ชาน้อยผู้เป็นชานอนด้วยความรัก เป็นคนว่าให้คงนา
 วงด้วยอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ มาจำเวณพระปริตรหน้าพระพุทธรูป
 เพลาเช้าองค์คาสพระภิกษุสงฆ์ด้วยโภชนิยะชาทนิยะ แล้วให้ชาน้อย
 ถวายชยันตอันประณีตแก่พระสงฆ์เจ้าเป็นอันมาก อนึ่งได้ ท่านให้
 อัญเชิญหมู่พราหมณาจารย์ มาบนดอเลี้ยงตั้งชานอนคิควเวทวิชฌ
 มนตร์ ให้ชานอนนั่งเหนือตั่งไม้ชยันตฤกษ์ ฝั่งหน้าคอบรรพาคี
 เตียบแซมช่องคตด้วยใบชมแดง ทัดทรงใบพฤกษเวทต้องเท่าเหยียบ
 ไม่ระงับ หมู่พราหมณิกนำบุญจมหานทอนดอด้วยเบญจอบด ได้รจ
 ลังพระเทวรูปแล้วและเชิญชนลัทธิสงฆ์ มารินรดกริชกายชานอน
 เพอจะให้เป็นลัทธิดีมงคล ครั้นแล้วท่านบิดาให้เงินและทองของต่างๆ
 แก่พราหมณิกทั้งหลายเป็นเครื่องบูชาคักการะ อนึ่ง ท่านบิดามารดา
 ให้เชอเชิญหมู่ญาติและมิตรมาประชุมกันในเคหสถานพรักพร้อมแล้ว
 ท่านจึงให้ชานอนกระทำเคารพนบไหว้ บรรดาหมู่ญาติและมิตรของ
 บิดาคอวยชัยให้พรแก่ชาน้อย ว่าแม่จะไปอยู่ในพระราชนิเวศน์วังสถาน
 เป็นบาทบริจาริกแด่พระเจ้าแผ่นดิน ให้มีแต่ความผาสุกคักบายทุกๆ

อิริยาบถปราศจากทุกข์ภัยไข้เจ็บและอันตรายต่าง ๆ จึงมีบุญพาสนา
บุญยิ่ง ให้ได้เป็นทพแก่ฝูงญาติ เป็นเกียรติยศปรากฏชื่อเสียง
ไปทั่วทุกปาวสาน ชาน้อยก็ยอมเคี้ยวเถลิงค่านับพรด้วยนาจิต
ได้มนต์ยินดี

พระศรีมหาสมุทรโศกโศกปัญญานางนพมาศ

ขณะนั้นพระศรีมหาสมุทรโศกโศกปัญญานางนพมาศ
ในที่ประชุมแห่งญาติและมิตรทวงปวง จึงว่าคกรนางนพมาศ อันลัคน
ชาติชื่อนกเบญจวรรณยอมประดับด้วยขน มีสัสดียิ่งบำไพใหญ่
ครนมนุษย์ได้มาเลี้ยงไว้ในคัมภีร์ หม่อมหาชนกชวณกรรักใคร่รัก
เบญจวรรณงามด้วยสัสดิ ซึ่งเจ้าจะจากเคหาเหยาเรือนไปอยู่ใน
พระราชนิเวศน์ ยังจะประพฤติดนให้นางท้าวชาวระแม่พระสันมกานต์
ต้นทรงพระราชฐานรักใคร่ตัวได้และหรือ

ชาน้อยก็ดั่งองค์บิดา ว่านกเบญจวรรณ ปราศจากบ่มาอยู่
ด้วยมนุษย์ หม่อมมนุษย์ทั้งหลายยอมเป็นทพจำเริญใจจำเริญตาในนก
เบญจวรรณอนงามด้วยสัสดิ อันคชชาน้อยนจากญาติวงศ์พันชไปอยู่
ในพระนิเวศน์เรือนหลวง ก็ประพฤติดนให้คชด้วยคำสัสดิท่าน
กล่าวไว้ทวงหาอย่าง คชจะประพฤติดนให้อ่อนหวานมิได้เกินเลยแก่
ท่านผู้ใดหนึ่ง ทชจะควรเรียกแม่จะเรียกว่าแม่ ควรจะเรียกว่าพวบา
ว่านาว่าอา ก็เรียกว่าพวบาว่านาว่าอา มิให้ท่านผู้ใดรำคาญเคือง
ได้คชด้วยวาจาการเบียดเบียนอย่างหนึ่ง อนึ่ง ชาน้อยจะประพฤติกายให้
ละมุนละม่อมมิได้เยี่ยงกรุยกรายผ่านง่มให้เล็ดคชท่านผู้ใด และ
จะมีได้คชจิตเด่นตัวให้เคืองระคายขนานท่านทวงหลาย ด้วยกาเรบกาย

ดงนอย่างหนึ่ง ประการหนึ่งชานอยจะประพฤตนาจตมไค้ความอิจฉา
 วิชาพยาบาท ปองรายหมายมาดหมั้นแคลนท่านผู้ใด ให้น้ำจิตเป็น
 เหวแก่กนเดยดงนอย่างหนึ่ง ประการหนึ่งถาทานผู้ใดม่นาใจเมตดา
 กรุณาชานอยน โดยฉนั้จตุรต ชานอยกจะผูกพันรักไคร้มีกนแห่ง
 ประพฤตตามคตโบราณ ท่านยอมว่าถาไคร้รักให้รักตอบดงนอย่าง
 หนึ่ง ประการหนึ่งถาชานอยเห็นท่านผู้ใด ทำความดีความชอบใน
 ราชกิจกต และทำถกตองด้วยชนบชรรรมเนยมคตโลกคตชรรรมกต
 ชานอยกจะถือเอาเป็นเยงอย่าง กระทำดังทตตามท่าน ให้ด้มด้วยคำ
 โบราณ ว่าถาไคร้ทำชอบให้ทำตาม จะประพฤตดงนอย่างหนึ่ง และ
 นกเบญจวรรณยอมประคตด้วยชนมด้หาด้ จังเป็นทริกแก้มุคณ
 ทงหลายฉนั้ใด ฉนั้ทวชานอยนจะประพฤตแต่ความดี ให้ตองตาม
 ด้ภาษตทงหลายอย่าง กยอมจะเป็นทริกแก่งทาวชาวพระด้นม ทวทง
 พระนเเวค่นเช่นนกเบญจวรรณฉนั้นน ขอท่านอย่าไค้ความวิตกด้วย
 เหตุฉนั้เลย

ครนหม้ญาคติและมิตรของบิดา ไค้ด้คตบพึ่งคาชานอยกนคตปรตดา
 ชวนกนั้ด้รตเรฎญ ว่าเม้นแม่ประพฤตคตไค้ดงนั้แล้ว กจะม้แต่ความ
 จำเวญคตยงนก

ว่าด้วยชนบชรรรมเนยมนางสนมในราชสำนัก

ถาคตบนนทานบคางถามชานอยนคตไป ว่านเนนางนพมาศ
 บคตคตวเจ้าจะไปเป็นข้าบาทพระเจ้าแผ่นดินเหมอนคตด้วยบคตรนคตดาตระกุต
 ทงปวง ม้ตระกุตชคตคตยะและคตหบคตเป็นคตฉนั้ ฉนั้ชรรรมคตดาพระมหา
 กษตริยยอมมพระราชาชญาเหมอนคตด้วยกองเพลึง ม้พระเตชานภาพ

เหมือนด้วยอสรพิษ มิได้สนิทสนมคุ้นเคยด้วยตระกูลทั้งหลายเลย ถ้า
ผู้ใดมีความประมาทและหาปัญญาไม่ได้ ประจวบกับแดนแมลงเม่าบิน
เข้าไปในกองเพลิง ๆ ก็ถึงหารให้ถึงซึ่งมรณะสิน บางทีเพลิงนั้นลุก
ตามไหม้เผาบ้านเรือนทรัพย์สินสิ่งใดให้พินาศฉิบหายสิ้นทั้งเจ็ดตระกูล
อนึ่งบุคคลอันอยู่ใกล้เคียงด้วยอสรพิษนั้นเล่า ถ้ามีความกลัวทำบาง
อาจหมิ่นแคลนเมื่อใด อสรพิษก็จะพิโรธขับเขาให้ถึงกาลมรณะเป็นแท้
คุณนางนพมาศ อันสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินด้วยดีวิราชสมบัติบริบูรณ์
ด้วยบาทบริจาริก มีพระอักรมเหล็กดั่งพระองค์ พระต้นนางกำนัล
บำเรอก็มเป็นอันมาก ล้วนแต่ทรงลักษณะรูปดีวิไลดาด เป็นที่จำเริญ
พระหฤทัย ตัวเจ้ายังจะประพฤติในราชกิจให้ทรงพระเมตตาแก่ตัวได้
หรือจะมีได้เป็นดังภรรยา

ครั้นชาน้อยได้สดับดังนั้น จึงสอนคำท่านบิดาว่า มนุษย์ในโลกนี้
พระมหากษัตริย์ถึงซึ่งเป็นใหญ่ ทรงอิสรภาพมีพระราชอำนาจเป็น
ยาเยงเกรงขามแห่งหมู่พวชนทั่วทั้งพระราชอาณาเขต บุคคลผู้ใดจะ
เข้าเป็นข้าท้าวบ่าวพญา ยากที่จะหยิ่งใจจนได้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรง
พระเมตตาและไม่เมตตาสมควรจะพึงคิด แม้ผู้ใดมีอุปนิสัยว่าตนากุศล
หนักหลังช่วยอุดหนุน ทั้งประกอบด้วยความพากเพียร มีสติปัญญารู้จัก
สิ่งผิดและสิ่งชอบ ย่อมก้มกราบในราชกิจราชการทรงปวง ย่อมสดุด
ต้องปัญญาหยังดีพระราชอัธมาศัย แล้วจึงประพฤติตามนำพระทัยให้
ทุกสิ่ง อย่าเอาแต่ใจตัวเป็นประมาท พึงมีอุทิศหะทุกเข้าคำทำราชการ
จงสม่ำเสมอ อย่าทำบ้างไม่ทำบ้างเป็นหมู่ ๆ วน ๆ แวม ๆ เหมือนแมลง
หึ่งห้อย อย่ารักผู้อื่นมากกว่ารักตัว อย่ากลัวคนมีบุญมากกว่าเกรงเจ้า

อย่าเข้าด้วยผู้กระทำความผิด จะเพ็ดทูลความตั้งโดยอย่าได้กล่าวเท็จ
 แกมจริง อย่านำพระราชดำริอันเป็นความลับฝ่ายในออกไปไซ่ฝ่ายนอก
 อย่าฟังทำน้ำใจโลเลรีแระเชื่อนเช่นตักแตนแต่นไปแต่นมา ราชกิจ
 หลวงและประโยชน์คนก็จะขาด ดาสดักการของราชธุระก็จะพลอยสูญ
 จงมีใจสดวกมีรักใคร่ในพระเดชพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันเป็น
 ที่พึ่งที่พานักแก่สรรพสัตว์ทุกหย่อมหญ้าและใบไม้ ถ้านรชนชายหญิง
 จำพวกใด ซึ่งเป็นข้าเฝ้าทำวญญาประพฤติกุศล คำสุภาษิตซึ่งช้าน้อย
 กล่าวมาแล้ว ก็ย่อมจะเป็นที่ชอบพระอัชฌาตย์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 คงจะทรงพระกรุณาเมตตาชุบเลี้ยงด้วยศุภคติแท้จริง อนตวช้าน้อย
 นักพงจะไปเป็นข้าบาท ยังหาธุระบวชกรรมนิยมดังใดไม่ มีแต่จะตั้งใจ
 รักษาตัวกลัวความผิด อนึ่งจะคอยสังเกตดูแบบแผนเยี่ยงอย่าง ท่าน
 ที่เป็นคนคุ้นเคยชอบพระอัชฌาตย์มาแต่ก่อน จะประพฤติกุศลในราชกิจ
 ทรงมอดเป็นดังภักดิ์ ครนอยู่นานไปพอเห็นเช่น ได้รู้เงื่อนไขกระแสรบ
 ในกิจราชการบ้างแล้ว ก็จะต้องใจพากเพียรเพียงแต่เฝ้าแหนมิให้ขาด
 เมื่อใดพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงดำรัสใช้การงานสักเล็กน้อย มีมากแต่
 เพียงร้อยกรอบบุปผชาติและวาดเขียนอันควรกับวิชาซึ่งช้าน้อยได้ศึกษา
 ไว้ ก็จะมีความอดสาหัสกระทำให้ถูกต้อง ตามพระราชหฤทัยประสงค์
 จงทุกสิ่ง แม้เห็นวาคอยทรงพระกรุณาเมตตาอยู่บ้างแล้ว ในราชกิจ
 ดังใดถึงจะมีได้ดำรงสั่งการควรพงจะกระทำ ช้าน้อยก็จะกระทำ มิให้
 ขาดแคลนโดยใจภักดีให้เป็นนิจ จะได้คิดแก้ลำบากยากเหนื่อยนั้นหา
 มิได้ พออดอดต้องบัญญัติหยิงนำพระทัยได้ ว่าทำดงนและชอบดงน
 มิได้ชอบถนัดแน่แท้ใจแล้ว ก็จะมีชกชวนพวงพ้องช่วยกันกระทำให้ชอบ

พระอัครมหาราชไปทุกอย่าง แม้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงพระเมตตา
ก็เมตตากรรมของข้าพชนพมาศได้ทำไว้แต่ชาติหลัง ซึ่งจะประพฤติก
น้ำใจโหดร้ายแสบเขื่อน แฉ่นไปแฉ่นมาให้ขาดผลประโยชน์ทั้งพวกพ้อง
เช่นนิทานนางนกกะต๋อยตัวดัด อันนักปราชญ์ท่านกล่าวไว้ในสุภาษิตนั้น
หาควรกับชาติมนุษย์ไม่ อนึ่งเล่าซึ่งจะทำแองอนเป็นชนเชิงเล่นตัวไป
ต่างๆให้ต้องนินทาจนได้แต่ความโสมนัสเป็นนิจ เช่นนิทานนางคชสาร
ต้องตัวอนันต์ในตำรับกลดัดครันนั้นก็ควรกับชาติมนุษย์จะพึงกระทำ

นิทานนางนกกะต๋อยตัวดัด

นิทานเรื่องนางนกกะต๋อยตัวดัด

ยังมีต้นไทรใหญ่อยู่ริมฝั่งคงคาต้นหนึ่ง มีกิ่งร่มปรกตงไปใน
แม่น้ำ หนึ่งมีจนาชาติตัวน้อยๆ เข้าอาศัยอยู่เป็นอันมาก ภายใต
ต้นไทรนั้นร่มร่มอ้อแถม เป็นที่อาศัยแห่งฝูงนกกะต๋อยตัวดัด มีรุกข
เทวดาองค์หนึ่งถึงดัดค้อยบนต้นไทร อันว่านกกะต๋อยตัวดัดทั้งหลายนั้น
ถึงเพลาแล้วต้องกลิ้งไปหาปลาบริโภคมตามชายเพื่อยรมฝั่งน้ำใต้ต้นไม้
ไทรเป็นนิจ และนางนกกะต๋อยตัวดัดตัวหนึ่งนั้น มีตารวจคิดเห็นว่า
ต้นพระไทรใหญ่ต้นนั้นพระคุณกับเรายังนัก ได้อาศัยร่มกิ่งใบเป็นท
หลบนอน และเที่ยวหาอาหารเป็นผาสุก ด้วยมิได้ต้องแสงพระอาทิตย์
ให้ได้ความร้อนรน นางนกกะต๋อยตัวดัดจึงประดำนบกทงต้องยกขน
กระทำอัญชลีแล้ว ก็ส่งเสียงอันไพเราะร้องสรรเสริญคุณต้นพระไทร
ตามภาษาของตนวันละสามเพลา และเมื่อนางนกกะต๋อยตัวดัดไปหาอาหารที่ริม
ฝั่งน้ำครั้งใด ครั้นได้อาหารบริโภคมแล้ว ก็จะกลบขนมาบังท

ลุ่มทุมเคยอาศัย ก่อมนำขึ้นมารดลงที่ใต้ต้นไม้ใหญ่ทุกครั้ง ด้วย
นางนกปรารถนาจะให้ต้นพระไทรงามบริบูรณ์ขึ้นกว่าเก่า เศษผล
ซึ่งนางนกกระทำเคารพต้นพระไทรนั้น ก็บินคาตให้ชนข้างทางปัก
ลงตามบริบูรณ์ด้วยดีสนวรีณะ และเมื่อกำลังกายยังกว่านกกระต่าย
ตัวตึงหลาย ก็ถึงซึ่งลุ่มคิดว่า เป็นใหญ่กว่านกฝูงนั้นขึ้นเป็นบริวาร

คืบหน้าพฤษเทศศักราชซึ่งสถิตอยู่ต้นพระไทรใหญ่ ครั้นเห็นนางนก
กระต่ายตัวตึงประพฤติก่อเคารพต้นพระไทรดังนั้นก็มีจิตเมตตากรุณา เมื่อ
นางนกจะไปแสวงหาอาหารตามชายเพื่อยรมฝั่งน้ำเพลาใด เทวดาก็
บินคาตให้มันจำอันถึงแก่ภรรยา มาดอยวนอยู่จำเพาะหน้านางนกเป็น
อันมากมิให้นางนกได้ความลำบาก ด้วยต้องเที่ยวแสวงหาอาหาร แต่
นางนกนั้นน้ำใจโลเล มักมีแรแฆเชื่อน ได้บริโภคอาหารจนอิ่มท้องบ้าง
ครั้งท้องค่อนท้องบ้าง ครั้นได้เห็นและได้ฟังฝูงนกขึ้นเป็นบริวารตัวใด
ตัวหนึ่งลงเดินหากิน และนอนแผ่หางกางปีกผึ่งแดดเด่นกิด และวิ่งไป
วิ่งมาร้องหยอกกันเด่นกิด นางนกก็ละอาหารเสีย แล่นไปคืบไปเดินไป
นอนไปทำต่างๆตามนกทั้งหลายในฝูงของตนประพฤติ อันว่านกตัวอื่น
ครั้นเห็นนางนกนายฝูงละอาหารเสียแล้ว ก็ชวนกันบริโภคมีจิตเป็น
ประโยชน์แก่ตนๆเสียสิ้น แต่กาดก่อนนางนกเคยกระทำเคารพต้นพระ
ไทรมิได้ขาด ครั้นนางนกดำคัญใจว่าตัวประเสริฐกว่านกทั้งปวงซึ่งเป็น
บริวาร ทั้งได้อาหารบริโภคก็โดยง่าย จิตนางนกก็สูงชันข้างการกำเริบ
ว่าเริง ได้เคารพพระไทรบ้างลุ่มเสียบ้าง พวกบริวารจะชักเชื่อนแซก
แรรี่ไปตามใจ จนนกในฝูงของตัวก็รู้สึกอาย ว่าน่าจิตนางนกนั้นโลเล

เมื่อลงเพลาไปหาอาหารบริโภคแล้วกระทำการต่างๆให้นายนกะธำหาร
 เสียประจุกกล่าวแล้ว

กาลนั้นรุกขเทพดา เห็นนางนกระศอยศวตมต้นด้านกำเรบกذب
 ประพาศนาคโคโธเลไปดงนั้น จึงคิดว่านางนกวินได้กระทำความดีไว้
 แต่หลังมาเป็นอันมาก จำเราจะไปให้โอวาทสั่งสอนตักศิลาครั้งหนึ่งจึงจะ
 ควร เทพเจ้าจึงดำริแล้วจึงแปลงเพศเป็นนกระศอยศวตมผู้ มีรูปร่าง
 งามพึงใจมาเจรจาประโธมนางนกวินในการสั่งวาท แล้วกล่าวคำ
 ชำแฉงสั่งสอนนางนกวิน ดูกะเจ้าผู้เป็นทริก แต่ก่อนเราเห็นว่าเจ้ากระทำ
 อัญชลีเคารพบนอบตนพระไทโรเป็นนิจกาล อันความจำเริญกบงเกิดมี
 แก่ตัวเจ้า จนรุกขเทพดาซึ่งสถิตอยู่บนต้นพระไทโรน มีแต่ความเมตตา
 กรุณาหวังจะมีให้เจ้าได้รับความลำบากยากเหนื่อย ช่วยบันดาลอาหาร
 ให้บริโภคทุกเพลาไม่รู้ขาด บัดนี้เจ้ามาละเลยการเคารพอันเป็นความ
 จำเริญของเจ้าเสีย มาประพฤติด่างเลวบ้าง ทำจิตใจง่อยโคง
 ประจุกสอนไม่อันลดยละดกกลดกลองอยู่กลางนา ไม่ควรที่จะคิดเช่น
 เห็นอย่างกตบเขาดังชวมาเป็นนิต ช่างใดตามหมูนกอนชพาดต้นด้านต้นคิด
 แต่ละความลูกตาเหมือนด้วยนกชกนกเคาและเหมือนด้วยนยันทาหันทนตรี
 คนเขาสักไขว่ไขว่ ทำร่างกายจรัตกริยาเหมือนด้วยนกตมและเมเหินยง
 แห่ง พอใจรับประทานอาหารจะบริโภคมิได้ก็นำนริเทศเสียจากฝูง ควร
 หรือเจ้ามานิยมยนดขางรแรแซเชอน ถอยเยี่ยงอย่างนกเหล่านหาชอบไม่

ฝ่ายนางนกวินหน้าคอบคำเทววิหค ว่าข้าพชกกระทำเคารพอยู่
 แต่ขาดบ้างเลวบ้างด้วยเคลมสติหลงลืมไป นางนกวินท้าวตงนนแล้ว
 นางเสีย

ขณะนั้นนางนกรคนได้เห็นกตติยจรรยไฉน จังคะนางนกรหมาย
 มโนว่าชะรอยรุกชเวทดา แลเร่งแปลงเพศมาดังด่อนเราเป็นทางกระทบ
 กระเทียม นางนกรจะได้เชือกถอยถอยคำไวมนไฉนหามได้ แต่ว่าค่อยได้
 ดัดลิศรมาฉจิตไหยงย่นแน่นอนประพุดติดตามโอวาทหึกเทเวศร์ได้ดัดลิ
 ห้วน ครนได้เห็นนกรบวรดังคอกเตนตามกันไปข้างโน้นมาข้าง
 เป็นที่สบายใจเร่งวัน นางนกรก็กลับใจโลเถระทำตามหมื่นกอนชพาด
 ไปประคองหลัง อยู่มาไม่นานนางนกรก็ตกฟองของตนไปหนึ่งมดัดจ
 แดงแก้วไพฑูรย์ นางนกรก็ฟองตามประเพณีนกรกระตอยควด
 ชรรณดานนกรกระตอยควดนั้นจะนอนกต จะพักฟองกต ย่อมนอนหงาย
 เอาเท้าทั้งสองข้างชนสพาด ด้วยดำฉนใจกลัวว่าฟ้าจะท่วมทับลงมาจะได้
 เอาเท้าทั้งสองหนีไว้ และเมื่อนางนกรนอนหงายพักฟองอยู่ได้เจ็ด
 แปดวัน เพลาวันหนึ่งเป็นเพลาชายแต่งพระอาทิตย์ นกในหมื่นบวร
 ควหาหงนมาร้องบอกพวกกนขออองว่า พญาหงส์ลิศรชกายเลื่องงาม
 ประคองทองมาจับอยู่ที่ทงพฤษการมดุมทุมตรงน นกทั้งหลายต่างตน
 กกระตะดานพากันไปตพญาราชหงส์ทอง นางนกรคนได้ฟังดังนกรม
 จิตเสียดวกระสันจนดมดัด หาทนหจะกลับควดเอาเท้าลงเหยียบแผ่นดินไม่
 ด้วยใจจะใคร่ไปให้ทันพวกฟอง ก็แผ่หางกางปีกผกแผ่นขนโดยกำลัง
 เร่ว ฟองก็ถดถกแตกแตกเดียวในขณะนั้น นางนกรหาหนร์ไม่ตจนถนรับแ

ไปเชยชมรูปโฉมพญาหงส์ อันเหลืองงามดังพรรณแห่งทอง ครั้น
พญาหงส์บินไปจากสถานนั้นแล้ว นางนกยงเจียรจรัสเรียวรูปทรง
พญาหงส์อยู่กับพวกพ้องอีกช้านาน จะได้คิดระลึกถึงฟองทนต์พักอยู่
นั้นลักษณะจิตหนึ่งก่อกวนได้ ครั้นกลับมาทอเย้นพองแตกทำด้ายก
ตกใจ ยืนเหลียวซ้ายแลขวา พอเห็นนกตัวหนึ่งอย่ย่นหาได้ไปด
พญาหงส์ทองไม่ นางนกโหม่นดัดพาดงกรรพดาง ๆ ร้องวาทกับนกตัวนั้น
ว่าทำไมอยู่กับทนต์จึงไม่ช่วยระวังไซ้ของเรา ทว่าไม่หรือว่าเราจะไปด
พญาหงส์ทอง นกตัวนั้นหาบัญญัติได้ก็ไม่เถียงทะเลาะ หลัดไปเสีย
จากทนต์พอนปาก ในเพลานั้นนางนกคิดเสียใจนัก ก็เที่ยวกระดืบ
กระด่ายเลื้อยเล่นอยู่ตัวเดียว

ขณะนั้นเทพदारุขพระไท่ เห็นความชดชของนางนกกระต้อย
ตัวด จึงร้องลงมาว่า ดิกรนางนก ตัวเจียมรูปก่งดงามทั้งด้านเงยเงย
ร้องก็ไพเราะ แต่ทำไมใจนั้นตามกตปุระตจไปไม่อันดองดม มีแต่เหว
ไหวอยู่เป็นนิจนวันตรี อันล้นทศปาปมิตรยอมอ้อมงคด หากควรจะอยู่
ใต้ต้นพระไทรใกล้เคียงกับเราไม่ เทพเจ้าจึงว่าท่านนแล้วกับนคด
ให้เพลิงป่ามาไหม้ดมทุมและให้นาพดชยเพื่อย ซึ่งนกกระต้อยตัวด
ทั้งฝูงเคยอาศัยหลบนอนและหาอาหารให้อันตรธานด้าบสูญเสียสิ้น อัน
ว่านกกระต้อยตัวดฝูงนั้น ก็ถึงอุปภายยากแค้น ได้ความเดือดร้อน
ด้วยอาหารการกิน เทยวระเหระเหนทนต์ทอชอยู่ด้นทงฝูง ต่างดเคยน
นางนกเป็นนายว่าด้นด้นโดเลเรว่อน ทำให้เราพลอยอนาถาหาทอช
ทกนมิได้ แต่นางนกกระต้อยตัวดตัวดตนเหตุนั้น ครนด้นคดเขาแล้วกได้
แต่โหม่นด้นกในใจขอใหรรกชเทวดาองค์นั้นจุกไปเสียจากต้นพระไทร
เราจะได้กลับคืนเข้าอยู่ยงถิ่นฐาน เป็นผาสุกสบายใจเช่นกาลก่อน

และนิทานนกกระต่ายตัวดั่งช้างขานอวยบรียานนี้ ไม่ควรจะถือเช่น
เขาเป็นอย่าง ถ้ามนุษย์ชาติหญิงชายจำพวกใดประพฤติน่าคิดเป็นพาด
สันดานโหดเถื่อนไปเถื่อนมา เช่นนางนกกระต่ายตัวดั่งคนนั้นแล้ว ชอชว
ก็จะปรากฏเป็นนิยายอยู่ต้นกตปาวสาน

อนึ่งได้ด อันว่านิทานนางคชสารสองตัว ซึ่งมากไปด้วยมารยา
สำไทย และเล่นตัวไปต่าง ๆ นั้น ชาน้อยก็ฟังจะกล่าวให้ท่านทั้งหลาย
ฟังโดยพิสดาร

นิทานเรื่องนางช้างแสนงอน

แต่กาลก่อนโพ้น ยังมีพญาฤๅษณ์ชาติสุจริตผู้ซึ่งหนึ่ง มีดี
กายงามดังดั่งเมฆสันชยา ทรงพหลก่าดังอาจประจัญญาไกรสร
ราชสีห์ ให้ถึงซึ่งอุปราชย์พ่ายแพ้ฤๅษณ์ ทั้งดาเนนมรรคากวดเร็วได้
วันละร้อยโยชน์โดยกำหนด เป็นคเชนทราชาธิอาชาไนยตัวประเสริฐ
จะได้รู้ดังตักใจเกรงกลัวภัยอันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้นห้ามได้ ประกอบ
ไปด้วยสติปัญญาสามารถจะหยั่งรูวาระนาจคชพังพลายซึ่งเป็นบริวาร
ว่าหนึ่งหนึ่งเป็นมิตร หนึ่งหนึ่งศัตรู ทั้งฉลาดรู้ในคชธรรมดีประการ ให้
โอวาทสั่งสอนช้างบริษั ว่าท่านจะเจรจาด้วยได้ไม่ว่าประการหนึ่ง
ท่านอย่ารู้ถือโทษโกรธซึ่งทะเลาะวิวาทกันประการหนึ่ง ท่านจงมีจิต
เมตตากรุณา รู้รักใคร่กันประการหนึ่ง ท่านจงประพฤติดังทศศีลเยี่ยง
อย่างกนประการหนึ่ง เป็นธรรมดีประการหนึ่ง และพญาคชสุจริตผู้
หนึ่งหนึ่งพิเศษในกายตามประการ คือ หาโรคโรคาภิไธยนั้น ด้วยได้เสพ
โอสถอันเป็นทิพย์ที่เขาคนธมาทน์ และมีพหลก่าดังมากนั้น ด้วยได้

บริโภคผลไม้หัวประจำทวีป ซึ่งมีสัตว์วรรณะแดงงาม ประดุจแสง
 พระอาทิตย์เมื่อสนชยานัน ด้วยได้ตั้งอาบน้ำชำระกายในสระอโนดาต
 และมีสิ่งซึ่งดำรงอายุพิศุขพญางานนกร่วมประการ คือ เวร่ายเชยชม
 สัมผัสนางกฤษณาชาติตระกูลต่างๆ ซึ่งเป็นบริวารนนประการหนึ่ง คือ
 นางคชสารอันเป็นอาภาคาร ซึ่งตั้งอยู่ยังนภดลเวหาลงมาพร้อม
 ดังवादด้วยพญางานนประการหนึ่ง คือ พญางานมาเทยพร้อมรฤก
 ด้วยนางกิริณอันอยู่ในแดนมนุษย์นนประการหนึ่ง และพญาคเสนทร
 ชาติสุประคิษฐ์ สักต้อยยังแดนพระหิมพานต์อันบริบูรณ์ด้วยโป่งป่า
 ไตรกเตรินเนินบรรพตเกอนถาห้วยสะพานธารทันท อันประดับด้วย
 ครุณคณานางไม้ทั้งคณชาติต่าง ๆ เชยชวจิตพึงใจ และพญางานน
 มีบริวารคชพังพลายหลายตระกูล คณนานับมากกว่าหมื่น ล้วน
 ประกอบไปด้วยรปร่างตึงลักษณะนามตามพระกรรมทบษประทนต์
 บัณฑิตเสาวโถมเผือกเนียม ซึ่งจะมีช้างโทษเข้าระคนปนอยู่แต่สัก
 คัดหนึ่งนับหมื่นได้ อันว่าโอวาทของพญางานนทั้งดีประการ หนึ่งคช-
 บริวารก็ประพฤติก่อครุฑ สโมสรมพร้อมเพรียงกันเป็นอันดี และ
 พญาสุประคิษฐ์นั้นจะได้มีความลำบาก ด้วยต้องแสวงหาภักษญา
 อาหารมิได้ ด้วยช้างโคตรพลายเพรียวอันเป็นบริวารบันเวยกันไปเที่ยว
 หักกิ่งไผ่บายไทรตรงรกรงร่มช้อยช้อยข้าง ถัดด้วยป่าหิมพาน
 มากองไว้ในที่อันสมควรเป็นนิจันตรมิได้ขาด จึงมีนางกิริณอันเป็น
 ทพใจพญาคชสาร เพลยนเวยกันจนจะสองข้าง ดำหรับนำพุกษาหาร
 เข้ามาให้พญางานนบริโภค ถ้าและนางคชสารตัวใดได้เป็นเวยบำเรอ
 พญางานแล้ว ก็ถึงซึ่งบริบูรณ์ด้วยลาภสักการะคือได้บริโภคทั้งไม้และ
 ใบหญ้า ในส่วนอันเป็นอาหารพญางานนด้วย อนึ่งเจ้าแม่นพญางาน

ดาร์ไปเสฟโฮสถทิพย์ศักดิ์ ไปบริโภคมลหว่าประจำทวี่และน้ำในสระ
อินดาตักดิ์ พญาช้างบริโภคมลหว่าของวิเศษมาด้วยปากด้วยวง
ให้กับนางกริณซึ่งเป็นเวรปฏิบัติด้วยทุกครั้ง เหตุคั้งนั้นนางคชคชินทร์
อันเป็นผู้บำเรอ จึ่งจำเรณูรูปสัตว์และครุภัณฑ์วรรณะประเสริฐยิ่งกว่า
คชบริวารทั้งมวล อันว่าพญาหัตถ์ดิษฐ์ประดิษฐ์ สถิตยั้งแด่น้ำพระ
หิมพานต์ ย่อมบริบูรณ์ด้วยนาหาพญาพุกษาหารมิได้ขาด สละพรังพร้อม
ด้วยคชาชาติพลายพังทงหลายชั่งเป็นยศบริวาร ก็ปราศจากภัยอันตราย
มีแต่ความเกษมสุขบนเทวเรืองรัตนกาลเป็นนิจ

สมัยหนึ่งพลายฤๅคิมหันต์ วรสัตว์ดาหกพึงจะตกประปราย เป็น
เทศกาลพรรณหม่มไม้ระบัดใบอ่อนทงผลิดอกออกผล มีคเคมรรคาก
ดาดด้วยคณชาติต่าง ๆ วรรณอันเชยว จึ่งพญาคชคชินทร์ประดิษฐ์
คิดจะไปบริโภคมลหว่าประจำทวี่ ก็ตั้งจรออกจากฝูงไต่เต้าไปแต่
ผู้เดียว เหตุว่าพญาช้างทรงพลกำลังมาก แม้จะไปทางไกลยิ่งด้วย
ร้อยโยชน์โดยค้วน คชบริวารพลายพังทงหลายไม่สามารทะจะติดตาม
ไปได้ ด้วยความกำลังน้อย พญานาเคนทรสุประดิษฐ์จึงต้องดำเนินไป
แต่ผู้เดียวเป็นธรรมดาคงนทุกเมื่อ ครั้นพญาช้างไปถึงสถานทนต์ไม่หว่า
ประจำทวี่ ก็บริโภคมลหว่าตามปรารถนาพอควรกับประโยชน์
แล้ว ก็นำมาซึ่งผลหว่าของตนใหญ่ประมาณสามช่อมบุรุษ เพื่จะ
ให้กับนางคชสารอันเป็นเวรบำเรอนั้นบริโภคมลหว่า พญาช้างชาติสุประดิษฐ์
เมื่อกลับมาถึงทอญพอฟพระสุริย์บาชายแสง

ในเพลานั้นเป็นเวรนางพัง อันมีนามชื่อว่าทันตะกุมภะ กับ
นางพังอันชื่อว่ามารมุข ทั้งสองช้างนี้จะได้นำเรณูพญาสุประดิษฐ์ และ

นางพงษ์ช่อทนต์กะมกะ เหตุว่ามชนายใหญ่เหมือนด้วยรูปหวด ส้ม
กับโฉมจึงได้ช่อทนต์กะมกะ อนึ่งนางพงษ์ช่อทนต์กะมกะ เห็นว่า
มีโทษหน้าบังเหมือนดังโกรธอยู่ตาบ จึงได้ช่อทนต์กะมกะโดยลักษณะ
และนางคชสารทงต้องนไม่ประพฤติดตามโอวาทพญาช้าง ม่นาใจ
อิฉาริษาช่งกันและกันด้วยการบำเรอ อนึ่งนางทนต์กะมกะนม
สันดานมากไปด้วยมารยา พึงใจที่จะทำเล่นคัอดข้างข้างนอกให้รู้
ว่าพญาช้างต้องอ่อนง้อช่อทนต์กะมกะด้วยเหตุเรียกหาพาใจ เพเลนนาง
ทนต์กะมกะทำนึ่งเฉยเฉยมิได้นำพญาช้างไปบำเรอพญาช้าง ด้วย
ใจคิดว่าพญาช้างไปประพาสทางไกล แรมค้างอยู่หลายทิวาราตรี เห็น
จะมฤตยุนกกระหนังถึงเราเป็นอันมาก เราจะทำนึ่งเฉยให้นางพงษ์ช่อทนต์กะมกะ
ไปบำเรอก่อนเรา พญาช้างก็มิได้พึงใจ คงจะให้นางพงษ์ช่อทนต์กะมกะ
เรียกเรา ช่างข้างนอกก็จะเห็นว่าเรากล่าวนางพงษ์ช่อทนต์กะมกะ ฝ่ายข้าง
นางพงษ์ช่อทนต์กะมกะก็เห็นใจเจ้าแ่งเจ้าอน คิดว่าเวลาดานพญาช้างได้
ผลความมากคงจะให้กับนางพงษ์ช่อทนต์กะมกะ ถ้าเราจะเข้าไปบำเรอบน
ก็เห็นประหนึ่งว่าเราทะยานอยากของวเคษยงนิก อนึ่งเจ้าถาพญาช้าง
จะกลับใช้ให้เราเรียกนางทนต์กะมกะเข้าไปให้ผลหว่ากับเขา ตัวเรา
จะมีได้ความอภัยแก่ฝูงข้างข้างนอกเป็นต้องซำดามซาและหรือ อนึ่งว่า
นางพงษ์ช่อทนต์กะมกะต่างทำมารยาแ่งอนถอนช่งกันอยู่อย่างน จนขาด
การซึ่งจะนำพญาช้างเข้าไปบำเรอพญาช้างในเพเลนน

ฝ่ายพญาหัตถินสุประคิษฐ์เมื่อได้เห็นนางพงษ์ช่อทนต์กะมกะและนาง
พงษ์ช่อทนต์กะมกะ หานำพญาช้างมาให้บริโภคน้ำคัอดคัอดจรรยใจ จึงใช้
นางพงษ์ช่อทนต์กะมกะให้ไปถามนางคชสารทงต้อง ว่าเหตุไรจึงไม่นำพญา

หารมาให้เราบริโภคนางพึงมารับใช้ก็ไปถามต้องนางกรณิดำพญา
ข้างตั้ง นางทนตะกุ่มกะกับบอกว่าเพดานเราเป็นใช้ดำรงนาค คือเป็นใช้
ประจำตัวข้างให้หาด้วยลมกำเร็บ ข้างนางพมามารมุนั้นบอกว่าครน
เราจะไปรับการบำเรอเล่า ก็กลัวนางทนตะกุ่มกะจะว่าเราไปชิงของ
วิเศษซึ่งจะได้กับเขา ด้วยเขาเคยว่ากล่าวกระทบกระเทียบเปรียบปราย
เรามาหลายครั้งแล้ว นางพมามารมุนั้นก็กลับมาแสดงความคิดขอยคำ
นางคชสารทั้งสองให้พญาข้างทราบ

ขณะนั้นพญาคเชนทราชาดีสุประคิษฐ์ได้สดับ ก็ต้องต้องบัญชา
หยิงทราบโดยถ้อยค่านางพมามารมุนั้นทั้งสองกล่าวเห็นเป็นชนเชิง ก็เปรียบ
แก่งแย่งกันดังนี้ พญาข้างมีความโกรธยิ่งนัก จึงร้องกองโกญจนาท
ด้วยสุรเสียงเป็นอันดัง ว่าข้างชาติชวสันดานลามก ตั้งแต่จะเดินควหา
ชนเชิงไปทุกอย่าง ตั้งใจฉ้อฉลพยาบาทกันเหมือนดังข้างหาชาติหา
ตระกูลมิได้ เมื่อไม่ประพฤติตามคครัดตามโอวาทเราแล้ว ก็อย่าอยู่ใน
หมู่ในฝูงให้เป็นอัมมกมลกับกฤษณชาติพลายพมามารมุนั้นหลายเลย พญาข้าง
จึงตั้งนางพมามารมุนั้นให้กิดนางพมามารมุนั้นทนตะกุ่มกะ กับนางพมามารมุนั้น
เลี้ยงเพียงเขาให้เลี้ยงโถม แล้วให้ข้างพลายโคตรทพลายเพรียวไธแทง
นางคชสารทั้งสอง นิรเทศเสียจากฝูงในขณะนั้น

อันว่านางพมามารมุนั้น และนางพมามารมุนั้น ทั้งสองคชกรณิน
ก็ได้อภัยอายอภัยแก่นางพมามารมุนั้นพมามารมุนั้น พมามารมุนั้น
เทยวทนต์ทุกขเวทนอายแต่ต้องข้าง จะได้บริโภคนาหาพญาพญาพญาพญา
ยากแค้นด้วยต้องอยู่ทนายบ้านกันถาวร ครนได้คคกเสียใจ คคคคค
ที่รักให้ครางครวญอยู่เป็นนิจ

ในลำดับนั้นนางกุญชรชาติอากาศจารย์ เคยมาสู่สำนักพญา
 ช้างแต่กาลก่อน วันหนึ่งนางอากาศจารย์เหาะมายังที่อยู่พญาควา
 สู่ประดิษฐ์ เมื่อมิได้เห็นนางพันทะกุ่มมะ และนางมารมุขในที่ใกล้
 เคียงพญาช้าง เหมือนด้วยนางพญาเรอทองปวงเช่นกาลก่อน จึง
 เทียวได้ถามนางกรณทองหอย ก็ทราบความว่าต้องนิรเทศ เหตุด้วย
 การมีควรจะพึงประพฤติ นางอากาศจารย์จึงคิดแต่ในใจว่า แต่ก่อน
 นางคชสารทั้งสองนี้ ถ้าเห็นเรามาสู่ทพญาช้างครั้งใดแล้วก็นักทำตบ
 ขน่ายด้ายวง ทำตะบักตะป่องแฉ่งวิ่งเล่นตัวอวดเรานต่าง ๆ บัดนี้ต้อง
 นิรเทศเสียจากฝูง เราจะไปว่ากล่าวถากถางให้สำใจ ครั้นคิดดังนั้น
 แล้ว นางอากาศจารย์ก็ดำเนินเทียวแฉ่งหามาจนพบนางพันทะกุ่มมะ
 กับนางมารมุข ยืนปรบหอยที่โคนตะเคียนใหญ่ จึงเดินเข้าไปใกล้
 แล้วทำถามว่า เหตุไรท่านทั้งสองมาอยู่ในที่นี้ นางพันทะกุ่มมะ
 ความระอวยใจ ก็เมื่อนหน้าเดียวหาตอบประการใดไม่ แต่นางพ้ามาร
 มุขนั้น เมื่อนหน้าตอบว่ากรรมมาถึงเราแล้ว ใช้การท่าน ๆ อย่าได้ถาม
 เราเลย นางอากาศจารย์จึงถามแน่เจ้า ชะช่างคิดชอบถกชนเชิงกน
 กระไร ช่างโน้นก็อวดคชสารนักไม่รบแพ แต่จะเล่นตัวไปอย่างเดีย
 ยังเห็นวาทกยงหนกชนเจยวจนตองนิรเทศ ดกรทาทองสองผู้เป็นชาติ
 คชสารเหมือนกันด้วยตัวเรา เธอจะหยิ่งปัญญาคิดบ้างก็เป็นไร อันพญา
 หัสตินชาติสู่ประดิษฐ์ มีบุญญาธิการมากประดุจเทพดาในชั้นสวรรค์
 ทรงพหุลกาตงและเดชาภาพ ก็เหมือนกันด้วยพญาไกรสรสรหัส มด
 กายแดงงามปานดังแสงพระอาทิตย์เมื่อสดดงคต งาทองสองส่วยงาม
 เปரியบประหนึ่งทอนแก้วมณี แล้วก็ทรงชงปัญญา อาจหยั่งรู้นาจิต

คชสารอันเป็นวิษัฏมากกว่าหมื่น หงประคบบด้วยนางกริณอันมี
 ตระกูลต่างๆ เป็นบริวารยงด้วยรอย นนทะนทงต้อง อันพญาช้าง
 มีบุญประเสริฐเลิศดั่งเพิงน หรือจะให้เฝ้าวอนง้อขอรักเรียกหา
 พาใจไปทงตาชาคิตาป ช้างไม่เหลียวคว้างกายและตระกูลของชองท่าน
 บ้างว่า มีบุญพาดำเป็นดังงา เรากรออยู่ว่าท่านผู้มุนามทนตะกุ่มกระ
 เกิดในตระกูลคังโคยคชสาร คือช้างสถิตอยู่ริมฝั่งน้ำ มีสัถยาขาว
 แดงเลื่อมประดุจสีน้ำไหล มีขนายใหญ่สั่มด้วยโฉมหน้า อันท่านผู้
 ปราบภูมามชอวามารมุนเดา ก็กำเนิดในตระกูลกาฬหัตถ์ คือ ชาคี
 ช้างดำ แต่ทว่าบุญอันอวยจึงมีสัถยาขาวหัตถ์โฉมหน้าดุกับบนเมือ
 พาดำอาภัพกเพิงน แต่ใดดเพิงนนกเกินคว ขออภัยเสียเถิด เราว่า
 เป็นความจริงไซ้จะแก้งกล่าวให้เจ็บช้ำน้ำใจท่านนั้นหามิได้ อัน
 ชรรณดาเกิดมาเป็นชาตคชสาร ดังควเราควทานทงต้องนกด และเกิด
 เป็นสัตว์จุฑาภัตตระกูลต่างๆ กัด ครนเคบใหญ่หากินได้เองแล้ว ก
 ย่อมตมบิตามารดาคนาญาติ ถึงผู้ใดจะทำทจตุตคณจนถคงคต
 หางนรเทศเดี่ยวจากฝูงให้เที่ยวไซ้ไซ้ โอเทวศอยุอย่างท่านทงต้องคณ ก
 คงได้บัยศอดอวยกแต่ควของณน แม้เกิดเป็นชาตมนุษย์แล้ว ช้าง
 บิตามารดาญาติวงศ์พงศ์พนรจะพลอยได้อบอวยชายหน้าทกเข้าคาคณ
 วนเดือนบัจนกายคยแล้วก็ไม่สัญขอ ดกรทานทงต้องชงเกิดเหตุเกท
 ฤษณทงน อย่าไคเอาโทษผู้หนึ่งผู้ใดมพญาช้างเป็นตน ท่านจงโทษ
 เขาทพงใจจะเล่นควทำชนแข่งแข่งอนไปต่าง ๆ นนแหละจึงจะชอบ เออ
 กเมอรกขอยางนแล้วมนกตองเตรยมกรม กมันานาตาตคตลตด

ปล่ายวงศ์ด้วยกรรมไปชาติหนึ่งเถิด ท่านค่อยอยู่จงดีเราจะขอตาไป
แล้ว นางอากาศจรรักษ์เหาะไปยังสถานที่อยู่ของคน

และนิทานนางคชदारทั้งสองนี้ ชำนาญบรรยายให้ท่านผู้เป็น
วงศ์คณาญาติและมีตรของบิดาฟัง ด้วยหวังจะให้วายวิคกอย่าได้คิด
กริ่งเกรงเลย ว่าชำนาญจะประพฤติดันตามทำตามทำทุจริตไปต่างๆ
เหมือนหนึ่งนางคชदार จนบิดามารดาญาติวงศ์พงศ์พันธุ์พลอยได้รับ
ความอับอายขายหน้าด้วยนั้นหาได้ ถึงคำบรรยายท่านว่า คชदारดีด้น
ยังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้ผิด ใครอย่าได้ประมาท คำอนันนิกเป็น
คำจริง แต่ที่ชำนาญไม่พึงใจที่จะทำเช่นเชิงเงงอนเทยวคำความชม
ผู้อื่น ทำหน้าเป็นเด่นดวด ดัดตนด้วยกำเรียบศัถาบรรดาศักดิ์แล้ว มาตร
ว่าพลผลัดงัดไต่บ้างก็ไม่ถึงคตหางพลอยให้ข้อชวนปรากฏอยู่ในแผ่นดิน
โดยใจชำนาญคิดเห็นดังนี้ อันว่าหม่อมมิดของบิดาและคณาญาติบรรดา
ได้สดับคำชำนาญบรรยาย นิทานนางนกระต๋อยดวดและนางคชदार
ก็สรรเสริญว่าแม่บุญมาเป็นนักปราชญ์ฉลาดรอบคอบในสิ่งชั่วสิ่งดี
ควรจะเป็นที่พึ่งแก่หม่อมญาติได้เทยงแท้แล้ว

ขนบธรรมเนียมนางสนม (ต่อ)

ลำดับนั้น พระศรีมโหสถผู้บิดา จึ่งว่าดกรนางนพมาศ ซึ่งเจ้า
จะประพฤติดั่งทิด ดั่งโคชจะละเลียดกถาฉนวน กตองตามตฤาษิต
เป็นอนคดียงนก บิดากเห็นวามเดจพระเจ้าอยู่หัวก็จะทรงพระเมตตา
เจ้าอยู่บางเหมือนท่านทั้งหลาย อนธรรมเนียมกตัญญูยอมรู้พระคุณ
ท่านผู้คุณ และตวจานแม่ตมเดจพระเจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาชุบ

ยอมด้วยยศถาภักดิ์ พองามหน้าบิณฑามารดาคนาญาติแล้ว ตัวเจ้ายัง
จะกระทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยดี
บัญชาให้จนถึงมีชื่อเลื่องปรากอยู่ในแผ่นดิน จะได้ห้อมล้อมได้เป็น
ประการดังฤๅ

ถ้าคิดบนบานขอถึงองค์บิดาว่า ประเพณีราชกิจชายหญิง
ทั้งหลายใด ถ้ามีบัญชาตราตราปณิธานโทษแล้ว ก็ยอมคิดอยู่
แต่ที่จะฉลองคุณบิดามารดาและท่านผู้พระคุณแก่ตน เป็นต้นคอกพระ-
มหากษัตริย์สืบกาลทุกเมื่อ อันเป็นศรัทธาเชนชานอยนซึ่งจะทำการกิจ
ดังใดในพระเจ้าอยู่หัวให้จนถึงมีชื่อเลื่องอยู่ในแผ่นดินเป็นอันยาก
ยิ่งนัก ด้วยว่ากิจราชการดังใดดังหนึ่ง ซึ่งจะเป็นการใหญ่เหมือนด้วย
ราชกิจฝ่ายบรมจะพึงกระทำนหามไม่ อันเกิดมาเป็นชายได้เป็นราช
บุรุษแล้วนั้น ถ้าท่านผู้ใดได้ทำการณรงค์สงครามมชยชานะแก่ข้าศึก
กิด และทำการพระนครดังซึ่งยากให้สำเร็จได้โดยเร็วกิด และวินิจฉัย
ถ้อยความให้เป็นยุติธรรม มีบัญชาสั่งต้องจับตั้งเต็จออกสั่งแดง
ให้เห็นจริงด้วยกนกทวโลกใดกิด เป็นที่สดจณชนแต่ใดของวิเศษอันควร
จะเป็นข้อจรรย มีชาวเผือกเป็นต้นมาถวายกิด และความชอบต่าง ๆ
ถ้าราชบุรุษผู้ใดทำฉลองพระคุณได้ดังชานอยพรรณนาน ก็ควรจะมี
ชื่อเลื่องอยู่ในแผ่นดินได้ทุกสิ่ง อันราชกิจฝ่ายสตรีจะพึงกระทำเป็นการ
ใหญ่ยงนนั้น ก็เห็นแต่ดังราชการเบ็ดเสร็จสิ้นทั้งพระราชวง ซึ่งเป็น
ตำแหน่งของพระราชสมเด็จทงต้อง จะทรงกระทำฉลองพระคุณ
แท้จริง และตัวชานอยนมาตรวจว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระเมตตา
ชุบยอมให้ยศถาภักดิ์ภักดิ์ และจะเจียงพอดสมควรแก่พาดนา
คุณานุรูปกิด อันหาใจชานอยนก็จะมแต่ด้ามภักดิ์ ดังจดฉลองพระคุณ

โดยสุจริต แม้ราชการตั้งใดเป็นการอันควรกับข้าน้อยจะพึงกระทำแล้ว
ถึงว่าราชการตั้งนั้นจะดำเริ่ดด้วยตอင့်เตี้ยทรพยตั้งสิ้นมากน้อยเท่าใด
กต หรือจะตอင့်เตี้ยเลอเตี้ยเนอและเตี้ยชวตจคใจคนใดกต คงจะลี้
เตี้ยฉดของพระคุณให้ดำเริ่ดราชการกิจของพระเจ้าแผ่นดินให้จงได้ ซึ่ง
พระพุทธรูปภาพพระดัมมาดัมพุทธรูปเจ้าครัดเทศนาจันทกนิรชาตคและพระ-
เวสสันดรชาตคไว้นั้น ข้าน้อยก็ได้สดับตรับฟังจำได้เจนใจอยู่แล้ว
คงจะประพฤติดตามเยี่ยงอย่างท่านผู้มกตบุญคุณของคคุณให้มชอเลียงไว้
ในแผ่นดินสันกาดชานานให้จงได้ อันซึ่งจะได้มยศกาคคคจณผู้คน
เลอเลอชอนามทอทงพระนคร ด้วยการอนนักรปราชญ์ได้สรวลเรณีย คือ
ประพฤติจติกริยาจจาเหลละเหลละ กล่าวแต่ให้ถูกตอင့်ด้วยพระราช
อชฌาตย้อย่างเดียนั้น ถึงจะได้ด้ประเสริฐเลิศลอຍฟ้าสักปานใด
ข้าน้อยก็ไม่มำใจปราชญาเลย ด้วยกลลวคำคนจะครหา ว่ามำวาสนา
เพราะเวทมนตรและกลดมารยาต่างๆ ประการหนึ่งอนว่าความจรวัก
ภกต มอศด่าหะปากเพียรในกิจราชการพระเจ้าอยู่หัวนั้น ข้าน้อยจะ
ประพฤติให้เลมอตันเลมอปลาย ไซ้จะทำแต่พอได้มยศกาวรรตาคคค
แล้วและจะละเมินเล้ย จนกลบได้ความอปภากัยยากใจไว้หน้าไม่ถูก
เชนนทานนางนกรกระเรียนซึ่งนักปราชญ์ท่านกล่าวไว้ ในตำรับตำมก
สตรนนหามได้ อันตำนานนิทานฝ่ายข้างความเจริญดี โดยพระพุท
ธูปาจำแดงเทศนา มพระเวสสันดรชาตคและจันทกนิรชาตคนั้น ท่าน
ทงหลายก็ได้สดับฟังมามากแล้ว ข้าน้อยจะบรรยายแต่นิทานนางน
กกระเรียน อันเป็นฝ่ายข้างอปม่งคตบมคตวรนรชาติชายหญิงจะพึง
ประพฤติให้พิสดาร

นิทานเรื่องนางนกกระเรียนคบนางนกไผ่ข้างยู

ในกาลก่อนยังมีราชธานีเมืองหนึ่ง ชื่อเมืองฉนวนนคร สมเด็จพระมหาษัตริย์องค์หนึ่งด้วยราชสมบัติ ทรงพระนามพระเจ้าฉนวนราช มีพระอัครมเหสีชื่อนางศรีประคัลภ์ด้วยพระสันตมกานต์ และเสนาบดีนักกรช้างม้า สมณชพรหมณาณาประชาราษฎรเพียบพณมมณฑล มีราชบุโรหิตหนึ่งพระเวทผูกน้ำใจฤทธิวิหคอันเป็นของเดียง แม้ได้รายมนตร์เล็กอาหารเป็นคณวาชวนาให้ชาชาติทั้งหลายซึ่งเลี้ยงไว้บริโภคนกเงือกของสัตว์ อาจให้ชนให้ร้องเมื่อใดก็ได้ดังปรารภณา และพระเจ้าฉนวนราชนั้น พงพระทัยทอดพระเนตรนกกระเรียน และทรงฟังซึ่งตำนานนางนกกระเรียนร้องยิ่งกว่าการขับรำและตริยางคดนตรี อันเป็นพนักงานนางในจะฟังมาเรอต่าง ๆ จึงดำรัสสั่งราชบุรุษให้กระทำให้ระโหรีได้ตรงหน้าถึงหีบขจรแห่งหนึ่ง แล้วให้นางนกกระเรียนทั้งหลายมาเลี้ยงไว้ในราชอุทยานเป็นอันมาก บโรหิตก็เล็กอาหารให้นกกระเรียนบริโภคจนเชื่องสนิททุกตัว ๆ ครั้นถึงเพลเช้าและกลางวันเพลเย็นและเที่ยงคนในยามสั่งด พระเจ้าฉนวนราชเสด็จสถิตตำราญพระทัยอยู่ในปราศรัยปราสาท ฟังนกกระเรียนกพากันมาร้องด้วยศัพท์ลำเนียงอันไพเราะ ให้เป็นทศบายพระหฤทัยมิได้ขาด บางทีกเสียงหีบขจรออกทอดพระเนตรนกกระเรียนซึ่งลงเล่นน้ำอยู่ในสระ และพระเจ้าฉนวนราชนั้นมพระกมลหฤทัยผูกพันตงแต่ทอดพระเนตรและทรงฟังเสียงนกกระเรียนอยู่เป็นนิจนรุต จนทราบสันต์ในชาติธรรมดาสักกณ โภญจาต้องแท้ อาจตงเป็นตำรับได้ไฉนแผ่นดิน อันนกกระเรียนตัวนั้นนมลำเนียงมิได้ไพเราะ ดังให้ราชบุรุษกำจัดเสียจากที่ อันจะร้องถวายเสียง คงให้มอยู่แต่ นางนกเป็นอันมาก

และสกุณโกญจนาณมีประเภทเป็นสองพรรณ ๆ หนึ่งนมชน
 ดีแดงยู่หาแห่ง คอทสร้อยคอรัศมีระชนแห่งหนึ่ง ทกต่างออกตรง
 เหนียงนนแห่งหนึ่ง ทหวิบทงต้องขางนนขางละแห่ง ทด้นบหางน
 แห่งหนึ่ง โดกล่มมุดีว่าเป็นนกคักคักดังคักว่านทที่ไม่มันดีแดง เหตุว่า
 จะบินร่อนเล่นลมบนกลางอากาศ ชาตินกทมิดีแดงน บินร่อน
 ได้สูงกว่านทที่หาชนดีแดงมิได้ และนางนกกระเรียนบรรดาซึ่งมา
 เปล่งศัพทดำเนียงถวายเป็นร้องนำเรออยู่ณ พระเจ้าวัฒนราชบรม
 กษัตริย์ ทรงจำรูปจำเสียงได้แจ้งประจักษ์ทุก ๆ ตัวนางน กแม้ว่า
 นางสกุณโกญจาตัวใดเป็นนกชาติคักคัก ด้วยมันดีแดงหาแห่ง ถึง
 จมิหม่นมาร้องถวายเป็นร้องทรวงไว้พระอารมณ์ ว่าเป็นนกมีชาติ
 ตระกูล กจำจะเลี้ยงดูให้คักคักน้อย นึ่งเจ้านางนกตัวใดถึงเป็นนก
 ค่ำชาติค่ำตระกูล ด้วยหาชนดีแดงมิได้ แต่ทว่าหม่นมาร้อง
 ร้องทุกเพลา พระมหาษัตริย์ทรวงพระเมตตา ว่าม่อตุด่าหะไม่
 เกยจคราน นางนทงสองจำพวกน โปรดประทานสร้อยทองวลัยทอง
 ให้สวมคอใส่เท้า ให้บริโภคน้ำทำอาหารด้วยภาชนะเงินทองทุก ๆ ตัว
 และนางนกตัวใดมีชาติตระกูลคักคัก แล้วม่อตุด่าหะหม่นมาร้อง
 ถวายเป็นได้ขาด กรุงกษัตริย์โปรดปรานประทานเครื่องตกแต่ง
 ให้ยังขึ้นไปโดยมีพระทัยกรุณา นึ่งเจ้านางนกจำพวกทมิชาติตระกูล
 อนค้ำ ทงเกยจครานมักบ้วยเจ็บแซ่ๆ เซื่อนๆ นานๆ มาร้องถวายเป็น
 บ้างแต่คักครังคักคราวแล้วก็หายสูญไป พระเจ้าวัฒนราชก็ทรวงวาง
 พระอารมณ์เสีย ว่าเป็นขรรคมดาเลียงดีตัวเดียววิจฉานแล้ว ก็ต้องให้

ทานกินพออิ่มท้อง อันว่าความจำเริญและมีจำเริญก็บังเกิดมีแก่นาง
 สักณโกญจาทั้งหลาย บรรดาหมาป่าเรอร้องถวายคำพิสดารนี้เอง ดูๆ
 กลาวมาดังนี้แท้จริง

ครั้นนานมานางนกกกระเรียนตัวหนึ่งนั้น อันอยู่ในพวกหมู่หมื่น
 ร้อง หาชินส์แดงมิได้เป็นชาตินกตัวตระกูล แต่ทว่าได้รับพระราชทาน
 กล้วยของวดยทอง และภาชนะทองรองอาหารบริโภคน้ำ และนางนก
 กระเรียนตัวนั้นไซ้ ชาวชะแม่พระذنมก้านตั้งปวง ชวนกันให้นาม
 เรียกว่านางระย้าอ้อย เหตุว่านางช่างทองทำสายสร้อยสวมคอให้นาง
 ยานอ้อยลงไปถึงกลางอก อันนางระย้าอ้อยคิดสบายใจ จึงชวน
 บินร่อนร่าปิกทางในกลางอากาศ เล่นลมบนพอเหนื่อยแล้ว ก็ลงอาบนา
 ในหนองแห่งหนึ่งอันมีอยู่ภายนอกพระนคร จึงเล็ดลอดไปเห็นนาง
 นกได้ตัวหนึ่งจับอยู่ทอผ้าตามหัวมดตัวน้อยแทนนกกกระเจาป ด้กาย
 หมื่นๆ เหมือนหนึ่งผลผลิดอกแก้ว จะงอยปากแดงดังสีดอกช่อ นางนก
 กระเรียนให้มีความใจรักนางนกได้เป็นกำลัง จึงร้องถามไปว่าตัวนาง
 นกได้ ถิ่นฐานรวงรังของเจ้าอยู่ทแห่งใด เจ้ามาบริโภคน้ำสิ่งไรเป็น
 อาหารอยู่หน เราได้เห็นเจ้ามดตัวนั้น จะใคร่เข้าไปจับให้ใกล้เคียง
 ด้งต้นทนาดูด้วยกับเจ้าตามวดยนกก แต่หากกลัวว่าเจ้าจะมีรักกับคนไหน
 นางนกได้จึงตอบไปว่าอันตัวชาน ทำรังอยู่ยงคนเตาร้างริมขอบหนอง
 บดินมาเที่ยวหาเกสรดอกตามหัวมดบริโภคน้ำเป็นอาหาร ซึ่งท่านว่าไหม
 ใจรักตัวชานฟังดูก็บังควรยงนกก ด้วยตัวท่านเป็นชาตินกใหญ่ อาจ
 ถาพถาวรอันชานไปได้ถึงกลางอากาศ อันชานเป็นแต่ชาตินกน้อย ได้
 แต่มันไปจับพฤษชาติมันนั้นแล้วมาตัวนั้น จะมกใหญ่ไผ่สูงเข้าใกล้เคียง

กับท่านนั้นเห็นไม่สมควร ข้าจะขอร้องท่านบ้าง อันสถานที่ร่ววง
 ของท่านน้อยยิ่งดาวเด่นไค ท่านมาถึงหนองนาตาบดินด้วยประสงค์
 ดังไรหรือ ๆ จะแก้มมาพูดล่อลวงใจข้าเป็นนกลน้อยเดินแล้วจะ
 กลับไป นางนกกะเรียนได้ฟังถ้อยคำนางนงได้กล่าวตงนกลน้อยจึง
 คิดรัก จึงตอบว่าครนนางนงได้ อันตัวเราอยู่ในพระราชอุทยานของ
 สมเด็จพระเจ้าอโศกนารายณ์ เราดำหริบได้ถวายเลี้ยงรับรองบำเรอพระทัย
 กรุงกษัตริย์ทุกท้าวคนมีวิชาต จันได้รับพระราชทานสร้อยทอง
 วลัยทอง ซึ่งเรามาทองนาในนวน ไช้จะมายุด้วยพระอนันนหามได้
 เรามาดูมีความปรารถนาจะใคร่พบเจ้า หวังจะชวนพุดเด่นเจรจา
 ให้สบายใจ อันขรรคมดาเป็นสักกณวิหคด้วยกัน ถึงจะเป็นชาติคนใหญ่
 นกลน้อยต่างภาษาคนกต ดัดแตวนาจตครกกันแล้ว ก็อยร่วมร่ววง
 ด้วยกันได้ เราว่านเป็นความจริงใจมิใช่จะแก้มพุดล่อลวงให้เจ้า
 ลุ่มหลง อย่านึกความรังเกียจเลย เจ้าจงมาจับไม้กงให้เราเชยชม
 รูปร่างให้อมรัก จะได้เป็นไมตรีกันไปในวันหน้า นางนงได้ได้ดลกับถ้อยคำ
 ดังนั้น ก็ให้กระเด็นเดียวจตครกนางนกกะเรียนนงนกล จึงนงนกลใน
 ใจว่านางนกกะเรียนมาพุดจาอ้อนหวานเห็นปานตงน น้าจะมีนาใจรัก
 เราจริง อันตัวเราเป็นชาติคนน้อย แม้ได้เป็นมิตรไมตรีด้วย นางนก
 กระเรียนชาติคนใหญ่ อันมีวาสนาได้สร้อยทองวลัยทอง เห็นทิวชาติ
 ทงหลายก็จะหมกเถรกกถิด สรรเสริญเราว่านางนงได้ตงนได้เป็น
 มิตรกับนางนกกะเรียนน้าอศักรรณนกล คิดแต่นางนงได้ถ้งนงว่าจา
 นางนกกะเรียนว่า อันตัวเราอยนเป็นนกลน้อยกตของเจยมตว กถิดแต่
 ท่านจะล่อลวงอย่างเดียวน แม้ข้าจะเขาโกธเคียงพุดเด่นเจรจา เป็น
 มิตรไมตรีด้วยตงถ้อยคำของท่านว่า เห็นก็จะมิได้นานข้าตักเพียงไค

ประเดี๋ยวหนึ่งท่านก็จะกลับเข้าไปยังราชอุทยาน ตัวท่านอยู่ภายหลัง
ก็จะตงแต่ขวัญจิต คิดถึงท่านทุกคนจนมิวาย เพราะเหตุดังนี้จึง
สู้ขัดแย้งถ้อยคำท่าน ขอท่านอย่าได้ถือโทษเลย นางนกระเรียนจึง
ตอบว่าแน่แน่วนางนก็ได้ ซึ่งเจ้ามีความวิตกว่าเราจะทิ้งเจ้าเดี๋ยวนี้ไม่
ควรคิด อันความที่เรารักเจ้าแม่จะเปรียบกับเหมือนด้วยดวงจิตใครหรือ
จะให้จากร้าง แม้เจ้ากับเราได้เป็นมิตรไมตรีกันแล้ว เราก็จะพาเจ้า
เข้าไปอยู่ยังราชอุทยานด้วยกันให้เป็นผดุงสันดานสำราญใจ แม้
เจ้าปรารถนาบริโภคอาหารสิ่งใดก็ดั่งรพจะมบริบรณทุกสิ่ง ครั้น
ว่าเท่านั้นแล้ว นางสกุณโกญจากชนจากนาคัดชนแม่ห่างทางปีก
ออกผงแดดพลาง ทางเรียกนางนก็ได้ให้มาใช้ชน ค้างพูดจาตามวิสัย
โดยสนทนาวิหคเพติดพิณใจ ไปจนพระสุริยาบ่ายแสงจวนจะย่ำ
สนชยา นางนกระเรียนนคจะกลับคนมายังรวงรัง จึงให้นางนก็ได้
ชนเกาะหลังแดดกพาบินมายังราชอุทยาน

ตงแต่นั้นนางนกระเรียนกับนางนก็ได้ ก็อยู่หลับนอนร่วม
รังเดียวกัน อันหาความบันเทิงรื่นกบึงเกิดมแก่นางนทงสองทุก
ทวารাত্র นางนกระเรียนนคตมเพลาทจะร้องถวายเป็นแตรวง
กษัตริย์ ดางเวลาระดกได้กมา ดางเวลากมาทนแต่ครั้งแต่กลางมิได้
เป็นใจที่จะเปล่งศัพท์ถ้อยถ้อยร้องบ่าเรอให้ไพเราะ ด้วยนาค
คิดแต่จะใคร่กลับคืนไปรวงรังอยู่กับนางนก็ได้ จนพระสนมกำนตทง
หลายต่างตเคย่นว่านางระย้าอยเคย่นรองไม่ไพเราะ ดั่งเคย่นเรา
ฟังดั่งกระตะ ๆ เรียกตามภาษามนุษย์ว่าให้ไอให้จาม อันว่านางระย้า
ยอยนนครนคตมเพลาทบ่าเรอแล้ว กรบกลับไปรงมิได้ยงหยุด ฟังใจแต่
จะให้นางนได้เข้าชอกใช้ได้ปีกได้หางไม่วางเว้น กับฝูงนางสกุณ

โกญจาทั้งหลายซึ่งเป็นชาติภาษาเดียวกัน เคยพูดเล่นเจรจามาแต่
ก่อนก็จะเลยลืมเลือน ฝ่ายนางนกได้ก็อดรำหิประพุดติดตามน้ำใจ
นางนกกระเรียนไปทุกอย่างมิให้ขาดเคือง ครั้นถึงเพลาแลบท้องก็ไป
บริโภคนกคอกเต้าร้าง และยางบัวเวยาเป็นอาหารทุก ๆ วัน

อยู่มานางนกได้ให้มัจฉาเรเวน ด้วยถอดควาได้เป็นทรกของ
นางระย้าชย จึงออกเที่ยวพุดพลอดนอดนอยบ้อยปากถากถาง
กระทบกระเทียบเปรียบปรายร้ายแรงแรงได้ความ อ่างให้ถาม
นางระย้าชยก็พลอยรับ กลับเอาความขางนไปขางน จนเกิด
ทะเลาะวิวาทกันบ่อย ๆ นาน ๆ แตกร้าวปราศจากล้ามครัดกันไปแล้ว
ทั้งฝูงนางสกุณโกญจา ใครเห็นหน้านางนกได้ก็ให้รังเกียจเกลียด
กลัวไม่พองพาน ตั้งแต่นั้นมานางนกกระเรียนทั้งหลายก็ลืมความ
ผาสุกสนทนบ้ายเหมือนเช่นหลัง ใช้แต่เท่านั้นอนว่าความฉิบหาย
บ้านอุบาทว์เมือง กบงเกิดมกเกรงกษัตริย์พมณคร เป็นตนวนา
มากท่อมล่วนผลไม้นานาประชาราชูรให้สัญญาเลยจนข้าวยากหมาก
แพง ทงมกคชด้าวและดินรพชาติ อันเป็นพระทนต์นกลืมเลือนมาก
หลาย จนชนมยุราปลาเตาเป็นของเพียงสำหรับทรงประพาสกพลอย
นิบหายตายสิ้น

ครั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าวรมราชบรมกษัตริย์ เห็นภัยอันตราย
หลากพระทัยนัก จึงดำรัสถามราชบุโรหิต ว่าอาณาประชาราษฎร
ได้ความยากแค้นด้วยบ้านเมืองฉิบหายมาก ท่านอาจยังบัญญัติ
พิเคราะห์เห็นว่าเป็นด้วยเหตุดังๆ ราชบุโรหิตจึงกราบทูลว่า
ข้าพระองค์ได้คำนวณดวงลอบชาตาพระนครกับนพเคราะห์ฤกษ์บน
และเหตุต่าง ๆ จะเห็นชัดดังสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็หาไม่ได้ แต่มาสงสัย

ใจอยู่ด้วยฝูงสัตว์โกญจาในราชอุทยานนั้น เห็นหาเป็นปกติเหมือน
แต่ก่อนไม่ ข้าพระองค์เคยเส็กอาหารไปให้บริโศคครั้งใดก็ย่อมมา
รับพระราชทานพร้อมมูลกันทุกครั้ง กาลบัดนี้นางนกระเรียนซึ่ง
เรียกชอวระย่ายอยนเห็นแต่กรวากับนางนกทั้งหลาย ถ้านางนก
ทั้งหลายมาบริโศคอาหารอยู่ก่อนแล้ว แต่พอเห็นนางระย่ายอยมาก
พากันไปเสียสิ้น บางทีแม้นางระย่ายอยมาบริโศคอาหารอยู่ก่อน
นางนกทั้งหลายจะได้มาบริโศคด้วยนั้นหาได้ ข้าพระองค์พิจารณา
ดูเห็นว่าเหตุจะมีดังนี้เป็นแน่แท้ แต่ยังไม่เห็นใครคนใดทวงร้อง
ให้เห็นเหตุไม่ ด้วยคิดว่าฝูงสัตว์โกญจาจะตกใจแตกตื่นไปเสียสิ้น
พระเจ้าวัฒนราชได้ทรงสดับดังนั้น จึงส่งราชบุโรหิตว่าท่านเร่งไป
คิดอ่านจับเอาเหตุข้อนี้ให้จงได้ในกาลบัดนี้ ราชบุโรหิตรับราช
บรรหารแล้วไปยังราชอุทยาน เรียกขานมาจากการมาได้ถามว่าคุกร
ยาย บัดนี้เราเห็นฝูงนางนกระเรียนทั้งหลาย หามาบริโศคอาหาร
พร้อมมูลกันโดยฉันทปกติประดุจหนหลังไม่ ยายอยู่ในราชอุทยานเป็น
นิจยังจะเห็นเหตุเพศผลเป็นประการใดบ้างแด่หรือ ยายมาจากการ
ส่งองค์ราชบุโรหิต ว่าข้าแต่ท่านในสองสามเดีอนนี้ ข้าพเจ้าเห็น
นกน้อยตัวหนึ่ง มาอยู่ด้วยนางระย่ายอยทโนวัง เขาใช้ปากใช้หางให้
มันดองเพลาด้ามเพล่า ถ้านางระย่ายอยจะบินไปเข้าฝูงนางน
กระเรียนตัวใดแล้ว นกน้อยตัวนั้นก็นับตามไปด้วยทุกครั้ง แลดูเห็น
นกน้อยตัวนั้นพดพดอดด้วยเสียงเป็นอนันต์ นางนกระเรียนทั้งหลาย
ต่างตัวกบินหนีไปสิ้น และนกน้อยตัวนั้นส่ายมวงหม่น ๆ ขนข้าง
ยานยังหยอง มันจะอยปากแดงดั่งแถมขาด เทยจิกกันดอกเด้าร้าง
ยางบัวใบยาวเกสรสามหางในสระนทุกเพล่าเข้าเย็น ข้าพเจ้าได้เห็นดัง
ประหลาดในราชอุทยานแต่เท่าที่แถลง นอกจากนั้นจะได้เห็นสิ่งใดแปลก

ดังเกิดตากว่าแต่ก่อนนั้นห้ามได้ ราชบุโรหิตครั้นได้ฟังคำยายมาจากการ
 แจงดังนั้น ก็นั่งนกดรกรตรองเห็นว่าชะรอยนางระย้ายัยจะบินไปเที่ยว
 ถึงป่า ชักพาเอานกได้อันเป็นของอุบาทว์ใหญ่เข้ามาไว้ในราชอุทยาน
 จึงให้เกิดอุบัติเหตุต่างๆ ดังนี้ ครั้นเพลาค่ำราชบุโรหิตก็ให้บรร
 ษณมกาดึงบันไดนักษัตรขึ้นไปคนคิในวังนางระย้ายัย ก็จับได้นาง
 นกได้อันนั้นลงมาส่งให้บุโรหิต ราชบุโรหิตก็ให้เอานางนกได้อัน
 กระโปรงซึ่งไว้จนเพลารุ่งเช้า แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าวรมนราช ทล
 แกลงแจ้งประพฤติกุศลซึ่งจับตัวนางนกได้อันเป็นอุบาทว์เมืองนั้นได้ให้
 บรมกษัตริย์ทรงทราบทุกประการ พระเจ้าวรมนราชก็ทรงสดับ จึง
 ดำรัสถามราชบุโรหิตว่า บัดนี้เราจับตัวอุบาทว์ได้แล้ว ท่านจะให้
 ทำเป็นประการใดบ้าง บานเมืองจึงจะพ้นภัยอันตรายให้มีความ
 จำเริญสวัสดิ์มงคล ทูลทวงพรพาราชาแผ่นดินได้ความดีเป็นปกติเหมือน
 แต่หลัง ราชบุโรหิตกราบทูลว่า ขอพระองค์จงโปรดให้กระทำ
 การพระราชพิธีเดี่ยวเคราะห์พระนคร แล้วให้ทำแพด้วยไม้ตะเคียน
 กิ่งชบา เอานางนกได้อันกระโปรงให้น้ำทำอาหารบริโภคน แล้ว
 แฉวนประจันตอยไปตามกระแสน้ำไหล กับขอให้เขียนอักษรเป็น
 พระราชบัญญัติห้ามอย่าให้ราษฎรช่วยหญิงเอานางนกได้อันนั้นลง
 ไว้ในบ้านในนิคมเป็นอันขาด แม้แพจะเข้าติดเข้าเกยอยู่แห่งใดตำบล
 ไตใครเห็นก็ให้เลื้อยไต่ลอยไปเสีย จนตกท้องพระมหาสมุทร กับขอ
 ให้เนรเทศนางนกระย้ายัยเดี่ยวจากพระราชอุทยานด้วย แม้ได้กระทำ
 การเดี่ยวเคราะห์เมืองดังนี้แล้ว อนว่าอุบาทว์จัญไรจะอันตรายอัน
 หาย กรงวรมนราชมหานครคงจะคนไปโดยพลันเหมือนเช่นหลัง ทง
 พระองค์ก็จะทรงพระจำเริญ ด้วยพระโชคสถาปนาบริบูรณ์ยิ่งกว่าแต่ก่อน
 สมเด็จพระเจ้าวรมนราชได้ทรงฟังจึงตั้งราชบุรุษอันเป็นชาวพม่าให้

จัดแจงการทั้งปวงกระทำตามราชปรีทิตกราทูลทุกประการ แล้ว
 บรรณกษัตริย์จึงตรัสถามราชปรีทิตสืบต่อไปว่า อินทได้ขึ้นไชรักนบ
 เข้าในหมู่ทิวาชาติ เหตุใดจึงได้เป็นศอวาทวร่ายเห็นปานดังนี้ อนึ่ง
 เสด็จรพสัตว์จำพวกคองๆ ก็จัดเป็นศอวาทวร่ายแรงอีกบ้าง ท่านจง
 บรรยายไปตามตำรับไตรเพทให้เรารู้ฉะฉานด้วยจงพิสดาร ราชปรีทิต
 จึงกราบทูลว่า สัตว์จุตบาทวาทอนเป็นศอวาทวาทานเมืองนมอยู่
 ๒ จำพวก คืออินทได้จำพวก ๑ เป็นสัตว์ ๒ เท้า คือเหี้ยจะกวดอีก
 จำพวก ๑ เป็นสัตว์ ๔ เท้า ควรจะอยู่แต่ในป่าในท่งน้ำ แม้เข้ามาในราช
 ธานีได้แล้ว ก็เป็นศอวาทวาทให้บังเกิดวาทต่าง ๆ ทวทวราชอาณาเขต
 พระนครนั้น ถ้าเขาบ้านและนคมิใด ๆ บ้านนั้นนคมนนคยอนจะเกิดภัย
 อันตรายมีไฟไหม้เรือนเป็นต้น และลักษณะนกได้นมร่างกายฉอม
 สัตว์นั้นชนคกกระด้างหยาบยาวข้งหยกหยย ถ้าถูกเนอมนษยเขาแล้วก็
 เจ็บแลบไปสิ้นนยงค์ อนันใจก็มักกำเริบโทโสวราย มีแต่จะแข่งชก
 ถ้ามานจนคชสัตว์ก็ไม่ละตด แม้ฉะฉานจำพวกใดไปคบหาอยู่ร่วมรังเช่น
 นางนกระย่ายอยฉะฉานแล้ว นกได้กมจคทาเวทียงเยอชนเทยว พดพดอด
 นอดนอยไปต่าง ๆ ด้วยฉะฉานวิโรคคอกเตวร้างยางบัวไบยาวเกสรด้าม
 หาวเป็นอาหาร จึงให้คนปากอยากพดพดอยอยเป็นนค อนึ่งเหี้ยจะกวด
 นนเดามตเป็น ๒ ดน สันดานงวงงนนาใจไม่ยงย่น ถึงมาตรว่าจะมี
 เขามาเลี้ยงให้ประเสริฐเลิศดาดักปานใดก็ สัตว์ชาติว่าเหี้ยจะกวดแล้ว
 ที่จะเจรจาดจจริงนหาได้ไม่ ด้วยว่าฉะฉาน ๒ ดนมแต่จะกวดแต่เป็น
 ชรรวมคา แล้วกพงใจแต่ที่จะชกชนอนนหลับ จนฉะฉานเวลาแล้วงหา
 อาหารบริโรค ทั้งประเวณการดังวาดกไม่เป็นคู้ ๆ กนยงย่น เหมือน

สัตว์บกสัตว์น้ำทั้งหลาย ย่อมปนละวณกันไปโดยน้ำใจมักมาก เพราะ
เหตุดังนี้หนอนสัตว์ ๒ จำพวก คือ นกได้และเหยี่ยวจะกวตณจนได้เป็นสัตว์
อุปมุงคด แม้เข้าบ้านเมืองใดก็เกิดอุปาทว ให้อับคด้วยภยอันตราย
ต่าง ๆ ขอจทรามเบองบาทตังข้าพระองค์กราบทูล เหตุตามกลัต
๒ จำพวกโดยคัมภีร์ไตรเพท ส้มเด็จพระเจ้าวัฒนราชได้ทรงดัดบถัน
วิมตังษา จึงออกพระโษษฐิ์ตรัสสรรเสริญราชปโรหิตว่าท่านมี
ปัญญารู้เหตุการณ์รอบคอบประเสริฐนักสมควรที่เป้นราชปโรหิต
สำหรับแก้กณภยอันตรายอันเกิดกับบ้านเมือง ให้สมณชพรหมณอาณา
ประชาราษฎรได้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยอำนาจปัญญาของท่าน แล้วบรม
กษัตริย์กพระราชทานรางวัลให้แกราชปโรหิตเป็นอันมาก ตงแต่นั้นมา
กรุงวัฒนานครเรศเป็นปกติ บริบูรณ์ด้วยขัญญาหาร ไพโรฟ้าชา
แผ่นดินกัพนจากทุกขภย คือ ไข้เจ็บ ส้มเด็จพระมหากษัตริราชเจ้า
ก็ทรงพระจำเริญด้วยโชคลาภต่าง ๆ มนรชาติชายหญิงอันอยู่ภายนอก
พระราชอาณาเขต สามีภักคพาครอบครัวมาล้พระบรมโพธิ์สมภาร
มากกว่าแสน ทงได้พระยาขยดาร์ศรีเศวตอันเป็นมมงคล เณติมพระ-
เกียรติกรุงกษัตริย์ ดาร์พดจะบริบูรณ์พนเกิดทุกสิ่งทุกประการ

และนิทานนางนกระเรียนซึ่งชานอยกถาจนกควรบคคได้ดัดบ
ตรับฟังจะฟังจำไว้ดังสอนใจ อย่าได้ประพฤคิตนตรงปลายคด ประหนึ่ง
นางสกุณโกญจาจะย้าย้อย เดี่ยวแรงอุตสาหะพาเพียรจนมีวาสนาได้ได้
สร้อยทองวดยทอง แล้วและกลับทำทจริตไปคบมิตรอันเป็นปามิตร
นักปราชญ์ท่านย่อมคิเตยน อันกรรมตาเกิดมาเป็นสัตว์กต เป็นบุคคล

ขณะนั้นพระศรั้มโสดมฺเป็นบิดาก่ออกจากรัดแล้วๆ เจ้าจง
ประพศให้ไคคงถ้อยคำของเจ้าให้จงทุกสิ่ง ครั้นเพลาบังครดหม่มญาติ
แถมมิตรของบิดาต่างกกกลับไปยังบ้านเรือน ในราชราตรวันนั้นมารดา
ชานอยมฺนามชอเวรด จึงให้โอดาทตั้งสอนว่า แม่ผู้เป็นทรกของมารดา
เจ้าจะไปอยู่ในพระราชณเวิคณ์แต่ผู้เดียว ไกลบิตามารดาเจ้าจงอดล้าห
รักษาควทุกเข้าคำอย่าได้ประมาท ครดจะครดระยำเกรงท่านผู้ไคจง

นบอบ แม่จะทำกิจการแผ้วแห่นจประพตจิรติกริยาหมอบคตณ
 ให้เรียบร้อยตอ้งทตอ้งทาง อย่าทำร้ๆ ขวางๆ ให้เขาว่า อย่าทำเช่ๆ
 ซ่าๆ ให้ท่านหัว อย่าประพติตัวเก้อๆ ขวยๆ ให้คนล้อ อย่าทำด๊บๆ
 ล่อๆ ให้เขาถาก อย่าทำโปกๆ ปากๆ ให้ท่านว่ากริยาชั่ว จงแต่งตัว
 ให้งามตอ้งตาคน จงประพติตนให้ตอ้งใจท่านทั้งหลาย จงฝากตัว
 มุนนายให้กรุณา คอยระวังเวลาราชการ อย่าเมินประมาท ให้พระเจ้า
 แผ่นดินตอ้งเรียกหาคอยทำตัวหาควรไม่ อันธรรมดาพระมหากษัตริย์
 ย่อมมีพระราชหฤศมากด้วยกิจการบ้านเมือง ถ้าผู้ใดทำใจเฉื่อยช้า
 จะไปมารับราชกิจมิได้ทันเพลาเนาที่ กรมขุนเคืองจะรงเกยจพระทยเด็จ
 ว่า คนๆ นั้นจะแกต้งให้เลี้ยงานเลี้ยการกหาใช้สอยตอไปไม่ อนึ่งเจ้า
 ถ้าจะรับราชบรรหารหูกให้ไวพ้งจงเข้าใจให้ทุกคำจกัใหม่้น อย่าเอา
 ดั่งนไปเป็นดังนอยาแรวไปให้เกินพระราชบัญญัติ อนันนาพระทยพระ-
 มหากษัตริย์แล้วมากไปตอ้งขตคยมานะ มิตรอนงอชอริกบุคคลใด
 เป็นธรรมดา ถ้าใครจงรักภักตมบัญญัติหยังวพระอชยาศัย จะตอ้งใช้ต้ง
 ใดก็ได้ราชการ กยอมจะชบเลียงให้มยศถาบรรดาศกิด ทงพงพระทยท
 จะใช้สอย ถึงมาตอว่าจจะพลตมตอ้งจตประมาทขาดหนอยเหลือหนอย
 หนงกิด แม่นาพระทยยังเห็นว่าเป็นตอ้งเคตมตตไปบาง แต่อย่างนแล้ว
 ถึงจะผิดมากจนโทษควรจจะชนเคืองเป็นด้าหัด พระมหากษัตริย์กจะยัง
 ทรงคตถึงความตชงมมาแต่หตง เห็นพอจะหยดยงพระทยได้โดยทรง
 พระเมตดา ถ้าแม่ทำขาดๆ เหลือๆ เป็นไปเนองๆ แล้วกคงจะเฉลยว
 พระทยระแวง ว่าแกตงจะให้ออนงอชอริก ด้วยเชอรปเชอว่าด้นาเชอ
 ทรพยตมตเชอเวทมนตรและเชอด แมจะมีต้งผิดเคตกนอยความก่อน

เกาจะพลอยเกิดขึ้นด้วยมานะภยครัย อาจจะตัดความรักความอาลัย
ความเกรงใจความดีให้เด็ดขาดได้เป็นดิน ดังตัดเหวียดตัดปลี เจ้าอย่า
มีความประมาทนะแม่ผู้เป็นทวิภพของมารดา ประการหนึ่งอันพระมหา-
ราชเทพกศพรหมพระذنมก้านดจะฝากดวงดวงเกรง ด้วยว่าเป็นใหญ่
อยู่ในพระราชนิเวศน์วงศ์ถานได้บัญชากิจราชการดังนี้เสร็จ เจ้าจึงดู
ถาเห็นวามากไปด้วยริษยาพยาบาทเคียดขิงหึงหวงมักเกบถ้อยมาร้อย
เป็นความแค้น เจ้าอย่าได้เอาศวเขาพวพ ให้เกิดกลียุคขึ้นเองเบอง
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอนชชาติเดียว ชงมารดาให้โอรสถึงถ่อน
แต่ตั้งละอนพนถนอยน ด้วยเห็นว่าเจาบุญญาเจดยวณลาตรอบคอบ
ราชอบผดชวดอัยกับใจเจ้าแล้ว ชานอยได้สดับกมความยินดี จึงคำนับ
รับคำสอนจำใส่ใจไว้มั่นคง

นางเรวดีนำนางนพมาศเข้าถวายตัว

ครั้นเพลารุ่งเช้าเป็นวันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๓๐ ค่ำ จุลศักราช ๖
ปีมะโรงนศก ถึงวาระกำหนดชานอยจะจากเคหสถานไปอยู่ในพระราช
นิเวศน์เป็นข้าบาทสมเด็จพระวังเจ้า และชานอยมอายนับตามปีได้ ๓๗
ตามเดือนได้ ๑๕ ปีกับ ๘ เดือน ๒๔ วัน ในขณะเพลาเช้าวันนั้นเป็นวาระ
มหาสิทธิโชคฤกษ์ดี จึงท่านมารดาและหม่อมญาติทั้งหลายก็ตกแต่งกรัษ
กายให้ชานอยตามตระกูลคหบดี เจ็ดด้วยเพศพราหมณ์ คือ ให้ได้
ประวัตรธำมรงค์สร้อยหว่า สร้อยข้อมล้ามสาย ทัดจันทรรูทามาศ แล้ว
ชานอยก็มาคำนับลาบิดากับวงศ์าคณาญาติโดยดีจ้เคารพ พระศรี-
มโหสถผู้เป็นบิดากอวยชัยให้พรว่า เจ้าจงไปอยู่เป็นข้าบาทให้ปราศจาก

ภัยอันตราย ทุกข์โศกโรคภัยอันตรายพลั้ง มีค้อย่าได้บังเกิดมีแก่เจ้า
 ดั่งขณะจิตหนึ่งเลย จึงมีความจำเริญสุขทุก ๆ อริยาบถให้ยังด้วย
 เกียรติยศไปทั่วกลปาวสาน อันว่าญาติพงศ์พันธุ์กษัตริย์ต่าง ๆ ตาม
 ปราภรณ์ของตนจะให้เป็นไปโดยความรัก ข้าน้อยก็มิคิดได้มันส์ยินดี
 รับพรได้เคียดแค้นแล้วก็คำนับลา มาชยานระแทะประเทียมกับมารดา
 เล่มเดียวก่นบ่าวไพร่กตตามมาพอส่มควร ครั้นถึงทวารพระราช-
 นิเวศน์ข้าน้อยก่นบนวอนทนาดังเวรเทพดาซึ่งรักษาพระทวารว่า ข้าแต่
 เทพเจ้าผู้มโหฬารได้ทูลทูลจงเป็นสักขีพยาน แต่บรรดาสัตว์ภาพทง
 หลายซึ่งอยู่ในพระราชนิเวศน์วงส์ถาน ข้าพระองค์มิได้คิดคิดเป็นเวร
 ซึ่งชังบุคคลผู้ใดเลย ขอให้ชนทั้งหลายจงอย่าได้เป็นเวรซึ่งชังข้าพระ
 องค์ด้วยอำนาจเทพเจ้าอภิบาลรักษา แล้วข้าน้อยก็ลงจากยานระแทะ
 ดำเนินตามมารดาเข้าในพระราชวัง ไปยังจวนตำแหน่งนั่งแห่งทำ
 จันทนาการภักดีและท้าวศรีราชศักดิ์ได้ภา อันเป็นใหญ่ในชะแม่พระ
 กานต์ ท่านก็เรียกหาให้หนึ่งขงท่อมควร แล้วก็โอบาปราศรัยโดยฉน
 นาคเมตตากรณา ข้าน้อยก็เคารพนบไหวเป็นอันดี ครั้นเพลาชนเฝ้า
 ส้มเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็ถือเอาพานข้าวตอกกับดอกมะลิ ให้ท่าน
 มารดาถือพานข้าวตอก ให้ข้าน้อยถือพานเมล็ดพันธุ์ผักกาด ให้ชาว
 ชะแม่ผู้หนึ่งถือพานดอกหญ้าแพรก ของหาถึงนโลกส้มมคิดว่า เป็นมงคล
 ท่านจึงพามารดากับข้าน้อยขึ้นสู่มขกระดานอันเป็นทเฝ้า ดุเคยรดาชไป
 ด้วยหมู่พระสนมกานต์ เฝ้าทูลธุลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตาม
 ตำแหน่งผู้ใหญ่ผู้น้อย งามประจักษ์ดาวดอมเดือน ขณะนั้นท้าว
 จันทนาการภักดีก่นอมเคียดแค้นกราบทูลเบิกว่า ข้าสร่วมชีพข้าพระบาท
 ออกพระศรีมโหสถ ยศกัมเลศครรไกรหงส์ พงศ์มหาพฤตมาจารย์

ให้เรวดคือครภรรยา นำนพมาศผู้ติดตามถวายเป็นข้าบาทบงกช โดยใจ
 สดงามภักดี ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทอดพระเนตรด้วยมารดาซ้ายน้อยตามพระ
 อัสมาดัย แล้วให้พระราชทานรางวัลพอเป็นเกียรติยศ ดำรัสสั่ง
 ให้ข้ามน้อยนรบริวารอยู่ในตำแหน่งนางพระสนม
 ตั้งแต่นั้นนพมาศน้อยก็ได้เฝ้าแทนคอยสังเกตดูแบบแผนเยี่ยง
 อย่างท่านทั้งหลายซึ่งเคยกระทำราชการต่าง ๆ ที่ถูกต้องตามพระอัสมา
 ดัยอยู่ได้หาวัน

ว่าด้วยพิธีจองเปรียง

พลองการพระราชพิธีจองเปรียงในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นนัก
 ขัตฤกษ์ชักโคลนลอยโคม บรรดาประชาชนชายหญิงต่างตกแต่งโคมชัก
 โคมแขวนโคมลอยทกตระกูลทั่วทั้งพระนคร แล้วชวนกันเล่นมหรสพ
 เล่นลำมราตรีเป็นเยี่ยงอย่าง แต่บรรดาข้าเฝ้าฝ่ายราชบุรุษนั้นต่างทำ
 โคมประเทียบบริวารวิจิตรด้วยลวดลายวาดเขียนเป็นรูปและสีสันฐาน
 ต่าง ๆ ประกวดกันมาชักมาแขวนเป็นระเบียบเรียบร้อยตามแนวโคมชัย
 เสด็จระหงตรงหน้าพระที่นั่งชลพมาน ถวายส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรง
 พระราชอุทิศสักการบูชาพระมหาเกศชาติจุฬามณีในชั้นดาวดึงส์ ฝ่าย
 พระสนมกำนัลก็ทำโคมลอยร้อยด้วยบุปผชาติเป็นรูปต่างๆ ประกวดกัน
 ถวายให้ทรงอุทิศบูชาพระบวรพุทธบาท ซึ่งประดิษฐานยัง
 นมมทานที่ และข้ามน้อยก็กระทำโคมลอยคืดตกแต่งให้งามประหลาด
 กว่าโคมพระสนมกำนัลทั้งปวง จึงเลือกณกาเกศรัศมีต่าง ๆ ประดับ
 เป็นรูปดอกกระมุทบานกลีบรับแสงพระจันทร์ใหญ่ประมาณเท่ากำ-
 ระทะระ ถิ่นแต่พรรณดอกไม้ซ้อนสีดัดให้เป็นลวดลาย แล้วก็เอา

ผลพฤษาตาดาศาติมาแะจําหัดกเป็นรูปมยุระคณานกวิหคหงส์ ให้
 จัปจิกเกดรูปปณชาติอยู่ตามกตบดอกกระมุทเป็นระเบียบเรียบเรียง
 วิจิตรไปด้วยด้อยอมดัดด่างควรจะทอดทศนายนก ทงเดียบแซม
 เทียนรูปและประทปนามนเปรียงเจ็ดด้วยไขข้อพระโค ครนเพล
 พลบค่ำ ส้มเด็จพระร่วงเจ้าได้สดงพระทงษดพมาน พร้อมด้วย
 พระอัครชายาพระบรมวงศ์และพระสนมกำนัลนางท้าวชาวชะแม่ง
 ปวง พราหมณภิกษุสงฆ์สงฆ์เป็นมงคล ชาวพนักงานกษัตริย์
 โคมชัยโคมประเทียบบริวารชนพร้อมกัน เพื่อจะให้ทรงพระราชอุทิศ
 ถักการบูชาพระจุพามณี ฝ่ายนางท้าวชาวชะแม่งถอยโคมพระราช
 เทพพระวงศ์นางวงศ์ โคมพระสนมกำนัลเป็นลำดับกันลงมา ถวายให้
 ทอดพระเนตรและทรงพระราชอุทิศ ครนถึงโคมรูปดอกกระมุทของ
 ชาน้อย ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรพลางทางครัสสมว่า
 โคมถอยอย่างงามประหลาดยังหาเคยมีไม่ เป็นโคมของผู้ใดคิดกระ
 ทำ ท้าวศรีวิราชศักดิ์ได้ภักการบบังคมทูลว่าโคมของนพมาศคิด
 พระศรีมโหสถ ครนได้ทรงทราบก็ดำรัสถามชาน้อยว่าทำโคมถอยให้
 แปลกประหลาดจากเขยงอย่างดวยเห็นเหตุเป็นดงๆ ชาน้อยก็บังคม
 ทูลว่าข้าพระองค์ดำคณ ใจคิดเห็นว่าเป็นนกขดฤษณเพญเดือน ๑๒
 พระจันทร์แจ่มแสงปราศจากเมฆมดทิน อันว่าดวงดอกชาติโกสุม-
 ปทุมมาดัยมแต่จะแบ่งบานกลีบรับแสงพระอาทิตย์ ถ้าชาติอบดเหล่าใด
 บานผลกาเกดรับแสงพระจันทร์แล้วก็ได้ชื่อว่าดอกกระมุท ข้าพระองค์
 จึงทำโคมถอยเป็นรูปดอกกระมุท ซึ่งบังเกิดมอยุยนนมทานที่
 อันเป็นที่พระบวรพุทธบาทประดิษฐาน กับแะรูปมยุระคณานก
 วิหคหงส์ประดับ และมีประทปเปรียงเจ็ดด้วยไขข้อพระโคถวายในการ

ทรงพระราชอุทิศ^{๒๕} ครั้น ด้วยจะให้ถูกต้องสมกับนักขัตฤกษ์วันเพ็ญ
เดือน ๑๒ พระราชพิธีของเปรียง โดยพุทธศาสน์ได้ยศศักดิ์ ครั้น
สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงสดับ ก็ดำรัสว่าขานอวยนมนัญญาณลาดสมท
เกิดในตระกูลนักปราชญ์ กระทำถูกต้องควรจะถือเอาเป็นเยี่ยงอย่างได้
จึงมีพระราชบริหารบำเหน็จด่าปลื้รรว่า แตนล่บไปเบองหน้า โดยลำดับ
กษัตริย์ในสยามประเทศ ถึงการกำหนดนักขัตฤกษ์วันเพ็ญเดือน ๑๒
พระราชพิธีของเปรียงแล้ว ก็ให้กระทำโคมลอยเป็นรูปดอกกระมุท
อุทิศสักการบูชาพระพุทธบาทนัมมทานที ครอบทั่วทุกปาด้าน อันว่า
โคมลอยรูปดอกกระมุทปรากฏมาจนเท่าทุกวันนี้ แต่คำโลกสมมติ
เปลี่ยนชื่อเรียกว่าลอยกระทงทรงประทับ เหตุคงนขานอวยนมน
นพมาศถึงซึ่งมขอเลี้ยงปรากฏอยู่ในแผ่นดินได้อย่างหนึ่ง

อันราชประเพณีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยทรงประเพณีมาแต่ก่อน
ถ้าทอดพระเนตรสักโคมลอยโคมแล้ว ก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่งไปถวาย
ดอกไม้เพลิง บูชาพระรัตนตรัยทุกพระอารามหลวง บรรดาที่อยู่ริมฝั่ง
น้ำจนรอบกรุง ทรงทอดบังสุกุลจุฬ ทรงแรงพระราชอุทิศถวายพระ
ภิกษุสงฆ์จนฟังปรารภนานนคดย แดงกทรงทอดพระเนตรทรงฟัง
ประชาชนชายหญิงร้องว่าเดนนกขัตฤกษ์เป็นการมหรรพ์ต่างๆล้ำราญ
ราชหฤทยทงล้ำราคร และเมื่อจะเสด็จขึ้น ลางทกคาวตเรียกพระ
อัครชายา พระบรมวงศ์ลงเรือพระที่นั่งไปด้วย บางทกถึงให้นางบำเรอ
สำหรับขับร้อง และนางพระสนมผู้สนิทไปลงเรือพระที่นั่งตามเสด็จ
และในราตรชน ๑๔ คาวนนั้น สมเด็จพระร่วงเจ้าทรงลอยโคมแล้ว
ก็ลงเรือพระที่นั่งขอประพาสแสงจันทร์เสด็จด้วยนางบำเรอ จึงมีพระ
ราชบรรหารคาวตเรียกให้ขานอวยนลงเรือพระที่นั่งไปด้วย ครั้นเสด็จ

ไปถึงหน้าพระอารามแห่งใดชาวพนักงานก็จุดดอกไม้เพลิง พุ่มพะเนียง
พลูระทากะธางแสงสว่างกระจ่างจับผนังหลังคาพระวิหารการบูรเย็น
อร่ามงามชวนน้ำจิตให้ประสาธศรัทธาเลื่อมใสได้มั่นคง ทั้งนำชม
เรือนมาผ่านถึงสุดประดับด้วยโคมปักโคมห้อยสว่างไสว จอดเรียง
รายถวายให้ทรงจบพระหัตถ์ มีทุกท่าพระอารามหลวง และหน้าบ้าน
ร้านแพเหล้าตระการตงหลาย กัดตกแต่งห้อยแขวนโคมประทีปพวง
บุปผามาลัยผูกกระใบศรีต่าง ๆ ตั้งโต๊ะแต่งเครื่องตั้งการบูชาประพาด
กันทั้งสองฟากผนัง แสงสว่างคจทวาวนเดียวรายด้วยนาวาประชา-
ราชูรตม์ของกลองขับร้องเพลงเกรินเพลงกรายไชยไชยให้ชำชมเดือน
ทงดนตรีดัดสังคต อันเหล่าเรือประเทียบท่าพระยาพระหลวงก็แห่
ผ่านถึงสุด ไปเที่ยวทอดถวายพระสังฆเจ้าในพระอารามต่าง ๆ ถ้วนแต่
แต่งกรรกายนุ่งผ้ารัดครหมัดแดงดุกแดงแฉกแซมซ้องผดด้วยพวงผกา
เกสร แสงพระจันทร์จับนวลหน้าลออเอี่ยม บางก็ขับเพลงพินเพลง
แพนเพลงดริยางค์โห่ชวนดำเนินยั้งเดิน่านาพังพัง สัมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวทรงทอดทศนามหาสนเณรนักชดฤกษ์ดำราญราชฤทัย จึงดำรัส
ให้ข้าน้อยนพนธ์ผูกกลอน เป็นเพลงขับให้นางบำเรอร้องถวายในขณะ
นั้น ข้าน้อยให้คิดเกรงพระราชอาญายังนัก แต่อดคำให้แจ้งใจนิพนธ์
กลอนว่า

๑ ข้าน้อยนพมาศ	อภิวาทบาทบงส์ด้วยจงจิต
ยังนิพนธ์กลกลอนอ่อนความคิด	อันชอบผิดของโปรดซึ่งโทษกรณี
เป็นบุญตัวได้ตามแต่จประพาส	นักชดฤกษ์ประชาราชูรต์ไมตรี
สว่างไสวไปทั่วทงนคร	ทิมมพรก้แจ่มแจ้งแสงจันทร์เอย ฯ

๑ หน้าแค้นดำราญจิต ทงดิบทศรุ่งเรืองดั่งเมืองสุวรรณ
 ดั่งสารแต่พระสนมกำนัล มิได้เห็นเป็นขวัญนิยนา
 แม่เสด็จด้วยทนต์บดตงกษาน เหวออย่างนและเจ้าจอมมาพร้อมหน้า
 จะชวนกันเกษมเปรมปรดา ขอประทานโทษาช้าน้อยเอย ฯ

สมเด็จพระร่วงเจ้าได้ทรงสดับกถกถอนดั่งนั้น ก็แยมพระโอรส
 ทรงพระสรวล แล้วดำรัสว่าช้าน้อยยกถากถาว จะให้พาพวกพ้องมาเทียบ
 ดุการนักษัตฤกษ์เด่น โดยน้ำใจคิดเห็นว่าจะได้ผลได้ประโยชน์ดังฤ
 ช้าน้อยกทูลสนองพระราชนิพนธ์ว่า ข้าพระองค์ได้เห็นเรือประเทียบ
 ท้าวพระยา ถ้วนแต่ตกแต่งเนื่อตวงนึ่งหมัดสั้นต่าง ๆ ประกวดกันดึก
 งดงาม อันพระสนมกำนัลทงปวง ย่อมได้รับพระราชทานสรรพเครื่อง
 อุดการารภรณ์ทวกัน และเมื่อมิได้ตกแต่งกรัษกายในการนักษัตฤกษ์
 แล้ว ก็จะต้องทงให้เคราหมองเดี่ยวสั้นอนตรชานเดี่ยวด้วยสั้นรัก ชน
 ชอว่าเป็นสัตว์มอสรียยศแล้ว ย่อมรักใคร่ในการทจะตกแต่งกายา
 ทกตัวคน ถึงจะตกแต่งอยู่ในพระราชสถานสักร้อยครั้ง ก็ไม่สบายใจ
 เทาได้แต่งในการออกหน้าแต่ครั้งหนึ่ง และนักษัตฤกษ์จะมกับละคร
 กราว ช้าน้อยอยากจะได้ใครได้เห็นทว ๆ กัน จึงกถากกราบทูลด
 สมเด็จพระร่วงเจ้าทงคชณภาพในความเรองน ดำรัสกจอนันโดย
 พระราชโอรสว่า ครนบงควรกับเพลาแล้วก็ได้เสด็จกลับยังพระราช
 นิเวศน์ จึงมีพระบัญชาสั่งชาวพนกงานทงหลายว่า ยังนักษัตฤกษ์
 ดองราตรี เราจะไปเที่ยวประพาดเล่นด้วยนาวาชาน ท่านจงเตรียม
 การไว้ให้พร้อม ฝ่ายพระสนมกำนัลครนได้ทราบว่าจะได้ โดยเสด็จ
 กยณดปรดา ไม่ว่าเป็นเหวออย่างนของผู้ใด แต่เพลาเย็นต่างก็จัดแจง
 แต่งกรัษกาย นึ่งหมัดฝาดขัดพัสตรฝาดสุวรรณพัสตรปักด้วยเครื่อง

[illegible]

สันมก้านัด ต่างบันเทิงเริงร่นด้วยได้เห็นได้ฟังห่มหาชนชาวพระนคร
 เล่นการนักษัตฤกษ์ทั้งได้ตกแต่งกริชกายประภคณ ครึ่งนสนมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวได้ทอดพระเนตรดูหาดวงหาดนหาดวงนางสันมก้านัด แต่ง
 กายงามกว่าแต่งตามธรรมดา กฟงพอพระราชหฤทัย จึงพระราชทาน
 เครื่องอลงการภรณ์พรรณนางงามผำห่มดวนแต่อย่างดมคาศ เพิ่มเติม
 ให้ทูกหน้าคนนาง ข้าน้อยได้รับพระราชทานต้องเท่า พระสันม
 ก้านัดทองปวงต้องเป็นคนใหม่ ดังแต่นั้นมาถึงพระราชพิธีของเปรียงแดง
 สนมเด็จพระร่วงเจ้าเกิดจทรงประพาศการนักษัตฤกษ์พร้อมด้วยนางใน
 ทุกครั้ง จนได้เป็นตำราว่าเกิดขึ้นด้วยบุญญาข้านอยนพมาศ อันว่า
 ห่มพระสันมก้านัดทองหาดยกลมมาจตรกใครข้านอยด้วยเหตุต้องประการ
 คือพระเจ้าแผ่นดินชุบเลี้ยงได้มอกลนนประการหนึ่ง คือเห็นความดี
 ของข้านอยนนประการหนึ่ง แด่นมาข้านอยก็ได้ทำกิจราชการรับ
 ใช้สอยในสมเด็จเจ้าอยู่หัว ทงวดำละคนเคยกับพระสันมก้านัด
 สนมพระราชนิเวศน์

ว่าด้วยพิธียาปวดยและพิธีปรวดย

ครนถวงมาถึงเดือนฮาย กาลกำหนดพระราชพิธียาปวดยและ
 ตรีปวดย เป็นการนักษัตฤกษ์ประชุมห่มประชาชนชายหญิงยังหน้า
 พระเทอดถ่านหาดวง บรรดาห่มชะแม่นางในทองหาดยกลตกแต่งกริชกาย
 ไปตามเสด็จสมเด็จเจ้าอยู่หัว ดโถงนางกระดานล่าคนว่าแดง และ
 ทักนาศพอพราหมณ์แห่พระอิสริวรพระนารายณ์ในเพลาราตรี ณ พระ
 ทงงไชยชุมพล เกษมศานต์ตำราญใจถ้วนทุกหน้า เป็นธรรมเนียม
 พระนคร

เดือนยี่ถึงการพระราชพิธีบวงสรวงเสกเถลิงพระโคกนเคียงเป็นนักษัตฤกษ์ หม່นางไน้ได้ขุดขั้วหว้า พังดำเนินยี่งว่าวร้อง
เล่เนาะฉนฟ้าไปทงทวารวศ

ว่าด้วยพิธีชานยี่เกาะห้

เดือน ๓ ประชุมชาวพระนครเล่เป็นนักษัตฤกษ์พระราชพิธีชานยี่เกาะห้ชนชาวเขาดาน ล้มเค็จพระเจ้าอยหัวเล่คจ ญ พระพลชัย ให้พระสนมกำนัดนางระบำนางบำเรอ ทมรูปสัตว์ลัดเป็นอนงาม แต่งควไ้เล่อย่างเทศอย่างมลาย ออกชักระแทะทองระแทะเงินระแทะดีต่าง ๆ เป็นคู่ ๆ กัน ๓๐ คู่ ลากพ่อนชาวเขาดานอันแควดวงด้วยราชวศฉัตรขง มพदानห้อยยอยด้วยพวงบปผามาตย และการมหรสพก่เงินระเบงระบำจิรแทงเชนนางกระอผวแทงควาย หกคะเมนไ้ลวดลอดบ่วงรำแพน เล่ยงชองกลองน้ฉ่นน่านเทงใจ แล่ชาวพนังกานก้นำพระโคศักราชโคกระวินเข้ามาเทียมเกวียน พรหมณาจารย์ถือประทกเงินอาณมนตร์ขับพระโคให้บายบาทเวยนนวดข้าว ครันล้าเร่เจเป็นดังเขปแล่ว นายนักการพระสร้ดัดก่ดั่งฟางขนไปกองไว้ไนยัญกระลาภุณท์ จ้งพระครพรหมพรคพชบชาลัมทชพระเพลิงด้วยลัคนชของหอม อานอศักรเวทโหมกณทบนดอยเล่ยงดั่งขล้ามวาระแล่ว จ้งเชิญพระเพลิงออกจุศเผาฟางและข้งข้าว ล้มมุติว่าคดอกท่งเผาป่ากันอุบ้ทวฉญโร

ว่าด้วยพิธีสัมพัจฉรฉินท์

ครนเดือน ๔ ถึงการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์โลกดัมมุติเร่ยกว่า
ครุช ฝ่ายพุทธศาสน์ ชาวพนังกานกตงบาตรนาบาตรทรายจับด้าย

มงคลสูตรได้ตั้งไว้ในโรงราชพิธีทั้ง ๔ ทิศพระนครและในพระราชนิเวศน์
 จึงเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรมาประดิษฐาน อาราธนาพระมหาเถร
 นเถร ผดัดเปลี่ยนกันมาจำเริญพระปริตร ในโรงราชพิธีทุกตำบล
 ดันทองทวารวตรสามวาร และด้ายมงคลสูตรนั้นชาวพนักงานแจกให้
 พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน เมื่อนพระมหาเถรเจ้าจำเริญ
 พระอาฏานาฏิยสูตรในราตรี หม่อมท้าวบริวารผู้ใหญ่รอบพระนคร ฝ่าย
 พราหมณาจารย์ประชุมกันผูกพรตกระทำกรพระราชพิธีในพระเท
 วสถานหลวง ตั้งเครื่องพลกรรมตั้งเวียงวงศรวงพระเทวรูปทั้งมอด
 มีพระปรเมศ্বরเป็นต้น แล้วก็เปลี่ยนเวรกันอ่านอาคมในทวารวตร
 ทั้งสาม ครั้นถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำเพลาบ่ายชายแฉ่ง พระครุพรหมพรตพิธี
 กับข้าพพราหมณ์ทั้งหลายก็เชิญจุดโลกปาดเทวรูปขึ้นเสด็จงาให้เข้า
 มายังโรงราชพิธีในพระราชนิเวศน์ กระทำบทกษณัตถวาระสามรอบ
 แล้วพราหมณาจารย์ทั้งหลายก็มาทาทนบุญจางคิกคัต ในสำนักส้มเค็ด
 พระสังฆราชา เสร็จแล้วก็แห่พระเทวรูปทั้ง ๔ ออกไปประดิษฐานไว้
 บนเกย อันกระทำให้หน้าโรงราชพิธีทั้ง ๔ ทิศพระนคร ครั้นเพลา
 พลบค่ำสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จ พร้อมด้วยพระราชเทพและพระ
 บรมวงศานุวงศ์ท้าวชะแมจาช่า ยังหน้าพระลานด้านประจิมทิศโรงราช
 พิธีในอันมีมานกงก้าง สว่างไปด้วยแสงโคมประทีปชวาลา ทรง
 สถิตในมาพกดาดเพดานผ้าขาวเป็นพระที่นั่ง แล้วก็ทรงลงมาท
 นบุญจางคิกคัต พร้อมด้วยหม่อมเจ้าฝ่ายหน้าฝ่ายใน ต่างลำดับฟั่ง
 พระมหาเถรเจ้าจำเริญพระรัตนสูตรและพระอาฏานาฏิยสูตร โดยดั
 เคารพ ชาวพนักงานฝ่ายทหารก็ยิงปืนน้อยใหญ่รอบราชธานี สำหรับ
 ขับภุมบีคำจันต้นราชวาทรี นับได้ ๓๐๘ ครั้งวันนั้น ครั้นรุ่งขึ้นเป็น

วนต้นปักทรงปรนนิบัติพระมหาเถรเจ้าด้วยของคาวหวานอันประณีต
 ถวายใคร่จืดบริวารดมณเฑียรทุกพระองค์ แลวกตงกระบวนแห่เป็น
 บัญญพยุหะ หมู่ทหารแต่งกายได้เสื้อหมวกดีต่างๆ ถือขงฉานขงชาย
 สรรพศีลตราวศรมมือ ประดับด้วยเครื่องพระอภิรมย์และกลอง
 อินทเทรแดรสังข์มโหระทึกก่งดาดดาบแฉ่ง จึงเชิญพระพุทธรูปปฏิมา
 ขนทรงพระราชยาน มัณฑกรงบงพระสุริย์ อาราธนาพระมหาเถรเจ้า
 ทงหลาย ขนดัดยานราชรถและรถประเทียมเรียบเรียงกระบวนแห่เป็น
 เป็น ๕ กระบวน ประเ้าพระพุทธรูปและโรยทรายรอบพระราชนิเวศน์
 หนึ่งกระบวนหนึ่ง รอบพระนครตามท้องดัดถดมารคนน ๔ กระบวนเป็น
 ดั่งางามข่งนั้ เหล่านักเลงก็เดินมหรสพเอ็กเกริกดม โขขบ้านเมือง
 เป็นการนักขัตฤกษ์ บรรดานักปราชญ์ราชูรชายหญิงก็แต่งคัณงั้หม
 ประดับกายอาโง่ พวกนักมาเที่ยวดแห่ตงาน นมัสการพระในวนต้นปัก
 และชนปีใหม่เป็นอันมาก และหม้พระดนมก้านฉนางในทงหลาย ก็
 ประดับกายด้วยเครื่องสรรพาวรณ์ตามเล็ดจลัมเด็จพระร่วงเจ้า ออก
 ทางท้องฉนวนวัดหน้าพระธาตุ ถวายข้าวบิณฑบาตพระรัตนตรัย
 แด่พระ โคมดริยางคคณตวรขบร่ง พอนรำดม โขชพระพุทธรูปปฏิมากร
 โดยนิยมดงัน

ว่าด้วยพิชคเสนทศสุวรรณ

เดือน ๕ ถึงการพระราชพิธีฉนวนใหญ่ ประชุมหม่มขมาตยาฝ่าย
 ทหารพอเรือนาวพระยาพระหลวง ผู้รงเมืองครองเมืองเอกโทตรัจฉวา
 และขวงเมืองกงเมืองปากไต้ฝ่ายเหนือ บรรดาเป็นเมืองชนออก และ
 เศรษฐมืหม่มทพในตระกูลต่างๆมากกราบถวายบังคมดมเด็จพระร่วง

เจ้าพร้อมกัน ต่างถวายเครื่องราชบรรณาการ เป็นต้นว่าดอกไม้
ทองเงินเครื่องราชูปโภคอันประณีตและเป็นแก่นสาร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เสด็จออก ณ มุขเด็จพระที่นั่งอนันทรภิเมศ
ชาวพนักงานประโคมแตรสังข์กลองมโหรีทก จึงพระศรีมโหสถบิดา
ข้ามนอนทอนแต่งรักษากายตามตำแหน่งศัปรหมหัตถ์ ชนสถิตนั่งเหนือ
ตั่งอันหุ้มด้วยแผ่นเงิน น้อมเศียรศรีโรตม์กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว ทูลเบิกนามท้าวพระยาพระหัตถ์ในกรุงนอกกรุง และเศรษฐี
มโหสถบรรดาถวายเครื่องราชบรรณาการให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรง
ทราบได้พระบาททรงกษัตริย์กับพระราชปฏิภาณฉลองพระโอรสโดย
ข้อพระราชประดิษฐ์การปราศรัย แล้วถามาตย์ทงมอดลันดวาระสามคาบ
ครั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำเนิรแล้ว ชะเนนชาวพนักงาน
ระเบงกว่าชบรียงให้ท้าวพระยาทงหลายทอดทศนาจนดินเพลาเตียง
เป็นประเพณีพิสดารใหญ่ ชาวพระสนมกำนัลคองร้อยกรอง ร้อย
บุปผชาติเป็นรูปตั้งฐานต่างๆ ได้เมียงหมากถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ให้ทรงพระราชทานลูกช่นซึ่งมาประสมกัน การอนนทเป็นกรนางใน
ทงปวงกระทำประภคณมอกนทกๆ ครัง แดกอนชานอยกยงหาเคย
กระทำไม แต่ทว่าเคยได้เห็นได้ฟังว่าทงหลายร้อยกรองดอกไม้
เป็นรูปถึงลัทธิคฤบาททวิบาทชาติมีจนามตามต ชานอยจึงเลอกพรณ
บุปผชาติทมด่อนเหลอง มีดอกการะเกดและดอกกรรณิกาเป็นต้นมา
คคกรองร้อยเป็นรูปพานสองชนรของชน แดวกชอนดลประดับดอกไม้
ดัดแดงดขาวและดต่าง ๆ แกกอนประดานกันเป็นระยาระบาย จึงแต่ง
เมียงหมากอบรมด้วยเครื่องหอม ไล้ดงในชนมิตาชายดอกไม้ปกคลุม

ครั้นแล้วก็นำชนธวายเป็นเศียรพระเจ้ายักษ์พร้อมกันกับพวกมาลา
 พระสนมกำนัลทั้งปวง เศียรพระเจ้ายักษ์เดินทรงทอดทศนาทวไป
 ครั้นทรงเห็นพวกดอกไม้รูปพานชั้นหมากของชานอายน กษัตริย์ราช-
 าชณาธิบดี จึงดำรัสว่า อินคนมปัญญาแล้วจะกระทำการสิ่งใดก็ถูกต้อง
 เป็นที่จำเริญใจจำเริญตาหมู่ชนชายหญิง อินดอกไม้ร้อยรูปพาน
 ชั้นหมากนี้ ควรจะเป็นแบบอย่างไว้ในแผ่นดินได้ จึงดำรัสสั่งชาว
 พนักงานให้ยกพานชั้นหมากไปตั้งให้พระยามหาอุปราชบริโศก และ
 ดอกไม้ร้อยรูปต่าง ๆ ของนางในทั้งหลายนั้นโปรดให้พระราชทานหมู่
 มุขมนตรีทั้งสองฝ่าย แล้วเศียรพระเจ้ายักษ์ทรงประกาศศีลสาปสรร
 ว่า แค้นสืบไปเบื้องหน้า กษัตริย์กต คหบดีเศรษฐีและตระกูลทั้งหลาย
 กต ทอทุกราชชานนคัมคาลัยภาษา แม้นผู้ใดจะทำการรับแขกเป็น
 การสำนัใหญ่มีการอาวาทวิวาหมงคลเป็นต้น จะร้อยกรองบุปผชาติ
 ไล่เมียงหมากคู่แขก ก็ให้ร้อยกรองเป็นรูปพานชั้นหมากดั่งนี้ หรือ
 จะเอาสิ่งใด ๆ กระทำได้เมียงหมากกต ก็จงกระทำเป็นพานมณฑล
 รองขึ้นให้เรียกนามว่าพานชั้นหมากกราบถนัดปาน หาดดั่ง
 พระมหากษัตริย์ราชเจ้าสืบ ๆ กันมา จึงได้มีพานพระชั้นหมากเป็น
 พระเครื่องตน และมีพานชั้นหมากสำหรับรับแขกต่างเมือง ฝ่ายตระกูล
 นรชนชาติปราชายาหญิงทั้งหลาย มคหบดีและเศรษฐีพราหมณาจารย์
 เป็นต้น ผู้ใดกระทำการอาวาทวิวาหมงคล ก็ย่อมตกแต่งเมียงหมาก
 และของบริโศกต่าง ๆ ไล่พานไล่เตียบนับด้วยสิบด้วยร้อยไปประชุม
 รับแขกและบวงสรดวงเคียงดั่งกัน ก็เรียกนามตามราชบริวารสรรสาป
 ว่ากระทำชั้นหมาก จนเท่าถึงกาลทุกวันนี้ อันว่าชานอายนพมาศคิด
 กรองร้อยพวงผลาเกิดเป็นรูปพานชั้นหมาก ต้องพระราชอัชฌาศัย

สมเด็จพระร่วงเจ้า ก็ได้รับพระราชทานตั้งการะวางวัดเป็นอันมาก
แล้วกถึงซึ่งมีชื่อเสียงปรากฏอยู่ในแผ่นดิน

ครั้นเพดาบ้ายชายแฉ่งในฉนั้น พระมหाराชครพราหมณพฤติ
บาศราชมรมหงส์ ก็ประชุมหมู่พราหมณพฤติบาศในสถานพระเทว-
กรรม บันดอเสียงดังชมชานนุษย์บาศบวงสร่วงพร้อมด้วยพระยา
พระหลวง นายทหารช่างทหารม้า ต่างไปรยปรายข้าวตอกดอกไม้
สมิทธิดังเวพระเทวกรรมของกษัตริและบวงบาศ โดยคำรับพระคช
กรรมคเชนทรตำนาน ครั้นเพดารุ่งเข้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เล็ดจออก ณ พระที่นั่งไชยชมพล พร้อมด้วยพระอัครชายาพระราช
บรมวงศ์และพระสนมกำนัลนางท้าวชาวชะแม่อันงามด้วยตกแต่ง
กรัษกายนุ่งห่มประกวดกัน หน้าพระที่นั่งก็ละพรงพร้อมมาตยาเข้าเฝ้า
นงนพพานมาหาชน เป็นหล่นดตามผู้ให้เบื่อนอย อันว่าประเทยบทาว
พระยาทงหลายฝ่ายทหารพอเรือนต่างแต่งตัวมานั่งเป็นพวกเป็นเหล่า
กันตามระวางช่องด้มาหน้าพระกาลค่าดหลวง คาดเพดานผ้าขาวรม
แฉ่งพระอาทิตย์ และวิถีทางทองตำนานในนางเรียงนั้น ก็แน่นนค
ไปด้วยหมู่ราชฏรประชาชายหญิงนุ่งห่มแพรม้วนตกแต่งตามตระกูล
ของตน ต่างคอยทอดทศนาชบวณแก้คเชนทรตำนาน ฝ่ายพระคร
พราหมณพฤติบาศก็เบิกโชนทวาร เดินชบวณให้ช้างอันทรงพระ-
เทวกรรมนำรมาตามวิถีทองตำนานหน้าพระที่นั่ง งามทหารเดิน
แห่ฉวนแต่ได้เลื่อหมวกด้ต่าง ๆ ถือชงฉานชงชายไม้ได้ด้้อมชนศร
เลี้ยงกลองอินทเทรแตรดังดังเล็นารัดนั้น เดียรคาศด้วยกระซัง
กลองกลดเครื่องคชาฉลอมเกยรติ พระยาช่างระวางต้นเดินฉานงาม
ด้วยลักษณะรูป มีเผือกฉ้ามตระกูลเนียมฉ้ามตระกูลฉัมพงค์สุประคิษฐ์

ตามพระชุม ปราสาทอันวดยกมทบษปะทนต์ไอยราทงดาร์ทรงพระคชา
 ราชทงเคนตะพิต ถ้วนประคตด้วยเครื่องคชาภรณ์ดีพรรณพิจิตร
 อินนายจ่านำประจำคชพลายพงทงมวดหมัดอัสแดงแดงตัวดังงาม
 อาโอง ถ้อยขอเกราะง้าวขอไม้เท้าชอกตะเม็ด ขบวนดาร์ชัยมนม
 ช้างนำช้างแทรกช้างผะชดชายให้บารุ่งงาผัดพาพ้อแพนถวายน้า
 พระทง แลวกเดินขบวนแห่มารววงค่นมาเป็นชนคตถ้วนประคตด้วย
 เครื่องอาชาสุวรรณีใด มีจ่านำประจำจูงประจำคตแต่งตัวสละได้เลื้อ
 สแดงโพกผ้าฉลิตถือนทองเกาทันตแต่หอกชด บางกชให้พยศ่าย
 บางกชขบควบ อันว่าคชสารและอศิศรแต่ละด้วยอมงามรูปและงาม
 เครื่องแต่งจำเรญตายนก ดมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตรขบวน
 คเชนทรถนาลำราญราชหฤทัย ทงพระอัครชายาบรมวงศาพระถน
 กำนัล ท้าวพระยาข้าเฝ้าชาวประชาราชฐรทงหลายตางเรึงวันขึ้นชม
 พระบรมโพธิ์ธรรม เป็นการนักษัตฤกษ์คเชนทรถนาลำทิวาวัน
 และวันเป็นประถมนั้น เติพระยาช้างและมารววงค่น วันเป็นคำรบ
 สอง เติช้างมารววงวิเศษ วันเป็นคำรบสาม เติช้างมารววงเพรียว
 ครนเพลาตะวันบ่ายชายแฉ่งและราชราตรชาวพนักงานก็เดิน
 เพดงไก่อ้าข้าหังสและหนังร่า จุดดอกไม้พุ่มพะเนียงพลูระทากระถาง
 เป็นการมหรสพดมโภชพระเทอกรรมทหน้าพระเทอดถ่านหลวง เป็น
 ธรรมนิยมถวนคำรบสามราตรตามคำรบ

ครนถึง ณ วันพระบรมทินกรจจากมินราศีประเวศขันธเมษราศี
 เถลิงศกชนบใหม่ แต่บรรดาข้าเฝ้าพระบาททงฝ่ายหน้าฝ่ายใน ก็ประชุม
 พร้อมกันรับพระราชทานนาพระพิม ดมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดาร์ดังเจ้า

พนักงานโปรดให้พระราชทานเงินประจำปีและพัสดุราภรณ์ แก่พระ
ราชวงศ์ท้าวพระยาข้าเฝ้าทั้งสองฝ่ายในกรุงนอกกรุงตลอดลงไปจน
ไพร่ประจำของ ทั้งพระส่นมก้านัดท้าวชาวชะแม้อำมาตามตำแหน่ง
ฐานาศักดิ์ถ้วนทุกหน้า เสร็จการพระราชพิธีส่นมใหญ่ดังนี้

ว่าด้วยพิธีแรกนา

ครั้นถึงเดือน ๖ เป็นการนักษัตรฤกษ์ในพระราชพิธีไผ่สาจรด
พระนังคัล จึงพระครูพรหมพรตพิทักษ์บรมหงส์ประชุมพราหมณ์
ผูกพรตอัญเชิญพระเทวรูปเข้าสู่โรงราชพิธี ขันแฉวงด้วยราชวดี
ฉัตรธง ธน ท้องทุ่งตระหนักรวดหน้าพระตำหนักข้าง ครั้นถึงกำหนด
วันอุดมฤกษ์วันอาทิตย์เป็นวันสำหรับกระทำการมงคลการแรกนาขวัญ
จึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเครื่องต้นอย่างชัดพระแสงกัน
หยัน เสด็จทรงพระอิสริยยศเป็นพาหนะยานพร้อมด้วยพระหลว
งขนหม่นนายทหารมาประจำข้อศักร โดยเสด็จพยุหยาตราขบวนเพชร
พวง และพระอัครชายาพระราชวงศ์พระส่นมก้านัด เล็กแต่ทศของ
พระราชหฤทัยให้โดยเสด็จถ้วนแต่ตกแต่งกรัษกายอย่างนางเขยน ขัน
รถประเทียบตามไปในขบวนหลว ครั้นเสด็จถึงพระพลาประทับ ณ
ตำหนักข้าง จึงคว่ำส่ตั้งออกญาพหลเทพยธิดให้เข้าสู่โรงราชพิธีถ
เอาพัสดุราภรณ์เพศษัตริย์ แต่งกายอย่างลูกหลวงเขยงด้วยอติธริย
ยศในวันเดียนั้น มัชพพราหมณ์บนตอเตียงตั้งขและโปรยข้าวตอก
นำหน้า และเมื่อออกจากโรงราชพิธีนวกแห่ด้วยกระซังมั่งสุรย์ ครั้น
เข้าสู่มณฑลท้องตระหนักรวดพระนังคัล ชาวพระโคกน้ำพระโคกสุภ
ราชมาเทียมไถทอง พระครูพรหมพรตพิทักษ์กมอบยามไถและประคก

ทองให้ออกญาพลเทพย์ ออกญาพลเทพย์กราบถวายบังคมส่มเด็จพระเจ้าแผ่นดิน แล้วกราบยามไถ่ไม้ประทักษิณว่าออกพระศรีมโหสถ
 ยศกมเดศครรไกรหงส์ผู้เป็นบิดาขานอวยน ท่านแต่งรักษายบวิสุทธ
 ศกตพัศตราภรณ์ พร้อมเครื่องอัฐพรตเป็นพราหมณ์มหาศาล
 ประเสริฐศักดิ์ ถิ่นเอาไถเงินอันเทียมด้วยพระโคเศวตพระพร จึงออก
 พระวชิระเศษฐาอันบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัตินับเข้าในมหาศาล ท่าน
 แต่งกายอย่างคหบดีถือนาฬิกาอันหุ้มด้วยผ้าดกมพลงแดง เทียมด้วย
 พระโคกระวิน กับทั้งไม้ประทักษิณ พระโหราจารย์กัณฐ์ของชัยประโคน
 ตรียางคนตรี นายจ่านาคัจจุพระโคสุธรราชอันเทียมไถเอกร ซึ่ง
 ออกญาพลเทพย์ขบถถอนน บายบาทดำเนินจรดพระนังคัลเวณซ้าย
 ไปขวา ไถโทออกพระศรีมโหสถดำเนินทั้งสอง ไถศรีพระวชิระเศษฐา
 ดำเนินที่สาม ตามกันเป็นลำดับ พร้อมด้วยพ่อพราหมณ์ปรายข้าวดอก
 ดอกไม้บันดูล้อยลงดังขี้ดไม้บดเทาะวนำหน้าไถ ชุนบริบูรณ์สัญญา
 กับนายนักการนาหลวง แต่งตัวนั่งเปลาคาดประคดได้หมดถ่วงถ้อย
 กระเข้าไพรปรายหว่านพรวนพชชัญญาหารตามทางไถจรดพระนังคัล
 ถิ่นคำรบด้ามรอบ อันว่าชาวพนักงานก่เดนมการมหรสพพระเบงระบำ
 โหม่งครุ่มหกละเม่นได้ลวดตลอดบ่วงรำแพนแทงวิไลไถ่บ่าข้าหงส์รายรอบ
 ที่ปริมณฑลกระทำกรแรกนาขวัญ เช็กเกริกไปด้วยหมุ่มหาชนชาย-
 หญิงพามบุตรนัดตามาทอดทัศนาเล่นสำราญใจ ครั้นเสร็จการไถหว่าน
 แล้วก็ปลดปล่อยพระโคสุธรราช โคเศวตพระพร โคกระวินออกให้กิน
 เหยงเลี้ยงทายของห้าสิ่ง ถ้าพระโคบริโภคข้าวและถ่วงาหญ้านาดังใด
 สิ่งหนึ่งก็ และมีได้บริโภคก็ ไหราพราหมณาจารย์ก็ทำนายทายทัก

ว่า รัชฎาหารจะได้ผลมิได้ผลมากนักและน้อยตามคำรับไตรเพท ขณะ
นั้นพระอัครชายาคำสั่งนางพระสนม ให้เชิญเครื่องพระสุพรรณ
ภาสนมขุปายาส์จนถวายส่มเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงเสวย แล้วก็ให้
ชาวราชมตเลยงดุกขนทงหลายด้วยข้าวมขุปายาส์และของคาวหวาน
ตามลำดับ แล้วการพระราชพิธีจรดพระนังคัลดง

ว่าด้วยพิธีสาขบูชา

ครั้นถึงวันวิสาขบูชาพุทธศัสน์ ส่มเด็จพระเจ้าแผ่นดินและราช
บริรักษ์ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ทงอาณาประชาราษฎร์ทงทุกนิคมคามชนบท
ก็ประดับพระนครและพระราชวังข้างหน้าข้างใน จวนตำแหน่งท้าว
พระยาพระหลวองและเศรษฐีสุพรหมณ บ้านเรือนโรงร้านพ่วงแพ
ชนประชาชายหญิง ล้วนแต่แขวนโคมประดับประดาสด้างไสว ห้อย
ย้อยพวงบุปผชาติประพรมเครื่องดอกไม้ธูปเทียน บูชาพระรัตนตรัย
ตามทิวาราตรี มหาชนชักชวนกันรักษาศรีอุโบสถศีลตบแต่งพระ
ธรรมเทศนาบูชาธรรม บางก็ถวายสังฆทานอาหารสังฆทานข้าวบิณฑ
บางก็ยกขันชั่งของถวายพระสงฆ์เจดีย์ บางก็บริจาคทรัพย์จำแนก
แจกทานแก่ยากจกทุกข์ทกคนกำพร้าอนาถาชราพิการ บางก็ช้อถาย
ชีวิตสัตว์จตุบาททวิบาทชาติต่าง ๆ ปลดปล่อยให้ได้ความสุสุขสบาย
อันว่าส่มเด็จพระเจ้าแผ่นดินและราชตระกูลทงศรีตบแต่งพิธีการพระ
ราชกุศลต่าง ๆ ในวันวิสาขบูชาพุทธศัสน์เป็นอันมาก เพลาตะวัน
สายแสงก็เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยราชสุริยวงศ์นางในออก
วัดหน้าพระธาตุราชอารามหลวงวันหนึ่ง ออกวัดราชบูรณะพระวิหาร
หลวงวันหนึ่ง ออกวัดโลกยสุธาราชาวาสวันหนึ่ง ต่างนมัสการ

พระรัตนียาธิคุณ ไพรยปรายผกาเกสรสุคันธรสดีการบุษาลววย
 ประทับชูปเทียนเวียนแวนรอบรัตนบัลลังก์ ประโคมดุริยางคดนตรี
 คัดดีดเป่าสมโภชพระชินศัพระชินราชพระโลกนาถสัตถารศ โดยมี
 กมลโลมนัสศรัทธาทกคัคคน อันพระมหานครสุโขทัยราชธานีถึงวัน
 วิสาขะนักษัตรฤกษ์ครึ่งใด ก็สว่างไปด้วยแสงประทับเทียนดอกไม้เพลิง
 แดงดังสลดอนด้วยธงชายธงปฏาก ไสวไปด้วยพวงดอกไม้กรอง
 ร้อยห้อยแขวน หอมกลบไปด้วยกลิ่นสุคันธรสรวริน เสนาะลำเนียง
 พิณพาทย์ของกลองทองทวารวดี มหาชนชายหญิงพากันกระทำ
 กองการกุศล เสมือนจะเผยซึ่งทวารพิมานฟ้าทุกชั้น

ว่าด้วยพิธีเคณฑะ

ครั้นถึงเดือน ๗ นักษัตรฤกษ์พระราชพิธีเคณฑะ ชาวพนักงานกตก
 แต่งสถานพระสยามภูวนาถอันเป็นพระเทวสถานหลวงให้ตั้งอันสะอาด
 ชาวพระนครก็มาตั้งนิบาตประชุมกันคอยดู พราหมณาจารย์จะตั้งข้าง
 เฌียงท่าย จึงพระครูเพทางคศาตร์ราชไตรเพทกับหมู่พราหมณ์ก็ผูก
 พรตบูชาสมิทธิพระเป็นเจ้าเป่าสังข์ถวายเสียง แดงดังเวยบวงสรดวงข้าง
 อันกระทำด้วยทองเนวโหลใหญ่ประมาณเท่าผลแดงอุลิต ส้มมุติน้ำพร
 พระสยาม ส้มกำลังบุษจึงชักสายทั้งข้างให้หมุนได้ อันข้างนั้นเป็นท
 เฌียงท่ายตามคำรับไตรเพท ถ้าข้างดั่งเฌียงเฌียงหันนอนวันได้บาทนาฬิกา
 มีแต่ยังมีได้หย่อน ก็กล่าวว่าเป็นมงคลประเสริฐนัก พระมหากษัตรา
 ธิราชเจ้าจะทรงสุรภาพพระเกียรติยศปรากฏไปในนานาประเทศ
 ทงปวง ส้มณัพราหมณ์คบคิดเครื่องไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินตั้งทงพระนคร

ชอบชั้นที่สามอาณาเขตอันกว้างใหญ่ไพศาลจะอยู่เย็นเป็นสุขปราศ
จากภัยอันตรายต่าง ๆ อันใดสุด แม้ข้าพเจ้าหมื่นมิไค่นอนวัน ทั้ง
ดำเนียงก็ไม่เสนาะสนั่น อันตรายด้วยเหตุต่าง ๆ พราหมณาจารย์
ทำนายว่าบ้านเมืองจะมีภัยในวาระนั้น โดยนิมิตงาช้างน้อยกล่าวน
ครันได้เพลาฤกษ์พระครูเพทางคศาตร์ราชไตรเพทให้นาถวันนาย
พนักงานเชิญช้างชนบทบริสุ หมูปราหมณทั้งมวตักดำเนินแห่หอม
ออกจากเทวสถานไปยังหน้าพระถานชยอนแวดวงด้วยรวงราชวตเป็นท
ทั้งช้าง จึงเอาสายไหมเบญจพรรณยาวลัดคล้องคอกพันคนข้างร้อย
ของผิง ตั้งเทวสถานนางกระดานอันวางเหนือหลังภูมิภาคบัลพ์ พระครู
พรหมพรตพิศุ์บรมหงส์กษานอศีลวรมนตรีกาเนตข้างต้นวาระด้าม
คาบ นาถวันดำนายชำนานข้างกัประจำข้างคอยทง ครันได้ฤกษ์
โหราถนของชยนาถนทงข้างวางสาย เคียงข้างตั้งกังวานเสนาะสนั่น
ดุจเคียงสังข์ หมุนนอนวันคนไม่ละบัดได้บาทนาพิกาเคษ ข้างดำแดง
ความจำเริญให้เห็นประจักษ์ถวนคาร์บด้ามครึง ชีพพรหมณและ
ท้าวพระยาบรรดาราชฐร ซึ่งประชุมกันทอดทศนาข้างหมื่นดงนั้น
กยนต์ปรดาให้ร้องเตนร่าบอกเล่ากันต่อ ๆ ไป ว่าในปิ่นบานเมือง
จะอยู่เย็นเป็นสุข หมูปราหมณาจารย์ยกเชิญช้างคนเข้าสู่พระเทวสถาน
อันว่าการพระราชพิธีเคณทะทงชางน ส้มเตจพระเจ้าแผ่นดินมิได้
เสด็จไปทรงทอดพระเนตร แต่กาลก่อนก็มีได้โปรดให้นางโนไปทอด
ทศนา ครันเมื่อชานอยนเข้าไปบรรชาการเป็นข้าพระบาท ส้มเตจ
พระเจ้าอยู่หัวมพระราชบวรบริวารดำรัสว่า ชานอยเป็นชาติเชอตระกูล
พราหมณ จึงโปรดให้ไปทอดทศนาการพระราชพิธีเคณทะ กับพระ
ถนมกานัดซึ่งเป็นเชอพราหมณด้วยกัน และทนางโนไปสถิตดุทงชางน

เรียกชื่อโรงเรียนพหุพราหมณ์ดัดมณฑล ได้รับการพระราชพิธีเคณฑ์
ทั้งข้างตงน

ว่าด้วยพิธีเข้าพรรษา

ครั้นเดือน ๘ ถึงนักขัตฤกษ์บูชาใหญ่การพระราชพิธีอาชาตมมาต์
พระวรบุตพุทธชิโนรต์ในพระศาสนา จะจำพระพรรษาเป็นมหา-
ต้นนิบาตทุกพระอาราม ฝ่ายพราหมณาจารย์ก็จะเข้าพรวตต์มาทวนคืด
บริโลกกระยาบวชชบาคุณทพทกเดือน ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงดำรัส
สั่งนายนักการให้ตกแต่งเสนาสนะทุกพระอารามหลวง แลวกทรงถวาย
บริวารสมณะ เป็นคณวเตยงตงทงนอณเเลอสาตลาตปเป็นถึงฆทาน
และผ้าพรรษาว่าล็กพัสตร์ดัดลาภคคิลาภค ทงประทปเตยงจ่านำ
พระพรรษาบูชาพระบรมธาตุ พระพุทูปฎิมากรพระปริยตธรรมต้น
ไตรมาศ ถวายรูปเตยงชวลาณามนตามได้ประทป แก่พระภิกษุสงฆ์
บรรดาจำพระพรรษาในพระอารามหลวง ทงในกรงนอกกรงทวงกน
ตามลำดับ ประการหนึ่ง ทรงพระราชอุทิศเครื่องกระยาบวชเวยพด
กรรมพระเทวรูป ในพระเทวสถานหลวงทุกสถาน ทงตั้งการะ
หมู่พราหมณาจารย์ชงจำพรวต อานอศวรเวทเพทางคศาตร์บูชาพระ
เป็นเจ้าด้วยเศวตพัสตราภรณ์ และเครื่องกระยาบวชทงประทป
รูปเตยงนิเลปะให้บูชาคุณท โดยทรงพระราชศรัทธาในพระพุท-
ศาตร์นไลยศาตร์เจอกัน อนความหาชนชายหญิงในตระกูลทงหลาย
มีตระกูลกษัตริย์และพราหมณและคหบดีเป็นคณ กษักชวณกนกระทำ
กองการกุศลต่าง ๆ บรรดาผู้ใดได้สเถาปนาพระอารามไว้ในพระศาสนา
กับออกกล่าววบวบุญในหมู่ญาติและมิตร ช่วยกันตกแต่งเสนาสนะ

ถวายพระภิกษุสงฆ์ ทั้งถวายอาคันตุกะภักตวรรษาวาดีภักตศิลาภักต
 ทวทุกพระอาราม ราชฐานทั้งในกรุงนอกกรุงและมั่นคงเมืองชนออก
 สันพระราชอาณาเขต ถ้าและผู้ใดนับถือได้ยศศักดิ์ด้วยบูชาพระ
 เทวรูปในเทวสถานใหญ่น้อยทุกตำบล ทั้งตั้งการะพรหมณอันจำพรต
 ด้วยผ้าและประทีปเทียน ครั้นถึง ณ วันจากที่ศักดิ์มงคลเป็นธรรมเนียม
 ฤกษ์ นายนักการทหารบกทหารเรือตงกระบวนแห่ เชิญเทียนประทีป
 จำนำพระวรวงษาขึ้นตงบนคานหาม และลงเรือเอกชัยได้บุษบกมัตถลัก
 ทอง ประโคมกลองอินทเทร่แด่รังษังทิวไล้ว ให้ไปตามท้อง
 สดถมารคและชลมารค ประชาชนราชฐานทั้งสาธุการอนุโมทนาพระ-
 ราชกุศล ครั้นประทับถึงพระราชอารามหลวงตำบลใด ชาวพนักงาน
 ก็เชิญประทับเข้าในพระวิหารหอพระดังธรรมเนียมในโบสถ์
 จุดตามไว้ในที่นั้น ๆ ทุกพระอาราม ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
 พระราชอุทิศสักการบูชาพระรัตนตรัยสิ้นไตรมาสสามเดือน ฝ่าย
 มหาชนประชาชนหญิงในตระกูลต่าง ๆ ทวไปทั้งพระราชอาณาเขต
 ขอบขณที่ต่อมา ประชุมกันเป็นพวกเป็นเหล่าตามวงศ์ญาติและมิตร
 ต่างตงแต่งกรัษกายประกวดกัน แห่เทียนจำนำพระวรวงษาของตน ๆ
 ไปทางบกบ้างเรือบ้าง แล้วยกพนพาทย์ของกลองฉันทไปทงแห่งทุก
 ตำบล เอ็กเกริกด้วยประชาชนคนแห่คนตงทางบกทางนาเป็นมหานก
 ชัตฤกษ์ ในวันพระราชพิธีอาษาตมาตบชาใหญ่ ครั้นถึงอาวาศ
 อารามของผู้ใดกเจยตงกัน แล้วเชิญเทียนประทีปจำนำพระวรวงษา
 เข้าตงในอุโบสถวิหาร จุดตามบูชาพระรัตนตรัยสิ้นไตรมาสสามเดือน
 ทุก ๆ อารามราชฐาน ครั้น ณ วันกาพนกษเอ็กคิตเพลาตวันชายแสง
 พระพุททชในรศักดิ์นั้นนิบาตประชุมกันเข้าพระวรวงษาณพระอุโบสถทว

ทุกพระอาราม ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกกวัดหน้า
พระราชวัง พร้อมด้วยพระอัครชายาและพระบรมวงศานุวงศ์พระสนมกำนัล
บรรดาชนทั้งหลายในตระกูลต่าง ๆ มีชฎิตยตระกูลและพราหมณ์
ตระกูลคหบดีตระกูลเป็นต้น ซึ่งมีประสาทศรัทธาเชื่อถือพระพุทธรูป
คำสอน ต่างชักนำประทุพบริวารทั้งบุตรหลานญาติและมิตรออกไป
สโมสรมันนิบาตพร้อมเพรียงกัน ณ พระอารามใหญ่น้อยทั่วทุกแห่ง
ทุกตำบล อทิสถวายุชุกถาฏิกและปัจจัยการกถวายุแก่พระภิกษุสงฆ์
สามเณรทั่วถึงกัน แลมหาชนชายหญิงต่างตั้งบุญจางคประดิษฐ์
สมาทานอุโบสถศีลอันมีองค์แปด ในสำนักพระมหาเถระเจ้าทั้งหลาย
บ้างก็ออกกวัดเจ้าข้าพระเจ้าจะรักษาอุโบสถ เป็นปาฏิหาริยะบังกษ
อุโบสถตั้งวันตฤตยเดือน บ้างก็สมาทานเป็นเตมามีนิพัทธอุโบสถ
คือรักษาศีลในพระพรรษาสิ้นไตรมาสสามเดือน บ้างก็สมาทานเป็น
เอกมามีนิพัทธอุโบสถ คือรักษาศีลตั้งแต่เพ็ญเดือน ๑๑ ไปจนถึงเพ็ญ
เดือน ๑๒ เสมอทุกวัน บ้างก็สมาทานเป็นอุทมมามีนิพัทธอุโบสถ คือ
รักษาศีลเสมอทุกวันในศกตบักษกาบักษกเดือน บ้างก็รักษาแต่ปกติ
อุโบสถเดือนละแปดวันพระ บ้างก็สมาทานเป็นปฏิชาคระอุโบสถมวัน
รวบวันตั้งเดือนหนึ่ง รักษาตบถบถกวัน ทั้งตบถบถพระธรรมกถกถาแดง
ธรรมเทศนา และพระภิกษุสงฆ์สาธยายพระปริตรในที่นั้น ๆ เสมอเป็น
นิจทุกวันนี้ได้ขาด คราบเท่าสิ้นไตรมาสสามเดือน โดยนิยมดังนี้ อันว่า
พระราชพิธีอาษาตมมาสบูชาใหญ่ ชำนาญได้คิดกระทำพนมดอกไม้มงคล
และกอบโกสมปทุมทองอันวิจิตรด้วยวาดเขียน นำขนถวายุสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวให้ทรงสักการบูชาพระรัตนตรัยบ้าง พระเทวรูปบ้าง ส้มเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงพอพระอัชฌาณีย์ จึงดำรัสชมชำน้อยว่าเป็นคน

๑๒๑๖
ว่าด้วยพระพรณศาสตร์

ครนถงเคอน ๘ พราหมณาจารย์ยกพรอมกนกกระทำการพระราชา
 พชรพนคาศัตต ติงเกยตี่เกยทถานหนาพระเทวตี่ถานหลวง ประคิ
 ดวยฉัตร ขงฉนกระทำคดยหย้าคาหย้าค่นกข่างทองตี่ โลหะตี่อ่า
 ข่างหงเคมไปคดยเปต็อกปลกชาติค้ำคัมพรรณต่อง คคือ ขาวเจ้า
 ขาวเหนียว ล้ามข่างหนได้มุดค่นฉนเจตคดยโคมย ปลกถวงาข่างหง
 ปลกม่วงพราวข่างหง ปลกหย้าแพรคหย้าตะมานข่างหง ตง
 ยนตพรรณคาศัตตปรักกถางอ่า ๆ ฉค่น ตงโอบนนางกระคานแปนปัก
 ตรงหนาเกย ครนถงวนกาหนดฤกษ์หมพราหมณทงหลายมพระคร

พรหมพรตพิศุขบรมหงส์เป็นประธาน ต่างน้อมบัญญัติวงศวงศ์วงศ์
 ดังเคยพระเจ้าองค์ด้ายยี่ฐาน ขอฝนให้ตกชุกชุมทั่วทุกนิคมอาณา
 เขตขอบขัณฑสีมา กรุงพระมหานครโสทรราชธานีบุรีรัตน์ ให้
 ชุมแช่ชาติด้ายด้อมพรรณต่าง ๆ ซึ่งเป็นของเดียงสัพชนประชาชาย
 หึงงัสมณพราหมณาจารย์ทวทงแผ่นดิน จงบริบูรณ์ด้วยเมตตากรุณา
 ปราศจากดั่งแมลง ด้วยอำนาจวิเศษด้ายด้อมและพรพระด้อม อนึ่ง
 โสทรราชธานีด้ายด้อมเป็นต้น ขอจงบริบูรณ์ด้วยผล
 ให้สิ้นเหลือ จะได้เป็นเครื่องกระยาบวชบ่าววงศ์วงศ์ อนึ่งเจ้าพรต
 รุกษชาติต่าง ๆ มีมวงพราวเป็นต้น ขอจงบริบูรณ์ด้วยดอกดองพวง
 ผล จะได้เป็นอาหารแห่งหมู่มนุษย์นกรทงผอง ประการหนึ่งคณชาติ
 ต่างพรตอันเขี้ยวขจิตงามด้วยยอดและใบ มีหญ้าแพรกหญ้าละมาน
 เป็นต้น ถ้าหวั่นเป็นภักษาหารช้างม้าโคกระบือ ขอจงออกตาม
 ชายหนองคลองน้ำไหล ด้วยอำนาจวิเศษด้อมให้บริบูรณ์ ครั้นกล่าว
 คำอธิษฐานแล้วจึงพราหมณาจารย์ทวทงวิเศษพระเวทเพทางค
 ศาสตร์แต่งกายด้ายด้อมด้วยผมห่ม หนึ่งออกกล่าวอักขรอาคมปฐกัมมอดจ
 เมฆมดฝน อนวยยนิศพรตศาสตร์ตามขอบข้างด้ายด้อม ซึ่งมีกับชา
 ไรคนละกันโดยด้ายด้อม พระครูพรหมพรตพิศุขเจ้าสังฆาณานิพนธ์
 ห่มพราหมณทงหลายกัณฑ์มอออกจากพระเทวสถานไปยังเกย ชน
 ด้ายด้อมอยู่บนเกย เกยละคน ต่างอ่านโองการประกาศแก้วด้อมด้อม
 ตามตำรับศีลเวทขอฝน ด้ายด้อมด้อมคาบ โบกธงชวชกวดแก้ว
 บริกรรมศีลเวทขอฝน ตามตำรับไตรเพทด้ายด้อมด้อมด้อม
 ดงจากเกยคนเขี้ยวพระเทวสถาน พราหมณทงหลายผู้พระมนตร์
 พรตศาสตร์ผลัดเปลี่ยนกันบนบนเกย โบกธงรายเวทขอฝนวันละ

ต้องเพลา คือเช้าและเย็น ถัดมาบรรดาท้าวในวณิกษัตถุ์ อันว่า
การพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เมื่อชานอมมายุ ๗ ขวบปลาย ได้
ตามพระศรีมโหสถเป็นบิดาไปทอดที่คานาครั้งแรก จึงจำไว้ได้

ว่าด้วยพระท้าวท้าว

ครั้นเดือน ๑๐ ถึงการพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ มหาชน
กระทำมธุปายาสทาน และจะเดิรวงชาวดำดเป็นปฐมเก็บเกี่ยว ชพอ
พราหมณ์ทรงปลงกฐินการพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระไฟด์พ ทรง
บัญชามหาจักร์เต็มด้วยน้ำในพระเศวตฉัตร อบรมนาถด้วยเครื่องอัน
ชาติและบุปผชาติให้มกดินหอมเป็นอันดี แล้วจึงเชิญพระเทวรูป
๑๖ ปางลงโสรจตรง อ่านพระเวทย์เสกด้วย เพื่อจะให้บัพตบัพ
จัญไรภัยพายุพิษภัยต่างๆ อันว่าหมู่พราหมณ์บรรดาซึ่งได้เล่า
เรียนไตรเพท ย่อมถือท้าวเดือน ๑๐ เป็นปฐมครุฑดำดี มหาชน
จะเก็บเกี่ยวมากระทำมธุปายาสถวายแด่พราหมณ์ เพื่อจะให้เป็น
มงคลแก่ชาวนา อันเมื่เดิรวงชาวนเป็นปางพระไฟด์พ แม้ชาติ
พราหมณ์ผู้ใดยังมีได้ลอบบาป จะพึงบริโภคมธุปายาสและยาคุอัน
บุคคลกระทำด้วยปฐมครุฑดำดี ก็บังเกิดทุกข์โทษอุปัทวภัยไร
แก่ตน ทั้งปราศจากความชั่วร้ายทั้งคนทั้งสัตว์ทั้งพืชทั้งสัตว์ เหตุฉะฉน
พราหมณาจารย์ผู้เปทางศาสด์ จึงกระทำพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ
ฝ่ายข้างพุทธศาสน์พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นสมัยห่มมหาชนกระทำ
มธุปายาสถวายแด่พระภิกษุสงฆ์และพราหมณ์ ทั้งบูชาพระ
รัตนตรัยด้วยพรรณไม้กระทำเป็นขง แล้วและอุทิศส่วนกุศลบุญ
ให้แก่ญาติอันไปสู่ปรโลกเป็นปรตคตูปชวเปต และนักษัตถุ์พระ

ราชพัชรกถรมบท พุทธศาสน์ได้ยศาสตร์เจกนโดยโบราณราช ครน
 ถึง ณ วันชน ๑๔ - ๑๕ คา แรมคาหนง ห่มพราหมณาจารย์ซึ่งจะ
 ดอยบาป มีพระศรีมโหสถบิดาชานอยนเป็นตน ต่างถอดตั้งข้างกต
 ดัมฤททบาง มายังเทวพระสถานบูชาพระเป็นเจ้าแล้ว จึงเชิญบุญ
 มหันทในชนล้าคร ซึ่งดัมมคิว่าเป็นนาถบาปได้ตั้งได้กต แล้ว
 ก่นาดไปยังทานาพรอมด้วยบริวารยศ แหงหน้าคตองพระอาทิตย์
 อดองแสง แม้เห็นบริสุทษปราชจากเมฆหมอก จึงเอาเป็นฤกษ์คอง
 ทจะล้างดอยบาป บางคนกกระทำในเพลาราตรี เอาบริสุทษแหงคตอง
 พระจันทร์เป็นฤกษ์ พราหมณทงหลายนงหอยเทาเหยียบส่ายนาไหล
 อดอิศวรอาคมส่นวาระล้ามคาบแล้ว จึงรินวารีในสังข์ในกตตลงใน
 ลำคองคา แล้วจุ่มกายส่ายนวยณมอาบนาตาเกลาชำระขดลักรษ
 กายาให้ปราศจากเชื้อไค บริสุทษดบายทงกายและจิตเป็นอันดีแล้ว
 จึงย่นงผงนา ผลคตทกล่าฏกทงนงห่มออกจากกาย วางเห็นอแพ
 หยดบัง วางเห็นอเพยดะบัง ขอนไม้บัง ได้เลื้อกให้ดอยไป
 ตามกระแสน้ำไหล ชารายพระเวทดอยบาปบอกบริสุทษคตองพระคองคา
 แล้วกตคตคนยงเคหาฐานแหงตนและตน อนพัชดอยบาปนทาได้แต่ใน
 ล้ามวัน วันเป็นประกมณน พราหมณมหาศาตตระกตยงด้วยทพย
 สัมปัตศฤงคารบริวารยศดอย วันเป็นคัมภีรสงนนห่มพราหมณา
 จารย์ผู้ชานาญเพทางศาตตระอาคมลงดอย วันเป็นคัมภีรล้ามณน
 พราหมณภิกษาจารย์ซึ่งประพฤติวัตรปรนนิบัติต่าง ๆ ลงดอย ฝ่าย
 พุทธศาสน์ราชบุรุษชาวพนักงาน กตคตแต่งโรงราชพิชในพระราช
 นเวคณ คตกอนเล้าเตาเพลิงและสัณการะเครื่องใช้เบ็ดเสร็จ นาย
 นกการจะหานหลวงกเก็บเกยวครรภล้าดและรวงข้าว มาตากค้ำเป็น

ชาวเฒ่าชาวคอกตั้งค่อมนไทยรบดงเวรเครื่อง นายพระโคกรัตนา
 ชรารต์มาตั้งคอกเดียวกัน ครั้นถึงวันรบพระราชพิธีทรมท คอวนชน
 ๓๓ คำ เพดาเข้าเป็นวันธรรมดาฤกษ์ จึงล้มเจ้าพระอัครชายาทอง
 พระองค์ ทรงประทับพระบวรอินทริยด้วยเครื่องขัตติยาภรณ์ ได้จุ
 ยิงโรงราชพิธีพร้อมด้วยประเทยบลูกชน ทรงสถิตสุวรรณบัลลังก์
 กนกเศวตฉัตรเจดชน ดำรัสสั่งให้เจ้าชาชาวเวรเครื่องทงมวดตบกแต่ง
 มขปายาส์ปรังปนระคนเจ็ดตนแด่ของโอสหารต์ มัณฑนภัตและนาง
 นาคอย่นาคาตทชนมัตตเป็นคั่น ได้ลงในภาชนะซึ่งตงบนเตาเพลิง จึง
 ให้สาวดำอาวกอนมขปายาส์เป็นฤกษ์โดยสังเขป ชาวดุริยางค์คนตรี
 ก็ประโคมพิณพาทย์ของกลองเป่าเล่นการมหรสพระเบงระบำลวนแต่
 นารี ครั้นกอนมขปายาส์สำเร็จแล้วกอนชาวยาคู เอาถ่วงารคนปน
 ครรภสาลทแยมยอดเจ็ดด้วยชรารต์ชันทศกรนาตาลกรวด ให้โอส
 หารต์สำเร็จเป็นอันดีในเพดาเข้าวันรุ่งขึ้น ๓๔ คำ เป็นวันประณมภัทรมท
 จึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชดำเนินออกวัดหน้าพระธาตุ
 พร้อมด้วยราชดริยวงศ์ และพระสนมกำนัลนางท้าวชาวชะแม่ โดย
 เสด็จทรงองค์พระมหาเถรานุเถระด้วยมขปายาส์ยาคุชาทนต์โยชน์
 ยอาหารอันประณีตสำเร็จแล้ว จึงทรงบูชาพระรัตนตรัยด้วยธูปพรวณ
 พัสตร์ต่าง ๆ อันชาวช่างฉดฉดเป็นรูปจิตรกรรมลดากรรมถายทง
 สัมณบริขารและคิลาณเกดัสเป็นบริวารทาทนทัวไปแก่พระภิกษุสามเณร
 แล้วก็ทรงนิโณทกขทศ์ส่วนพระราชกุศลส่งไปยังพระบรมมณาททงหลาย
 ในปรโลก อันนางในทงปวงต่างคนต่างถายทาทนด้วยมขปายาส์
 ยาคุรงปฏาก พวงบุปผามาตย์ ตงจตแผ่ส่วนบุญไปให้แก่หมู่ญาติซึ่ง
 มรณะ และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบำเพญพระราชกุศลในนักษัตฤกษ์

พระราชพิธีทรมาน ถัดมาทิวาวันโดยนิยมนั่งเกล้าแล้ว จึงโปรด
ให้ประชุมพราหมณาจารย์มากกว่าร้อย ณ พระเวศสถานหลวง ดำรัส
สั่งชาวพนักงานให้เชิญพราหมณ์ด้วยมธุปายาสยาคูต่อไปสิ้นคำรบ
สามวัน ทั้งพระราชทานคณาจารย์ทุกตัวพราหมณ์ อันหมู่พระสงฆ์
กานัลซึ่งถือได้ยศศักดิ์ด้วยนั้น ถัดการจะหมั้นพราหมณ์ด้วยมธุปายาส
ยาคูและผ่านห่มเพื่อจะเป็นมงคลแก่ตัว อนึ่งได้ดมหาชนชายหญิง
มชคตยตระกูลเป็นต้น บรรดาซึ่งเป็นดัมมาทฤษฐินับถือพระรัตนตรัย
นั้น ทมิโรละห่านต่างก็เกยอเกยรวงเข้ามาตากแดดกระทำเป็นมธุปายาส
ยาคู เช็ดด้วยน่านมสดองค์พระภิกษุสงฆ์ เช็กเกริกไปทุกบ้าน
ทุกเรือน บางกยกของผาซึ่งแพร่ชนบูชาพระสถูปเจดีย์ บางกยเชิญ
พราหมณ์มาเลี้ยงด้วยปายาส ถึงวาศาตตระกูลพราหมณ์ ถ้าผู้ใด
ถือพุทธศาสน์ด้วยก็ตกแต่งมธุปายาสยาคูองค์พระภิกษุสงฆ์ ทั้ง
ยกของบูชาพระรัตนตรัยและเลี้ยงพราหมณ์ตั้งแต่นั้นทรมานจนบรรจบ
สิ้นเดือน ชนประชาชายหญิงชาวพระนครทุกตระกูล กระทำของการ
กศลด้วยมธุปายาสยาคูติดต่อกันไปมิได้ขาดวัน เป็นที่บันเทิงเรีงร
ต่างคนต่างอุทิศส่วนกุศลผลบุญของตนซึ่งได้กระทำด้วยน้ำจิตโล่มนั
ศรัทธา ไปให้แก่โบราณญาติกาทางหลาย อันจุติไปกำหนดในภพต่างๆ
มีปรตคตูปชวเปรตนั้นเป็นต้น

ว่าด้วยพิธีอาศุข

ครั้นฤกษ์เดือน ๑๓ ชดาดชยายฝั่งถึงการพระราชพิธีอาศุขนัก
ขัตฤกษ์ ขพพราหมณ์กึ่งเวยพระนารายณ์ปางเกษียรสัมฤทธิ์และ
พระลักษมณ์พระมเหศวรีโดยคำรบ ชนประชาชาวพระนครต่างบอก

กล่าวกันว่านักปราชญ์คนใดคนหนึ่งเป็นพวกเป็นเหล่า ตกแต่งกริชกาย
งามตามชาติตามตระกูล พายเนืองแน่นจนมาจอดเรียงดอย คอยค
แข่งเรือพระที่นั่งเอกชัยทรงต้องฟากฝั่งตลอดดอย จึงออกพระณรงค
ฤทธิราบาลชาญชลสินธุ์ ผู้ได้บังคับบัญชาเหล่าจ่านำทหารเรือ ก
เบิกบายศรีส้มโกละเชิญขวัญเรือพระที่นั่งเอกชัยอันงามอนระหงทง
ต้องดั่งรพเร็จ พร้อมด้วยพลพายและเครื่องดนตรีดังคดพระก
สิริชุมสายตงรายตลอดดง มีหมุดทฤษัถยถองของประจำหน้าท้าย
เรือรูปตราตำแหน่งนายทหาร แห่ห้อมล้อมพายให้เข้ามาสู่มณฑ
ทันทอดท้องดงนาม พระครูพรหมนิพัทธ์บรมหงส์ออกเชิญพระ
นารายณ์ปางเกษียรสมุทร ลงทรงสถิตบนบกเรือพระที่นั่งชัยเฉลิม
ชรรณิน อันโลกสมมุติว่าเป็นเรือพระยามมาแต่โบราณ จึงพระครู
เพทางศาสด์ครุราชไตรเพททกเชิญเชิญพระลักษมณ์พระมเหศวร ลงทรง
สถิตบนบกเรือพระที่นั่งชัยสินธุพมาน อันสมมุติว่าเป็นเรือพระอิศร
ชาวยราชสมเ็จ และกล่าวโดยคำรับพระราชพิธีอาศัยว่า เรือ
พระที่นั่งชัยเฉลิมชรรณิน ชัยสินธุพมาน ทรงต้องดง เป็นทเดียงทาย
แต่คงความจำเริญและมีจำเริญแก่บ้านเมือง พลทหารชำนาญพาย ๆ
แข่งกันมิได้ละดค ถ้าเรือทรงพระนารายณ์คือเรือพระยามชัยชานะ ก
ทำนายว่าสมเด็จพระมหาจักราชราชเจ้าจะแผ่ผ่านพระเดชเดชาภาพ
ไปทั่วทิศานุทิศ ลูกคำพานิชนานาประเทศจะแตกตักกันมาเซยชม
บรมโพธิ์สมภารพระเจ้าแผ่นดิน บ้านเมืองจะบริบูรณ์ด้วยสรรพสิ่ง
ของต่างประเทศ ราคาซื้อขายจะย่อมเยาเบาค่าทุกสิ่งสิ้นคำ ธิญา
หารมัจฉมังสาหารผลาหารพานจะเต็มทวามผดเคืองไม่ล้นคตม เคษ
ทำนายว่าสัตว์จะมีบุตรเป็นชายโดยมาก อนึ่งได้ค แม้เรือทรง

พระลักษมี คือเรือพระอัครชายามัธยมชำนะ ในตำรับทำนายทายว่า
บ้านเมืองจะบริบูรณ์ด้วยธัญญาหาร มีอุดมมั่งคั่งอาหารมณฑลอาหาร น้าออย
น้ำตาลดาร์พัดของบริโภค อันลกคำพาดพิงซึ่งจะมากำชายชายจะ
เบาบาง ดั่งของต่างประเทศมิได้อุดมมัยม เคษทำนายว่าสัตว์
จะมีบุตรเป็นธิดาโดยมาก ฝ่าเรือพระที่นั่งทองแดงแล่มอลำกัน
ก็ทำนายว่าบ้านเมืองจะมีได้บริบูรณ์ทุกสิ่ง มีอาหารการกินเป็นต้นใน
ขอบบั้น และธรรมเนียมทหารจำนำประจำพายนาคแข่ง ถ้าเรือ
พระที่นั่งดำได้ไชยชนะ ทหารพลพายประจำลำก็ได้รับพระราชทาน
ขนอนในกรุงเข้าชั่วคราวในวันนั้นเป็นรางวัล ไปแบ่งปันกันตามบ้าน
แพนกนายและไพร่ ครั้นเพลาคะวันฉายแสง ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จออก ณ พระที่นั่งชลพิมานชานชาลา พระอัครชายาและราช
ประยูรวงศ์นางวงศ์พระธิดามกานต์ โดยเสด็จสระพรังพร้อม หม่อม
มาตยาเรือตำรวจดอมวง จอดลอยคอยรับราชบริวารอยู่รายเรียง
เรือเทยวขาวกพายขย่มล้อมบอกให้ยกธงเรือท่นทุก ๆ ลำเป็นสำคัญ
สัญญา ให้วางเรือพระที่นั่งคู่แข่งลงมาถวายทอดพระเนตร พระครู
พรหมพรตพิชิตบรมหงส์ และพระครูเพทางคศาตร์ราชไตรเพทกษาน
วิษณมนตรับนลอเลี้ยงตั้งขปรายขาวดอกคอกไม้ ทหารเรือแหกให้
เขาชัยชนลุ่มลา ชาวคูริยางค์ในพระที่นั่งดำแข่ง ก็ประโคมตั้งคึด
ประสานเสียงเล่านะเพราบรรเลงเพลงดองเรือ ไหราดนักร้องถูกษ์
ดัดชยักโบกธงหน้าท้าย พลพายออกเรือพระที่นั่งท่งคพร้อมกัน
เลี้ยงคนแห่คนดให้ร้องอวยชัยให้พรเอิกเกริกก้อง โกลาหลท่งดองฟาก
ฝั่ง เรือพระที่นั่งเอกชัยคู่แข่งอนระหงงามอร่ามด้วยแสงสุวรรณ
วิไลเลขา บุษบกบดตงกแตรระยับจับสายน้ำไหล เครื่องดั่งดัง
รายเรียงหน้าท้ายขงทองขวสี พลพายได้เลื้อยแดงหมวกแดงดงาม

ตั้งว่า กรายพายทองดั่งจระบิณฟ้าพาเรือแล่น คมผาดโผนมากดางสายชล
 ชลา ทงค้แข่งกันชนกันตดตดงลงมาถึงหน้าฉาน เรือพระทนต์เอกชัย
 เฉลิมบรรณนกเหลื่อมดำแดนเฉยพระทนต์ชัยต้นขพมาน บรรดาคหบดี
 เศรษฐีพวกพ่อค้ากยณคตางคบมือให้ร้องรำฟ้อนไปทงทองนา พดพาย
 ลำขมมนำใจพายหนมาถึงเฉยบชาด พระทนต์เอกชัยฉลิมบรรณมชัย
 ชำนะ ทหารแห่และพดพายกเฮฮาบายหน้าเรือพายกรายให้เข้ามาลอย
 ถวายนล่ายอยู่ตรงหน้าฉาน ส้มเต๋จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระโสมนัส
 เบิกบานดำราราษฎรหฤทัยตรัสประภาษเชยชม แล้วโปรดให้พระราช-
 ทานรางวัลอย่างแต่หลัง

อนว่าชาน้อยกล่าวการพระราชพิธี ๓๒ เดือนเป็นแต่ตั้งเขปมิได้
 พิศดาร ด้วยเหตุว่าได้เห็นบ้างมิได้เห็นบ้าง จำได้บ้างจำมิได้บ้าง ทง
 เป็นสัตว์ครุฑบุญญาภินนอยกว่าบุรุษ แล้วยังอ่อนหย่อนอายกำลั่งจะรัก
 รูปและแต่งกาย ซึ่งมีชุดสำหะพากเพียรกล่าวเป็นท่าเนียบไวทงนเพอ
 หวังจะให้สัตว์ครุฑมีประเทได้มอดด้วยตน แต่บรรดาได้ล่ำลัมกองการ
 กุศลผลบุญ จึงบริบูรณ์ด้วยอุปนิสัยลัมบตทงลัม คอมนต์บุญญา
 นนหน่ง มรูปสัตว์ได้ภาคยนนหน่ง มชาติตระกูลทงทพยลัมบตทงนหน่ง
 ได้เป็นนางพระลันนกำนลคกขปรไปด้วยอิสริยยศในลัมเต๋จพระมหา
 กษัตริราชเจ้าผู้ดำรงทรงพิภพพนบถพในภายภาคหน้า พงให้ทราบ
 ว่าชาน้อยนพมาศกระทำราชกิจในลัมเต๋จพระร่วงเจ้ากรุงพระมหานคร
 สุโขทัย ดงจคคตดงซึ่งเป็นการควรกับเหตุ ถูกต้องพระราชอัชฌาณัย
 พระเจ้าอยู่หัว ก็ได้ปรากฏชื่อเสียงว่าเป็นสัตว์ครุฑปราชญ์ฉลาดในวิชา
 ขางอยชวกลปาวลำน ก็เห็นว่าควรทานทงหลายผู้ได้นามชื่อว่าพระลันน
 กำนล จะพึงประพฤคิตตามเยี่ยงอย่างชาน้อยนบาง ในอนาคตเบองหน้า

ว่าด้วยความประพัตติแห่งนางสนม

แต่นางสนมที่พอใจจะกล่าวความดีและชื่อในหมู่มิตรแล่มหน้า อัน
เป็นข้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินด้วยกนกับด้วยรอยเป็นอันมาก
ทั้งนางบาเรอที่เป็นชดชยตระกูลกม เป็นตระกูลคหบดีฝ่ายทหารกม
ฝ่ายพอเรือนกม เชื้อตระกูลพราหมณกม ชาศตระกูลเศรษฐีกม เป็น
ตระกูลพอคากม ชนมายลวงมชณมวยกม อยู่ในชณมวยกม ยัง
ประณมวยกม พงคณนรณวยกม ทศบราชสุริยวงศ์กม เป็นแต่กรรมดา
พระสนมกานลกม ได้แต่นามชื่อว่าพระสนมกานลกม กามทง
รปรางจิริตกริยาจากอ้อนหวาน มีสติปัญญาว่าฉานบรรดาศักดิ์
ด้วยชาศตระกูล ตั้งใจรับราชกิจทงเขาคำมาแล่มอ ประพัตติคนอย่าง
มฤคจามรรลุสงวนชนมให้คำคนคณนรณวยกม บางคนงามแต่รูป
กับว่าฉานอศลาคะเป็นประมาณ ประพัตติคนเหมือนพระยามฤคราชห
จับสัตว์บริโภคนแต่เพลากลางวัน กลางคืนแลวกนงนอนอยู่ในถ้ำจะได้
บริโภคนอาหารนหามได้ดงนกม บางคนงามรูปงามโฉมงามศรีงาม
ศักดิ์ แต่ประพัตติคนเหมือนด้วยนกเคานกแซวก ออกหาอาหารบริโภคน
ต่อเพลากลางคืน กลางวันเข้าซ่อนตัวอยู่ในรอกดงนกม บางคนงาม
ทรุดทรองตะดะอย่างนางเขยน ประพัตติคนเหมือนเหยี่ยวหาอาหาร
นาน ๆ ก็แต่งปีกแต่งหางฉาบฉวยมาเฉียวโฉบได้อาหารบริโภคน
มันปากอมทองแล้ว ก็โผบินร่อนไปตามสบายใจดงนกม บางคน
งามรูปจิริตกริยาไว้ทงที่บงเป็นผู้ใหญ่ผู้สูงประพัตติตั้งเลื้อเฒ่า
จำศีล แม้ได้เห็นมัจฉมังสาหารอันควรจะบริโภคน ถึงใจจะนึกอยาก
ก็ทำเหมือนไม่อยากจะมอแต่หางตามาย ๆ เมีน ๆ ดงนกม บางคน
งามคมงามขำงามชาดงามตระกูล แต่ประพัตติคนเหมือนด้วยรากดิน

คนก็อาศัยแผ่นดิน แต่ไม่นับถือแผ่นดิน มนกกตองเลยไปเลยมาอยู่
 ในแผ่นดินนั่นเอง เหตุด้วยถือชาติถือตระกูลตั้งนกกม บางคนงามพิมพ์
 พกศรีผดผ่องดังนวดเตอนนยในนครคฆายมแล้วจึงกล่าวววา แต่
 ประพัตคนเหมือนด้วยปอมขวางใจจรีทกรยาตั้งตั้งนกกม บางคน
 งามด้วยระทวยทอกรกรายชายนัยนาตั้งครั่งตั้งแทงหทัย จะตก
 แต่งกายขวางเข้าเดี่ยวทกอย่าง ออกจากจวนก็จวนจะไม่ทันเพลาเฝ้ารับ
 ราชกิจ พอเป็นกรยาบุญบางเตกนอยไม่งนนานตะหลิบแล่นเร็วเหมือน
 ปลมชมกนवाद ต่างถือเช่นเห็นอย่างยอมประพัตตั้งนกกม โดยมาก
 บางคนงามชะอ้อนงอนจรีทกรยาชวยเช่นเกตุ้มวดยวดวงพกศรีดำดั่ง
 ปีกแมลงภู่ วาดวงควค้อมดั่งคนศรัทธางนทร นชายาดล้ามองคล
 ดั่งลัดดการระเกดกรายกรदनเซตปากคชชชอย จะเชญเครองตั้งไค
 กกลวอนตรายเดบ จะไกวจามรกกถใหจจะยอยหน้าจะดำ รับราช-
 กิจได้แต่เพียงหมอบม่ายถวายนม หนักไม่เอาเบาไม่สู้ ประพัตคน
 ตั้งนกกมโดยมาก บางพวงงามเป็นปกคัสตรนวรรณชาวบางดำบาง
 เนื้อดั่งบางดาแดงบางผอมบางพบาง ประพัตคนต่าง ๆ ตามแต่ใจ
 จะเห็นดเห็นงาม บางกหมนเฝ้าแหนอยงานคถานใช้มิได้ขาดหน้า บาง
 กเดอกวนเดอกเวตามารับราชการพอกนตรวด บางกเดอนหงมา
 ครงหงบางด้องคร้งบาง บางกบอกรบอกรบใช้ไม่พอใจจะเฝ้าแหน
 บางกถือทฐิमानะนอนนงอยเฉย ๆ บางกมานังพอเป็นทเพอนทาน
 เพลาจวนรุ่ง บางกรงเกยใจในทควรวาไม่ควร บางกรบราชกิจ
 ตั้งไคตั้งหงแต่ลัดเล็กลัดกนอย มีรอยกรองดอกไม้และวาดเขียน
 เป็นคณ ที่จะได้มีใจมาอยงานคถานใช้ด้อยน บิหนึ่งจะมีลัดกรง

ก็เป็นอันยากอย่าหาเลย อย่างหนึ่งเล่าพวกหมื่นประจำทำราชการ
 อยู่เป็นนิจจะไกวจามรและตงเครื่องแต่งทกต บางก็ดูเยงอย่างกัน
 กระทำถูกต้องตามแบบแผนใครได้เห็นก็ยอมกล่าวคำสรรเสริญเยินยอ
 บางคนทำตามอำเภอใจตงแต่งตงพอนมอมได้เป็นทชอบพระราช
 อษณด้วยแต่ลัดง พวกพ้องก็ช่างนิ่งได้ไม่รำคาญนัยนตา ยังพวก
 หนึ่งจะพรรณนากกถนยมมิใคร่ได้ ด่วนแต่ถือว่าเข้ามชณม้วยแล้วไม่
 ควรทำ ได้แต่เฝ้าแห่นอຍกระนเป็นชนชนด จะว่าไปทจริงก็ค้ายง
 กว่าวันนัยนห่มดโบชอบแต่บางเบาเดียนเดียนเป็นชรรมดา อกชนดหนึ่ง
 หนึ่งเล่าจะกล่าวก็เป็นกตวใจทำราชการมิได้คิดหาความชอบความ
 จำริญได้ตัว ตงใจแต่จะเที่ยวเก็บถอยมารอให้เป็นความไดยแยง
 แกล้งกล่าวให้เกินเหตุบ้าง จดจำนพาดทะเลาะไม่เลือกหน้า แม้ผู้ใด
 เชื้อถอยถอคำแล้วกษาเคมจนเกิดวิวาทวาทาอนออๆ ฉาวๆ เป็นเหลือ
 บัญญาขำนอยนพมาศจะว่าว่าพัน อนึ่งได้ อนันนางบำเรอทองหลาย
 หนึ่งดวนแต่ทรงลักษณะวิลาสลอลอเอี่ยมขำนานูในการบำรงบำเรอ
 พระราชฤทัยสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินด้นกาดะทุกเมื่อ จะว่าข้างรูปร่าง
 กงามเหมือนหลอเหลาเกลากดง จะว่าข้างทรวดทรงกงามประหนึ่ง
 นางกนิกร จะคดองพกตวลกษณากงามเพราพรมยมแย้ม จะพิศ
 ฝิดพรรณวรรณะก็เป็นนวลเหมือนนวลจันทร์ จะดูจริตกิริยากงาม
 ละไมละม่อมพร้อมพรั่ง จะฟังถำเนียงเสียงเจรจากัดณะเพราะจับจิต
 จะตงแต่งกายนุ่งห่มกงามดมดคมขำ จะไถ่เคียงกับผู้ใดก็หอมกลิ่น
 เสงวนคนชรวรณ บางก็ด้นทตในการดั่งคตคตดัดขบไม้มโหระพาพ่าย
 แพนชอกกลองชวา บางก็ขำนานูในการบรรเลงเพลงขับร้องถำเนียง
 เสียงอ่อนหวานโหยหวนชวนฤทัย บางก็เรียนรู้อ่อนรำทำบทบาท

เป็นน้ำซึม อ่อนระทวยทอดกรงามดังเทพธำรงค์รำ ถึงเพลาบ่าเรอก
 พรักพร้อมไม่ขาดหน้า แต่ทว่าทเป็นคนสันดานชั่วก็ประพฤติเชื่อน
 ประเพณีและช่วยอมระคนปนกัน เหมือนคำโบราณท่านว่าไม่ต่าง
 ปล้อง ฟันของต่างใจ ใครประพฤติอย่างไรเป็นไปอย่างนั้น อันหม
 นางบ่าเรอทองหลางงามก็จริงดกจริง แต่ชาน้อยคิดเห็นว่าเสียแรงวิ
 ญ์แรงเรียนวิชา ดังนี้ได้เป็นแก่นสารแต่ดังอย่าง พระพุทธเจ้า
 ตรัสพระธรรมเทศนาว่า สิ่งใดซึ่งจะผูกมัดตัวไว้ในสังสารทุกข์แล้วก็
 เป็นบาป จะมาหลงประติษฐิคิดว่าเพื่อนให้คงามอยู่ดังนี้ แม้เห็น
 โทษกลับตัวได้ในประณมวีย ค่อยถ่วงมัจฉิมวียปราศจากงามแล้วจึง
 เหยดละ ก็คงจะได้เสวยวิบากในอบายโดยกรรมนิยม ที่ยังมัจฉิต
 รักใคร่ตั้งตัวเป็นครูบาอาจารย์ผูกมัดศิษย์หาให้เพื่อนรำต่อไปจนแก่
 เฒ่าล้มตาย ควรจะนับว่าประพฤติบาปเป็นอาชิตกรรม อำนาจกศล
 จะนำคนให้ไปเกิดในอบายภูมิอันชื่อโศกภูมิ ซึ่งเป็นบริวารของเจ้านรก
 ของทนต์ทุกขเวทนายนยาวชั่วพทุชนตรหงคงแทเทียง แต่ผู้หาปัญญา
 มิได้ไม่เห็นพระไตรลักษณ์หลงรักในการเพื่อนรำจะให้งามให้ดีจำพวก
 เดียว อันเหตุซึ่งนางในทั้งหลายประพฤติคนต่าง ๆ กันเห็นปานชาน้อย
 พรพรรณนามาทางนี้ ไซ้สมเด็จพระร่วงเจ้าจะไม่ทรงทราบก็ทรงทราบสิ้น
 ทุกสิ่งทุกประการ อันได้โปรดพระราชทานโองาตสั่งสอนทุกตัวคน
 พวกทนต์ปัญญากรุด่านกกลับตัวได้เป็นคนดี เหล่าพวกทนต์มากไปด้วย
 ทุริมานะก็ไม่ประพฤติตามเหมือนนุให้กระทำความต่าง ๆ หนักยิ่งหนักกว่า
 เก่า พระบาทสมเด็จพระร่วงเจ้าทรงดำรัสอยู่เนือง ๆ ว่าคนจำพวกนี้
 จะทรมาณให้ถึงไม้ไผ่และประตัก อย่างช้างม้าโคกระบือก็ว่าจะสิ้น
 พยัคก็จะได้ แต่คนดีด้วยอาชญาหนักปราชญ์ไม่พึงสรรเสริญ เมื่อใครดี

มิกันดาร์กดี ชาน้อยก็ได้โดยเด็ดทุกครั้งที่ประจักษ์แก่กทอง อนึ่งเจ้า
 ยามเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมีบายพระสดกกายด้วยเหตุกำเริบ
 พระโรค ชาน้อยก็ได้ถอนบาทบงกษมาศบำเรอรัก โดยใจสวามิภักดิ์
 มิได้เป็นกนเป็นนอนผ่อนบาย ตั้งใจทำราชกิจจะได้คิดแก้ลำบาก
 ยากเหนื่อยแต่ลักษณะจิตหนึ่งก็หาไม่ได้ ไซ้ชาน้อยนพมาศจะแก่ง
 ก้าวไว้อวดอ้างนรชาติซึ่งเกิดภายหลัง ผู้ใดอย่าฟังสงสัย อันความ
 จงรักภักดีของชาน้อยนี้ ควรจะเป็นแบบอย่างไปได้ในแผ่นดินชั่ว
 กัลปาวสาน ๗๕

๕๕
 หมดเรื่องแทน

บริจาคให้หอสมุดแห่งชาติ
 โดย ม.ล.ปิยะ มาลากุล และทายาท
 9 ก.พ. 42

หอสมุดแห่งชาติ

บริจาคให้หอสมุดแห่งชาติ
โดย ม.ล.ปีย์ มาลากุล และทายาท
๑ ก.พ. ๔๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น บุณยศิริพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์
ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๓

NATIONAL LIBRARY